

grăind: „Aliluia! Acum fu mântuirea lumiei! Slava și puterea Dumnezeului nostru și ținerea Hristosului său, carele astăzi birui, pre cale birui mai demult pre neamul omenesc și robii den munca lui-i întoarse și către împărăția sa-i aduse.

Partea a doa de înălțarea lui Hristos cu trupul în ceriu și de plângerea apostolilor

Iară să începem den cuvintele apostolilor a grăi, că zice Domnul ucenicilor săi că așa se cade lui Hristos: a chinui și a treia zi a-învie den morți și a se propovedui întru numele lui pocăniia și ertăciunea păcatelor întru toate limbile.

Pre adevăr, toate acestea acum se împlură după neschimbata făgăduința lui Dumnezeu, carea o văzu mainte de veacii ce vrea să fie, cum fu căderea omului, așa fu și scularea lui și mântuirea. Derept acea zise că: „Așa se cade a fi după svatul Părintelui meu cel vecinic: Pogorâiu den ceriu pre pământ, dentru mărirea mea întru smerenie și luaiu trupul meserătăției lui Adam, și cu priimirea mea, Preacesta o dumnezăiiu, curățiiu-o și o svințiiu. Și, de răbdaiu dureare cu luarea trupului și luaiu moarte, ce pre Adam și pre ruda lui izbăviiu den durere și de moarte de veaci și-l duș către viața de veci. Și, după patima mea, a treia zi mă sculaiu den morți și arătaiu tuturor morților lumina învierii și a schimbării den putrejunie în neputredire și den moarte în fără-de-moarte, că și înaintea ochilor voștri în zua morției mele multe mormente* am deschis și morții cei den veci am învis. Iară voi sinteți mărturii acestora și înșivă văzători lucrurilor mele ceale minunate. Derept acea propoveduiți întru toate limbile și năroadele pocănie, să se pocăiască den lucrurile sale ceale hicleane și reale și să se părăsească de închinarea la idoli și de toată facerea de păcate, ca să se deșarte slujba drăcească și atunce să se întoarcă către mine și să crează întru numele meu. Și Eu-i voi priimi pre ei și le voi erta lor toate greșalele și voi stropi pre ei cu apă curată. Și voi curăți pre ei de toate spurcăciunile și vor fi ei oamenii miei și eu Dumnezeu lor. Aceia-mi vor fi mie feciori și fete și eu lor părinte.

Iară voi, o, soții miei, de vă pare că sânt acestea neputincioase și nelesne, către îndreptarea voastră și iuți, dară puțină vreme în cetatea Ierusalimului, până vă veți îmbrăca cu puterea de sus a Duhului Svânt și veți fi vrătoși în războiu și înfricoșați diavolului și puterilor lui și toată putearea lui răsturnați și mulțime de suflete den ținutul lui cel întunecat la lumină aduceți, că de aceasta iaste voia Părintelui meu și eu voi trimite făgăduința lui spre voi“.

Și, deaca zise acestea Domnul nostru Iisus Hristos, scoase pre ucenicii săi afară den cetatea Ierusalimului în Bithaniia, către mägura Eleonului și acolo duse pre ei și mult vorovi** cu dinșii de ceale cerești și de împărăția ceriului, de mângâia inimile lor cu făgăduința Duhului Svânt.

După acea spuse de suirea sa către ceriu, cum se duce dentr-această lume văzută și zăpodie de plângere, către lumea cea de sus și de bucurie și până la înfrămșetata slava sa, către scaunul mării cel neajunsu și împărăției sale cea veacinică întru lumina cea neapropiată, unde era și întâiu, de-a dereapta lui Dumnezeu și a Părintelui

* În ediție: *mormene*, evident greșeală de tipar. Corectată după cartea din 1642.

** În ediție: *vorbi*.

său*, că zis lor: „Iată mă suiuiu către Părintele meu și Părintele vostru, Dumnezeu meu și Dumnezeu vostru, numai ce vă bucurați cu mine și nu vă întrestareți pentru cuvintele acestea“.

Iară, deaca auziră acii, de acel graiu den rostul lui cel preasvânt, atunce foarte să obidiră și cu milă și cu amară suspini să împlură. Deci, unii vărsa lacrimi și necurmă pre obraz cura, iară alții cu plângere către preacinstite picioarele lui cădea și cu dragoste le cuprindea și le săruta și cu plânsu cu milă grăia: „Pentru ce te duci așa de pripă de la noi, dulcele nostru dascal? Cui ne laș pre noi, scrâbiți și săraci, Părintele nostru cel svânt și milostiv, într-această zăpodie de plângere a veacului acestuia, într-acea nestătută și înfricoșată mare a lumiei, într-o corabie mică, dereptătoriu nostru cel preamândru, neavând noi carmaci, nice opacine într-aceale unde și valure sălbateci și vânture tari, carele ne vor bate în față? Pentru ce ne laș pre noi și răsipești mica turma ta de oile tale ceale slabe în mijlocul leilor cei iuți și sălbateci, păstoriu nostru cel bun, carii încă suflă cu sângele prorocilor, în mijlocul necredinciosului rodului jidovăsc, carele slava Ta nu o iubesc“?

Iară Domnul nostru Isus Hristos, ca o mumă iubitoare de feciori, mângâie pre apostoli carii plâng ca pre nește coconi, și zice: „Că ziși opriți-vă de plâns! Pentru ce sinteți scrâbiți, că eu nu mă voi despărți de voi, ce voi fi cu voi până la svârșeniia veacului! Unde vor fi de voi doi sau trei adunați întru numele meu, acolo sânt eu în mijlocul vostru! Și nu vă voi lăsa pre voi săraci, ce voi trimete voao alt mângâitoriu, Duhul Svânt, carele v-au făgăduit voao să vă dea Părintele meu; că acela v-au iubit pre voi cum ați iubit și voi pre mine! Că mai bine iaste voao să mă duc eu către Părintele meu, că, de nu mă voi duce eu mângâitoriu nu va veni! Ce, deaca mă voi duce eu, îl voi trimeate voao de la Părintele meu, Duhul meu și al Părintelui, Duhul – mângâitoriu cel adevărit! Și, deaca va veni, vă va învăța și vă va derepta pre tot adevărul și vă va arăta voao tainele venirii mele pre pământ și înpelitarea și vă va învăța pre voi preamândria ceriului și ceale ce vor veni va spune voao! Acela va veni să vădească lumea de păcate, de dreptate și de judecată! Deci de păcate, că nu crezură întru mine, de judecată, căce boiarenul lumiei aceștia fu osândit și gonit afară și diavolul biruit! Iară, deaca va veni mângâietoriu, Duhul Dreptăției, acela scrâba voastră o va schimba întru bucurie și mințile voastre va lumina întru cunoașterea mea; acela mă va proslăvi și suspinile voastre ceale cu lacrimi le va opri și le va mângâia“.

Și, deaca zise acestea, să delungă puțin de la ei și rădică preacinstite mâinile sale și blagoslovi pre ei. Iară ei căzură de să închină lui cu smerenie. Și adecă aciiș un nor luminat îl luo pre el dentr-ochii lor. Și cumu-ș era ei prevind, ducându-se el la ceriu, o, de câte lacrimi să împlură atunce! Apostolii cei rămaș jos cu de-adinsul căuta la ceriu și ucidea piepturile sale și lacrimi pre obraz vărsa.

Atunce cunoscără că acela iaste carele au făcut ceriu și pământul și acela biruiaște cu eale, și ca un Dumnezeu adevărat sălășui cu trupul pre pământ cu noi,

* În ediție: *și Împăratului său*. Dacă nu este greșeală de transcriere din partea editorului, poate fi indiciu că au existat și din această carte mai mult de un tiraj, cu deosebiri între ele, exemplarul folosit de dl Alin-Mihai Gherman având aici altceva decât cel de la Academia Română care a aparținut Mitropolitului Teofil și pe care l-am folosit noi.

neștiut. Și mai vrătos atunci se jelii, că nu e putere a spune jelanii lor, cându-ș aducea aminte că de multe ori se îndoiia de el cu necredința, și cu pricea lor, dosădiră pre făcătoriul său și Dumnezeu. Și de-acii cu mai tare plângere să împlu inima și sufletele lor.

După chipul acesta, ca și când ară fi oarecine un împărat slăvit, de ș-ară scoate stema și căftanul ș-ară merge la un mișel de rob al său și ară viețui în casa lui câteva zile, necunoscut de nime, toate poticnealele cu blândețe să le rabde de robul său și, iară, să le ducă și după ducerea lui, să-i fie în știre aceleia de aceasta cum au fost împăratul în casa lui. O, cu câtă jale s-ară împla de neștiința împăratului său și cum de multe ori au mâniaat pre el cu cuvente de price*.

Așa și apostolii atunci nu știia că era împăratul într-înșii, carele împărățește cu toți, de-i și slujia lui, ce-i priciia și-l supăra, ca și Petru și feciorii lui Zevedeu și alții. Iară Domnul lor toate cu blândețe le răbda și neștiința lor nu o pomenia, ce mângăia pre ei cu făgăduința Duhului Svânt și blagoslovenia sa cea dumnezăiască o dă lor ducându-se la ceriu.

Iară ei, văzându-l pre el ducându-se la ceriu**, cunoscură-l pre el că acela iaste carele au venit den ceriu, și atunci mai vrătos se întristară, cu inimile și cu sufletele ohta și plângând ducerea sa.

Că așa feace și Tobia cu feciorul său, când se duse de la ei îngerul Domnului, așjdere și Elisei cu feciorii prorocilor, când fu luat de la dâșii Ilia, atunci căzu Elisei pre fața sa și, de jale, vășmântul lui sparse și începu cu lacrimi a striga: „Părinte! Părinte! Iată căruțele și caii izrailtenești!”

Dară cu cât mai mult, atunci, apostolii fură întru jale nespasă și întru nedomirire mare, că în multă vreme ca într-o uitare veniră și zăpăceală, țiind tot în sus ochii cu plângere la ceriu, văzând pre dulcele învățătoriul și Domnul său că, iată, din ochii lor mergea și-l acoperia un noor luminat pre el, iară – plângând ei și suspinând.

Văzu Dumnul nemângăiaata scrăba inimiei lor, trimease lor îngerii săi, pre Gavriil și pre Mihail, să le mângăie lor inima cea scrăbită, că, iată, doi bărbați stătură înaintea lor, întru veșmente albe, carii și ziseră lor: „Bărbați galileiești, ce stați așa căutând la ceriu? Iată, acest Isus carele să-nalță dentru voi la ceriu***, așjderea iară va veni să judece lumiei cu mulțime de năroade îngerești întru noor luminat ca spre un cal alb, în ce chip îl vedeți pre el ducându-se la ceriu!”

Atunci d-abiiea se mângăiară apostolii și întoarseră ochii spre îngeri, mirându-se de minunea frămseației fețelor lor și se închinară lor; iară fură nevăzuți de înaintea feței lor.

Aceasta fu înaintea a mulți credincioși, că atunci, lângă apostoli, fost-au mai mult și de cinci sute de fraț în mägura Eleonului și înaintea ochilor lor, puterile îngerești, cealea ce – mai presus de lume, luară pre Domnul nostru Isus Hristos cu porunca însuși aceleia, plecându-se lui îngerii, ca făcătoriului și stăpânului său cu frică slujesc.

* În ediție: *cu cuvinte deșarte*. Dau textul din exemplarul Academiei și din ediția Daniela Poenaru. Diferențele față de ediție rămân să fie lămurite.

** În ediție: *în ceriu*.

*** În ediție: „Iată, acest Isus, să-nalță dentru voi la ceriu”.

Și atunci apostolii să întoarseră den mägura carea se chiamă Eleon în Ierusalim cu bucurie multă, lăcuind în toată vremea în beserecă întru post și în rugăciune și mulțemire mare, așteptând fericita făgăduială și venirea Duhului Svânt. (Ed. Gherman, p. 432-439)

Afară de introducere, de un pasaj de la început și de ultimele trei pagini și 8 rânduri în ediția recentă, cea mai mare parte a predicii lui Kiril Trankvilion-Stavrovetki a fost deci folosită de autorul român în traducerea proprie.

Acolo unde se desparte de izvor și-și asumă un mesaj ce-i aparține integral este în partea finală, când adresează din nou îndemnurile către cei ce urmau să le asculte citite la strană. Aici descoperim pe un înalt ierarh cu curajul de a vorbi împotriva ordinii sociale care împarte pe oameni în bogați și săraci. E un veritabil rechizitoriu, unic prin ascuțimea tonului și prin capacitatea de a cuprinde în puține cuvinte o realitate împotriva căreia se ridică pe această cale:

„Deci ce folos iaste, frații miei, de vom cinsti pre cei bogați, iară pre cei mișei vom obidui și-i vom dosădi? Iani spuneți-mi, carii ne asupresc pre noi: mișei au bogații? Carii ne trag la giudete, carii ne dosădesc, carii ne obiduesc, săracii au bogații?

Pururea de cei bogați simtem asupriți mai mult. Pentr-aceea mișei, săracii, neputernicii să cade mai mult a-i socoti. Acelora să agiutăm întru nevoia lor, în treaba acelora să slujim, pre-aceia să-i dăruim, pre-aceia să împrumutăm, pentru ca să să cinstească și să să proslăvescă Dumnedzau pentru lucrurile noastre.” (p. 111-112)

Era un mod de a se întoarce și el de pe mägura Eleonului în mijlocul unei lumi căreia Cel urcat în cerurile din care coborâse îi lăsase o avere uriașe: **învățătura, jertfa și Învierea Sa.**

Din această avere Mitropolitul Moldovei a încercat și a reușit, în veacul al XVII-lea, să facă pentru câteva secole avuția inestimabilă a neamului său. Și este acea bogăție la care, în mijlocul unei lumi tot mai înstrăinate de cele cuprinse în cartea Mitropolitului Varlaam, ne cerea să nu renunțăm părintele **M.A. Costa de Beauregard**, ortodox francez și preot la Paris, într-o conferință rostită în limba română la 21 aprilie 1991 la Conferința națională a *Frăției Ortodoxe Române*:

„Noi credem că Biserica lui Hristos are în ea însăși capacitatea de a face față lumii de astăzi, degradării cosmosului și suferințelor neînchipuite ce-i așteaptă pe oameni. Credem că diferitele comunități creștine vor afla în Ortodoxie, destulă umilință, adevăr și dragoste pentru a regăsi comuniunea în tradiția părinților comuni, exprimată în mod deosebit prin Sinoadele ecumenice. Noi credem, cum a spus părintele Dumitru Stăniloae, că Biserica ajută oamenii la efortul de pregătire a lor și a lumii în vederea învierii comune și a transfigurării lumii. Pentru toate aceste rațiuni Franța de astăzi și Europa de astăzi așteaptă mult de la țările de tradiție ortodoxă neîntreruptă. Sărăcirea sufletului nostru prin raționalism și bogăție este

considerabilă. Teama noastră este că voi, românii, să nu sărăciți la rândul vostru vrând să imitați Europa Occidentală; ca voi să nu disprețuiți bogățiile sufletului vostru ortodox pentru a dori sărăcia bogăției noastre aparente”⁵³.

După două decenii de atunci, readucerea în viața de azi a cărții Sfântului Ierarh Varlaam, care ne dă mărturie despre tradiția noastră ortodoxă neîntreruptă nici de aproape jumătate de secol de ateism de stat și nici de cele două decenii ale uraganului „globalizării” năpustit peste noi, este menită să îndreptățească cele ce s-au rostit la 22 aprilie 1986 în amfiteatrul „Edgar Quinet” al Sorbonei, la 40 de zile de la moartea lui Mircea Eliade, despre poporul român ca „*rezervă enigmatică a adevărului în mijlocul unei creștinătăți apostate*”⁵⁴.

XXI. Predica la Duminica a șaptea după Paști închinată Sfinților Părinți reuniți la primul Sinod ecumenic de la Niceea, în număr de 318, prezidați de Sfântul împărat Constantin cel Mare, este o adevărată prelegere de istorie. În speță, de *Istoria Bisericii Universale*, după împărțirea materiilor de studiu în învățământul nostru teologic de azi! Cum știa și avea capacitatea de a „povesti istoria” Mitropolitul Moldovei, aflăm de aici.

Predica începe cu explicarea rostului sărbătorii instituite de Biserică pentru cinstirea sfinților ei, cinstire cu atât mai îndreptățită cu cât, spre deosebire de eroii antichității păgâne onorați de greci, noi cinstim pe eroii luptei cu puterile răului și pe apărătorii credinței.

După această introducere urmează enunțul: „Însă în ce chip au fost și pentru ce s-au făcut acela săbor, spune istoria așa”. Avem mai departe istoria lui Arie și a luptei cu el, până la ieșirea din scenă printr-o minune a celui ce va deveni „arhetipul” ereziarhilor și cel mai celebru dintre ei.

Minunile petrecute atunci, începând cu un cutremur prin care Dumnezeu și-a făcut cunoscută aprobarea Sa pentru fapta împăratului, continuând cu demonstrarea adevărului despre Sfânta Treime de către Sfântul Spiridon, prin cărămida care strânsă de mâinile lui s-a transformat în cele trei componente: apa, focul și lutul; cu amuțirea filosofului păgân, pentru a ajunge la împlinirea rugii adresate lui Dumnezeu de patriarhul Alexandru ca pe Arie „să-l piardă de pe fața pământului, să nu mai strice creștinii”, sunt integrate în cursul povestirii, dându-i culoare. Putem bănuși efectele ce le vor fi avut la ascultătorii lor.

În încheierea predicii avem reamintit din nou rostul sărbătorii, însoțit de îndemnul: „pentru-aceia și noi să ținem vârtos credința ce ne-au fost dat nouă

⁵³ Am înregistrat și transcris aceste cuvinte în cartea mea *Ortodoxie și Romano-Catolicism în specificul existenței lor istorice*, București, Editura Roza Vânturilor, 1992, p. 348-349.

⁵⁴ Vezi Prefața la Mircea Handoca, *Noi glose despre Mircea Eliade*, București, Editura Roza Vânturilor, 2006.

Svenții Oteți și să nevoim să facem dzisa lor. Că câte au dzis și au scris, toate sânt din Duhul Svânt”.

Această vocație de „povestitori ai istoriei” își făcea cunoscută pentru prima oară în limba română existența pe pământul Moldovei, prin pana Mitropolitului Varlaam. Până la el dăduse, în slavonă, *Letopisețul de când cu voia lui Dumnezeu s-a început Țara Moldovei și Cronicile* episcopului Macarie al Romanului și călugărilor Eftimie și Azarie și avea să atingă o cotă genială în opera lui Grigore Ureche – prieten apropiat, părtaş în Sfatul domnesc și fiu al lui Nestor Ureche, ctitorul mănăstirii Secu unde-și începuse Varlaam drumul glorios de slujitor al Bisericii.

Avem un argument puternic spre a admite că principalul izvor intern care a stat la temelia cronicii lui Ureche, letopisețul slavon amintit, păstrat acum în manuscrisul slavon 649 din Biblioteca Academiei Române, **i-a fost împrumutat cronicarului chiar de către Mitropolitul Varlaam**: o însemnare a proprietarului de mai târziu îl arată în posesia „popii Urs de la Biserica de sub Poartă” din Iași, care a fost soțul unei nepoate a Mitropolitului Varlaam! Și nu încapă îndoială că înălțimea la care marele cronicar a ridicat la rândul său limba română, precum și harul povestirii istoriei, de care a avut parte acum istoria națională, nu se datorează doar cunoașterii limbii latine, slavone și polone. El este dator în egală măsură existenței și lecturii „cărții Bisericii” la care-i trimitea pe cititorii săi pentru *Mucenicia Sfântului Ioan cel Nou*.

În aceeași generație așadar, în omul Bisericii și în fondatorul istoriografiei naționale de limbă românească și-a vestit existența acel geniu istoriografic al Moldovei care avea să mai strălucească prin Miron Costin și Ion Neculce și să dobândească prin Dimitrie Cantemir, B.P. Hasdeu, A.D. Xenopol, Nicolae Iorga și Gh.I. Brătianu, statură și audiență universală, constituind și una din trăsăturile definitorii ale alcătuirii geniului eminescian.

Pentru aceeași sărbătoare găsim în toate cele trei izvoare ale sale cuvântări cu dimensiuni mai mari și identificăm în ele împrumuturile făcute de autorul român. **Dar niciunul nu atinge rotunjimea și înălțimea reușitei artistice a celui ce le-a pus la contribuție.**

Omiliarul patriarhal nu are decât la început referirea la sărbătoare, la Arie și osândirea lui (dar fără istoria sinodului însuși și fără sfârșitul ereticului), după care trece la tâlcuirea pericopei evanghelice. Ea ocupă cel mai mult spațiu. Tot ce a găsit aici a fost absorbit în mod evident în narațiunea Mitropolitului Varlaam, direct sau prin Damaschin Studitul:

„După praznic preaslăvitul Văzneseniei Domnului nostru Iisus Hristos, pametea să prăznuim întru această Duminecă sfinților și de Dumnezeu purtători părinți ai noștri, 318, ce-au fost în zilele lu Constandin cela Marele, împărat creștinesc, de se-au adunat spre Aria cela rău; fost-au preut în Alexandriia, de huliia fiiul lu Dumnezeu, Domnul nostru Iisus Hristos, adevăritul Dumnezeu. Că e făcut, grăiia necuratul Aria, nu întru o fire cu Dumnezeu și tatăl, și cum au fost atunci și când n-au fost.

De acolo, ca un vrăjmaș adevărit, împreună carei ascultase de el, Sfântul Săbor proclețiră-i și-i lepădară. Mai nainte de aceștea, proclețise pre el sfânt Pătru, arhiepiscopul Alexandriei măcenic. Și nemica nu vrea să priimească el, nici în vreamea de munca lui. Mulți amu pleca genunchele la sfântul, iară sfântul Pătru măcenic grăi că «mi se-au ivit Domnul, de purta o cămașe spartă și-l întrbai: cine țe-au spart cămașa? E Domnul zise: Aria mi-o au spart; ce să te păzești, să nu priimești el, că spurcat iaste», grăiia, «și în cest veac și în cela ce va să fie. Și tuturor zic să se întoarcă de la el. Și să nu aveți nicio împreunare cu nusul».

Rușină amu pre aceasta Sfântul Săbor, și-l proclețiră, și toți carei asculta de el. E dereapta credință creștinească învătoșară și întăriră. Întru o fire tatăl fiiul propoveduiră, și făcătoriul a toate, nu făcut, ce Dumnezeu adevărit, ce mai den nainte de veac den tatăl născutu-se-au, însă nefăcut, Dumnezeu și Domn, cumu e sfântul semn al credincioșilor dereaptei credințe, de ispovedesc ce iaste **ВѢРЖЪ ВЪ ЕДИННОГО БѢ УЦА ВЪСЕДРЪЖИТЕЛѢ**. Acești sfinți și Dumnezeu-purtători 300 și 18, cu suflarea Sfântului Duh grăiră. Patriarșii carei era purtători Sfântului Săboru a toată lumea, era aceștea: Silivestru, papa den Roma, Alexandru den cetatea lu Constandin, Alexandru den Alexandrie, Evstatie den Antiohie, Macarie den Ierusalim.

Acest amu praznic prăznuiaste besearca lu Dumnezeu astăzi, și derepții Sfinți oteți, că derept creștinătatea nevoiră-se. Și de dereapta și sfintei credințe pomeană să aibă în veaci, că curat și cu mulțemită proslăviră. Iară Aria și Savelia și Fotina, și toți depreună ereticii, proclețiră-i și-i lepădară, ca să știe ereticii, că de însuș cuvântul Domnului grăise-se, că striinați făcură-se de fiiul lu Dumnezeu. Despărțiră-se și se tăiară și se lepădară de sfântul trup besearciei lu Hristos, ca nește șodolane împuțite și urâte. Derept aceia și cuvintele cestii Evanghelii cetescu-se astăzi.“ (ed. Pușcariu-Procopovici, p. 182-183)

Începutul, precum și restul materiei din care și-a construit predica Mitropolitul Varlaam se află însă la Damaschin Studitul, care de data asta intră direct în subiect:

„În vremea cea de demult, ellinii avea obiceiul ca orice om ar fi făcut vreo biruință la războiu, să biruiască pe vrăjmașii cetății, aceia ce era îi făcea stâlp de biruință și-l zugrăvia acolo pentru cinste și lauda. Dup-aceia pune stâlpul acela în mijlocul cetății ca să-l vază ceialalți oameni să să îndemne spre bine. Dentr-aceasta s-au făcut și mulțimea de dumnezei la ellini, pentru că, câte puțin, câte puțin s-au îndemnat oamenii și i-au numit dumnezei, de li să închina cum la lemne cioplite și zogrăvite.

Deci de era aceia ellini, și de mulți dumnezei, oameni carei pre Dumnezeu cel adevărat nu cunoștea, nici nădăjduia judecată și răsplătire faptelor lor, și iarăși cinstia

pre cei buni și cuvioși oameni, cu cât mai vârtos noi, bunii credincioși creștini, carei credem în Dumnezeu cel adevărat, să nu cinstim și să nu lăudăm pre cei buni și sfinți bărbați ai Bisericii noastre, carei nu numai că au biruit pe vrăjmașii cei trupești, ce și pre aceștia vrăjmaș diavolul, vrăjmașul sufletelor noastre.

Deci, de vreme ce iaste cu puțință să cinstim pre făcătorii noștri cei de bine, pentru aceia și puitorii de lege ai Bisericii noastre ne-au poruncit să cinstim pre Sfinții și dumnezeetii Părinți carei s-au luptat și s-au ostenit pentru ca să ne slobozească de robia vicleanului diavol. Dar cinstea lor care să fie? În tot anul să prăznuim pomenirea lor, precum și astăzi prăznuim cel dintăiu Sfântul și a toată lumea Săbor, pentru o pricină ca aceasta: de vreme ce Domnul Iisus Hristos s-au îmbrăcat cu trup din Preasfânta Fecioară de Dumnezeu Născătoare și au săvârșit toată purtarea de grijă cătră oameni, apoi s-au înălțat de s-au dus la ceriuri ca un Dumnezeu adevărat, și vrând puitorii de lege ai Bisericii noastre să arate că cu adevărat Fiiul lui Dumnezeu s-au făcut fiiul omului, și cum că desăvârșit s-au înălțat și cum că acesta iaste adevăratul și neziditul Dumnezeu, pentru aceia au așezat și au poruncit să prăznuim și noi astăzi Sfântul acesta Săbor, de vreme ce părinții aceștia 318 cari-i prăznuim astăzi așa l-au propoveduit și așa au poruncit să-l mărturisim și noi.

Iar cum s-au făcut sfânt și a toată lumea Săbor, de-ntăiu și de-nceput, să vă povestescu.

Dar întâiu vă rog pe dumneavoastră, blagosloviți creștini, să nu vă fie cu supărare să dormitați, pentru că cuvintele mele nu sânt pențru pricină și povești lumești, ci pentru a noastră mântuire sufletească. Și pentru că de veți asculta cu osârdie și veți lua rodire, veți avea și plată de la Dumnezeu; iar de vă veți lenevi, multă pagubă veți avea în sufletele voastre. Pentru aceia vă rog să priimiți cuvintele mele cu toată inima voastră, ca să luați plată de la Dumnezeu și de la Sfinții Părinți carei să prăznuescu astăzi.“ (f. 368-369)

Apelul la atenția ascultătorilor și pomenirea faptului că li se întâmpla să mai și dormiteze la predicile sale spune ceva despre ceea ce-i deosebea pe cei doi oratori. Este greu de crezut că și la citirea celor din *Cartea românească de învățătură* se putea întâmpla așa ceva! De altfel și acum, după acest apel urmau 14 ½ pagini, din care autorul român, după obicei, a extras și lipit pentru cuvântul său numai ce i-a trebuit, iar alte părți s-a mulțumit să le rezume ori le-a omis cu totul.

Astfel, toată istoria Sfântului Constantin de până la apariția lui Arie, care ocupă două pagini compacte, este sărită, spre a ajunge la intrarea acestuia în scenă:

„Iar la al doazecilea de ani a împărăției Marelui Constandin era oarecare om de la Livia, anume Arie, învățat foarte, și au nimerit la Alexandria. Deci arhierul de pe acea vreme l-au hirotonisit diacon. Și era atunci arhieru Sfântul Petru, mucenicul. Și după ce s-au hirotonisit, au început a grăi cuvinte de hulă asupra lui Dumnezeu, cum că Hristos nu iaste adevărat Dumnezeu, ci iaste zidire și făptura lui Dumnezeu.

Deci Sfântul Petru dacă au văzut că hulește Arie, iarăși l-au desdieconit pentru că au văzut în videnie pe Domnul Hristos unde sta pe Sfântul Prestol în chip de pruncu mic și era îmbrăcat cu cămașă ruptă. Atuncea l-au întrebat Sfântul Petru: «Cine ți-au ruptu cămașa, Doamne?» Și răspunzind Hristos, au zis: «Arie mi-o au rupt, pentru că zice că nu sânt Dumnezeu adevărat, ci el mi-o au rupt». Ci pentru aceea l-au desdiaconit, și era om prost, scos den rânduiala dieconiei.

Iar după moartea Sfântului arhieru Petru au stătut arhieru Alexandriei oarecarele Axilla, carele au întorsu pe Arie la buna credință. Dup-aceia l-au hirotonisit și protopop Alexandriei, dar și dascal l-au așezat în școala Alexandriei. Ci cât au trăit arhieru Axilla ținea credința și pravoslavia spurcatul Arie. Iar după moartea lui Axilla au stătut arhieru cel întru sfinți Alexandru. Și iar au început păgânul Arie a huli aceleași și mai multe, atâta cât au tras la dânsul pre Evsevie, carele întâiu adevă era mitropolit la Viriton, pe urmă s-au mutat la Nicomidia și avea și pe Theona și pre Secundu, carii fusese episcopi, și pe Pavlin, episcopul Tirului, și pe alt oarecare Evsevie, mitropolitul Kesariei și nu numai pe aceștea ce și pe alți mulți clirici și arhieriei.

Deci văzându-l într-aceștași chip arhieru Alexandru au trimis de au strânsu o sută de episcopi de la Misir și de la Livia de au despopit și pe Arie și pe toți câți urma lui la eres. De care auzind împăratul Constandin și cum s-au făcut turburare în bisericile creștinești, a trimis la Alexandria pe episcopul Cudruvei, anume Osie, cu cărți ale sale de rugămintă către arhieru Alexandru și către Arie, adevă cătră Arie ca să-și lase răzvrătirea eresului, să să întoarcă la buna credință, iar către Alexandru arhieru să priimească pe Arie. Dar el ticălosul nicidecum n-au vrut să-și întoarcă gândul, ci cât vedea că-l roagă să să întoarcă la buna credință, atâta mai mult să sălbătăcia asupra Bisericii și asupra arhierului Alexandru. Însă dacă au văzut Osie episcopul Cudruvei neînduplecarea lui, s-au întorsu la împăratul de i-au spus pricina.

Dar preacreștinul și bunul credincios împăratul Constandin ca un om blând ce era nu s-au mâniat asupra lui Arie, să trimită să-l omoare, ci au scris porunci la toate cetățile și în toate locurile oblăduirii sale ca să strângă arhieriei și igumeni, oameni învățați și dascali să meargă la cetatea Nicea ca să să întrebe cu Arie pentru eresurile care au izvodit, să vază cine iaste cel ce greșește și hulește asupra întrupării Domnului Hristos.

Drept aceea s-au strânsu toți la cetatea Nicea. Ci adevă arhieriei au fost doao sute și treizeci și doi, iar preoți și diaconi și călugări era optuzeci și șase, cu toții 318. Dar pentru ce numai atâția s-au ales? Pentru că de la întruparea lui Hristos până la săborul acela 318 ani trecuse.

Iar împăratul dacă au înțeles cum că s-au strânsu arhieriei le-au trimis bucate împărătești și băuturi și multe daruri. Și era cei mai de frunte și mai întâiu ai săborului sfinții aceștea: Silvestru papa al Râmului, Mitrofan patriarhul Țarigradului, însă era bolnav; ci avea epitrop alt arhieru în locul lui la săbor, Alexandru patriarhul Alexandriei dinpreună cu marele Athanasie, Evstathie patriarhul Antiohiei, Macarie patriarhul Ierusalimului, Sfântul Pafnutie Mărturisitoriul, Sfântul Spiridon episcopul Trimmithunde, Marele Nicolae făcătoriul de minuni, Sfântul Iacov episcopul Nisivei, cuviosul Pavel arhieru Neochesariei carele era arsu de păgânul Lichinie la boase și

alți mari și aleși de Dumnezeu purtători părinți. Unii adevă cu mâinile tăiate, alții cu nasurile tăiate, alții cu urechile, alții câte cu un ochiu scos pentru numele lui Hristos carii fusese mărturisit la împărății de mai-nainte. La Dioclitian zic și la Maximian și la Lichinie și la Maxentie. Între carii Sfinți Părinți era și de ai lui Arie ajutori: Mitrofan al Efesului, Patrofil Schithopolitul și Theona Marmaritul și alții.

Deci împăratul le-au dat locuri osebite în palat, pentru ca să șază să facă despută lui rea. Însă au șezut de o parte adevă cei 159 de părinți și de ceialaltă parte ceialalți 159 de părinți. Atuncea s-au sculat și împăratul însuși de au intrat în Săbor și arhieriei dacă l-au văzut s-au sculat toți de i-au făcut căzuta plecaciune. Așijderea și împăratul li s-au închinat. Dup-aceia s-au dus de au șezut în mijlocul lor, însă nu în scaunul cel împărătescu care ședea mai-nainte, ce pe un scaun mai prost, pentru smerenie. Atuncea patriarhul Antiohiei Evstathie ca un mai ales din ceialalți și la minte și la învățătură au răspunsu de au zis către împăratul:

«Mulțumim lui Dumnezeu preaputernice împărate, că ți-au dăruit păminteasca împărăție care au surpat înșelăciunea idolească cu a ta bună credință și au dăruit bucurie și veselie la credincioșii creștini. Iată că s-au potolit jirtvele idolești, s-au călcat tainile ellinești, s-au stinsu întunerecul mulțimei de dumnezei, lumea s-au luminat cu lumina dumnezeieștii cunoștințe, Părintele să proslăvește, Fiiul împreună să închină, Duhul cel Sfânt împreună să mărește, un Dumnezeu să mărturisește și în trei obaze să propoveduiaște, precum și într-o ființă iaste. Acesta va înălța împărăția Ta. Acesta va mări puternicia ta. Acesta au pus și gând bun în inima ta, pentru ca să aduni acest Sfântu Săbor.

Pentru aceea și noi, puternice împărate, închinându-ne poruncii tale, am venit la picioarele împărăției tale. Și nu să cuvine noao, o împărate îndumnezeite, slugilor tale, să ședem înaintea împărăției tale și să vorbim, fără cât de vreme ce așa s-au părut împărății[i] tale, priimim și noi porunca ta, și ne-am înștiințat că urâtul de Dumnezeu Arie au îndemnat să să facă o turburare ca aceasta între noi. Pentru aceea ne rugăm toți împărății tale să stea și el în mijloc ca să vorbim den cuvintele prorocști și apostolicești. Pentru ca să cunoști și tu puternice împărat, că el iaste vinovatul și hulitoriul. Și atunci dacă va vrea să lase hulele sale și să să unească cu Biserica răsăritului, foarte bine; iar de nu vrea, foarte rău să-l pedepsești și să-l pierzi».

Pentru ca să nu răzvrătească și pe celalalt norod răspunse împăratul și zise către săbor: «Sfințite Săbor și prea cuvioși părinți și cinstiți frați carii v-ați adunat, ascultați și ale mele cuvinte. Să știți toți că eu de-nceput am fost ellin și de mulți dumnezei închinătoriu, iar dacă am cunoscut adevărata credință a creștinilor m-am întorsu și eu de m-am făcut creștin. Și cu ajutoriul adevăratului Hristos Dumnezeu, am biruit pe vrăjmașii miei și nu cu sabie, au cu sulită și cu pavăză, au cu războiu, ci cu puterea lui Hristos. Dar diavolul carele pururea pizmuește binele, văzând bucuria mea care aveam către creștinătate, au scornit turburarea aceasta asupra Bisericii lui Hristos. Pentru aceea mă rog înălțimii cei îndumnezeite ai arhieriei voastre ca să vă nevoiți cu puterea lui Hristos să biruiți cuvintele lui Arie, ca să să facă unire și pace în Biserica lui Hristos. Pentru că necuvios lucru ar fi, eu un om singur să mă nevoescu să biruescu pe vrăjmașii miei, și arhieria voastră atâtea câți v-ați adunat aici să nu puteți birui pe un vrăjmaș al lui Hristos. Însă nici cu vrăjmășie, nici cu prigonire

Deci Sfântul Petru dacă au văzut că hulește Arie, iarăși l-au desdieconit pentru că au văzut în videnie pe Domnul Hristos unde sta pe Sfântul Prestol în chip de pruncu mic și era îmbrăcat cu cămașă ruptă. Atuncea l-au întrebat Sfântul Petru: «Cine țe-au ruptu cămașa, Doamne?» Și răspunzind Hristos, au zis: «Arie mi-o au rupt, pentru că zice că nu sânt Dumnezeu adevărat, ci el mi-o au rupt». Ci pentru aceea l-au desdiaconit, și era om prost, scos den rânduiala dieconiei.

Iar după moartea Sfântului arhieru Petru au stătut arhieru Alexandriei oarecarele Axilla, carele au întorsu pe Arie la buna credință. Dup-aceia l-au hirotonisit și protopop Alexandriei, dar și dascal l-au așezat în școala Alexandriei. Ci cât au trăit arhierul Axilla ținea credința și pravoslavia spurcatul Arie. Iar după moartea lui Axilla au stătut arhieru cel întru sfinți Alexandru. Și iar au început păgânul Arie a huli aceleași și mai multe, atâta cât au tras la dânsul pre Evsevie, carele întâiu adecă era mitropolit la Viriton, pe urmă s-au mutat la Nicomidia și avea și pe Theona și pe Secundu, carii fusese episcopi, și pe Pavlin, episcopul Tirului, și pe alt oarecare Evsevie, mitropolitul Kesariei și nu numai pe aceștea ce și pe alți mulți clirici și arhieriei.

Deci văzându-l într-aceștii chip arhierul Alexandru au trimis de au strânsu o sută de episcopi de la Misir și de la Livia de au despopit și pe Arie și pe toți câți urma lui la eres. De care auzind împăratul Constandin și cum s-au făcut turburare în bisericile creștinești, a trimis la Alexandria pe episcopul Cudruvei, anume Osie, cu cărți ale sale de rugăminte către arhierul Alexandru și către Arie, adecă către Arie ca să-și lase răzvrătirea eresului, să să întoarcă la buna credință, iar către Alexandru arhierul să priimească pe Arie. Dar el ticălosul nicidecum n-au vrut să-și întoarcă gândul, ci cât vedea că-l roagă să să întoarcă la buna credință, atâta mai mult să sălbătăcia asupra Bisericii și asupra arhierului Alexandru. Însă dacă au văzut Osie episcopul Cudruvei neînduplecarea lui, s-au întorsu la împăratul de i-au spus pricina.

Dar preacreștinul și bunul credincios împăratul Constandin ca un om blând ce era nu s-au mâniat asupra lui Arie, să trimiță să-l omoare, ci au scris porunci la toate cetățile și în toate locurile oblăduirii sale ca să strângă arhieriei și igumeni, oameni învățați și dascali să meargă la cetatea Nicea ca să să întrebe cu Arie pentru eresurile care au izvodit, să vază cine iaste cel ce greșeste și hulește asupra întrupării Domnului Hristos.

Drept aceea s-au strânsu toți la cetatea Nicea. Ci adecă arhieriei au fost doao sute și treizeci și doi, iar preoți și diaconi și călugări era optuzeci și șase, cu toții 318. Dar pentru ce numai atâția s-au ales? Pentru că de la întruparea lui Hristos până la săborul acela 318 ani trecuse.

Iar împăratul dacă au înțeles cum că s-au strânsu arhieriei le-au trimis bucate împărătești și băuturi și multe daruri. Și era cei mai de frunte și mai întâiu ai săborului sfinții aceștea: Silvestru papa al Râmului, Mitrofan patriarhul Țarigradului, însă era bolnav; ci avea epitrop alt arhieru în locul lui la săbor, Alexandru patriarhul Alexandriei dinpreună cu marele Athanasie, Evstathie patriarhul Antiohiei, Macarie patriarhul Ierusalimului, Sfântul Pafnutie Mărturisitorul, Sfântul Spiridon episcopul Trimmithundei, Marele Nicolae făcătorul de minuni, Sfântul Iacov episcopul Nisivei, cuviosul Pavel arhierul Neochesariei carele era arsu de păgânul Lichinie la boase și

alți mari și aleși de Dumnezeu purtători părinți. Unii adecă cu mâinile tăiate, alții cu nasurile tăiate, alții cu urechile, alții câte cu un ochiu scos pentru numele lui Hristos carii fusese mărturisit la împărății de mai-nainte. La Dioclitian zic și la Maximian și la Lichinie și la Maxentie. Între carii Sfinți Părinți era și de ai lui Arie ajutori: Mitrofan al Efesului, Patrofil Schithopolitul și Theona Marmaritul și alții.

Deci împăratul le-au dat locuri osebite în palat, pentru ca să șază să facă despută lui rea. Însă au șezut de o parte adecă cei 159 de părinți și de ceialaltă parte ceialalți 159 de părinți. Atuncea s-au sculat și împăratul însuși de au intrat în Săbor și arhieriei dacă l-au văzut s-au sculat toți de i-au făcut căzuta plecăciune. Așijderea și împăratul li s-au închinat. Dup-aceia s-au dus de au șezut în mijlocul lor, însă nu în scaunul cel împărătescu care ședea mai-nainte, ce pe un scaun mai prost, pentru smerenie. Atuncea patriarhul Antiohiei Evstathie ca un mai ales din ceialalți și la minte și la învățătură au răspunsu de au zis către împăratul:

«Mulțumim lui Dumnezeu preaputernice împărate, că țe-au dăruit păminteasca împărăție care au surpat înșelăciunea idolească cu a ta bună credință și au dăruit bucurie și veselie la credincioșii creștini. Iată că s-au potolit jirtvele idolești, s-au călcat tainile ellinești, s-au stinsu întunerecul mulțimei de dumnezei, lumea s-au luminat cu lumina dumnezeestii cunoștințe, Părintele să proslăvește, Fiul împreună să închină, Duhul cel Sfânt împreună să mărește, un Dumnezeu să mărturisește și în trei obraze să propoveduiaște, precum și într-o ființă iaste. Acesta va înălța împărăția Ta. Acesta va mări puternicia ta. Acesta au pus și gând bun în inima ta, pentru ca să aduni acest Sfântu Săbor.

Pentru aceia și noi, puternice împărate, închinându-ne poruncii tale, am venit la picioarele împărăției tale. Și nu să cuvine noao, o împărate îndumnezeite, slugilor tale, să ședem înaintea împărăției tale și să vorbim, fără cât de vreme ce așa s-au părut împărăției[i] tale, priimim și noi porunca ta, și ne-am înștiințat că urâtul de Dumnezeu Arie au îndemnat să să facă o turburare ca aceasta între noi. Pentru aceea ne rugăm toți împărăției tale să stea și el în mijloc ca să vorbim den cuvintele prorocști și apostolicești. Pentru ca să cunoști și tu puternice împărat, că el iaste vinovatul și hulitorul. Și atunci dacă va vrea să lase hulele sale și să să unească cu Biserica răsăritului, foarte bine; iar de nu vrea, foarte rău să-l pedepsești și să-l pierzi».

Pentru ca să nu răzvrătească și pe celalalt norod răspunse împăratul și zise către săbor: «Sfințite Săbor și prea cuvioși părinți și cinstiți frați carii v-ați adunat, ascultați și ale mele cuvinte. Să știți toți că eu de-nceput am fost ellin și de mulți dumnezei închinătoriu, iar dacă am cunoscut adevărata credință a creștinilor m-am întorsu și eu de m-am făcut creștin. Și cu ajutoriul adevăratului Hristos Dumnezeu, am biruit pe vrăjmașii miei și nu cu sabie, au cu sulică și cu pavăză, au cu războiu, ci cu puterea lui Hristos. Dar diavolul carele pururea pizmuește binele, văzând bucuria mea care aveam către creștinătate, au scornit turburarea aceasta asupra Bisericii lui Hristos. Pentru aceia mă rog înălțimii cei îndumnezeite ai arhieriei voastre ca să vă nevoiți cu puterea lui Hristos să biruiți cuvintele lui Arie, ca să să facă unire și pace în Biserica lui Hristos. Pentru că necuvios lucru ar fi, eu un om singur să mă nevoescu să biruescu pe vrăjmașii miei, și arhieria voastră atâtea câți v-ați adunat aici să nu puteți birui pe un vrăjmaș al lui Hristos. Însă nici cu vrăjmășie, nici cu prigonire

să nu fie întrebarea voastră, ci cu puterea lui Dumnezeu și cu blânde cuvinte. Una, adică să nu vă prigoniiți pentru lucruri maternice între noi și alta pentru ca să auză toți întrebăciunea voastră cu cuvinte den temeiul învățaturii. Veniți dar toți arhieriei să facem rugăciune pentru ca să umbreze darul Prea Sfântului Duh peste noi să lumineze și pe mine și pe arhieria voastră. Pe mine, adică să ascultu dumnezeieștile voastre cuvinte și să le și înțeleg, căci nu știu bine limba ellinească, ci numai la cea râmlenească m-am pedepsit. Iar pe arhieria voastră pentru ca să puteți vorovi cu hulitoriul Arie».

Atuncea s-au sculat toți părinții în picioare și însuși împăratul și cu lacrimi să ruga lui Dumnezeu, zicând: «Părinte nenăscute și fără de moarte, Fiiule, unul născut și nezidit, Duhule Prea Sfinte și fără de stricăciune. O dumnezeire, o ființă în trei chipuri care ai zidit toată lumea, care ai plăzmuit pe om den ce n-au fost în ceia ce iaste, care ai dat năstav și în inima bunului credincios împăratului nostru de au adunat Sfântul acesta Săbor, Ție ne închinăm, pe Tine te slăvim, pre Tine propoveduim Dumnezeu adevărat, Ție ne rugăm, Ție ne cucerim Dumnezeule și Doamne al milostivirii, ascultă-ne pre noi, păcătoșii robii tăi, și trimite pe Prea Sfântul tău Duh, precum ai trimis și cătră apostolii Tăi ca să ne lumineze și să ne povățuiască să grăim adevărul, să Te mărturisim Dumnezeu adevărat și nezidit în toată lumea și lângă aceasta dă darul Tău puternicului împărat și-i deschide ochii cei sufletești ca să înțeleagă adevărul».

Ci adică acei purtători de Dumnezeu părinți, așa să ruga lui Dumnezeu și Dumnezeu pentru mai multă minune au făcut de s-au cutremurat tot locul acela unde sta arhieriei, precum auzim că s-au făcut și în vremea apostolilor, precum povestește la *Faptele Apostolilor*. Atuncea dar au luat îndrăzneală și Părinții și au început a să întreba den cuvinte cu Arie și când adică răspundea patriarhul Antiohiei, Evstathie. Iar când episcopul Chirduvii Osie, când și ceialalți mai învățați den arhieriei.

Iar Arie întâiu adică răspundea și el singur, iar dup-aceia au slăbit și au pus filosof ellin să răspundă în locul lui. Și adevărat filosoful ca un învățat ce era, au făcut și prigonire tare, atâta cât și arhierieilor li să supărase a mai răspunde. Iar unul den arhieriei, Sfântul Spiridon văzând că den cuvinte nu să întoarce filosoful, au răspunsu zicând: «O, filosoafe, crez că Sfânta Troiță iaste un Dumnezeu în trei chipuri?». Filosoful au răspunsu: «Nu crez, pentru căci cum iaste cu puțință trei obaze să fie un Dumnezeu?». Zis-au lui sfântul: «Eu să-ți arăt că iaste un Dumnezeu și trei obaze» și zise: «Aduceți-mi o cărămidă». Deci îi aduseră o cărămidă și sfântul o luo și zise cătră filosof: «Vezi adevărul, o filosoafe», și îndată strânsă cărămida aceia cu amândoa mâinile. Ci adică focul cu care era arsa cărămida s-au suit în sus, apa cu care era frământată s-au vărsat în jos, iar pământul au rămas în mâinile lui. Atuncea zise cătră filosoful «Această cărămidă nu iaste den trei: den foc, den apă și den pământ și iaste tot una. Și așa iaste și Sfânta Troiță: Tatăl, Fiiul și Sfântul Duh, câte trei obazele un Dumnezeu adevărat». Deci filosoful dacă văzu minunea aceasta crezî cum că iaste în trei staturi Dumnezeu, dar nu vru să să facă creștin. Ci iar începu a să întreba și vorovia pentru alte pricini și adică în câteva zile s-au făcut pricinirea aceasta.

Iar într-o zi la întrebarea aceia a părinților și a filosofului au răspunsu unul den arhieriei și au zis «O, filosoafe, de grăești adevărul să să lățească gura ta să grăești

și mai multe; iar de grăești minciuni, să ți să închiză gura să rămâi mut». Și îndată cu cuvântul sfântului amuți filosoful și nu putu să mai grăiască, ci cerând hârtie și condeiu scrise așa: «Sfinți Părinți, rugați-vă lui Dumnezeu să mi să deschiză gura să vorbesc și eu să mă întorc la buna credință». Atuncea puseră rugăciune arhieriei la Dumnezeu și să deschise gura filosofului de vorbi și numaidecât să boteză de să făcu creștin și el și cei ce urma lui toți.

Deci, dacă văzu Arie că să birui filosoful carele era cel mai tare înaintea lui, nevrând să să plece ticălosul să zică că greșește, ci sta iarăși de hulia înpotrivă și Sfinții Părinți, den râvnă dumnezeiască pornindu-să, dacă văzură că numai Arie singur bârfește și nu poate să adevereze hulele lui, l-au dat Anathimei și pe dânsul și cuvintele lui, și pe următorii lui, și au scris și Sfântul Simvol al credinței noastre, adică «crez întru unul Dumnezeu» pân-la «și în Duhul Sfânt». Căci celalalt, sfântul al doilea săbor l-au săvârșit. Dar și legiuri au făcut multe.” (f. 370^v-373^v)

În următoarele 5 pagini sunt înfățișate hotărârile Sinodului în legătură cu data sărbătoririi Paștelui și postul Sfinților Apostoli. Este relatată minunea cu doi episcopi, Hrisant și Muronie, care murind n-au apucat să iscălească în condică hotărârile Sinodului și atunci le-a fost depusă condica în mormânt, cu rugămintea „de vă să va părea a fi bine să vă iscăliți și voi” și „o mare minune, că a doa zi de dimineață dacă s-au dus și au despecetluit cartea au aflat numele amândurora episcopilor iscălite, și nu cu altă iscălitură, ci tocmai cu a lor cu care să iscălia și în viață”.

„Această minune dacă văzu împăratul și toți arhieriei au slăvit foarte pre Dumnezeu. Și numaidecât de trei ori ticălosul Arie neputând suferi rușinea s-au ascunsu înăuntru în cetate până când să vor răsipi arhieriei. Iar ceialalți ajutori ai lui dacă au căutat pe Arie și nu l-au aflat s-au plecat arhierieilor și s-au întorsu la credință și numai Evsevie al Nicomidiei nu s-au întorsu den tot sufletul ci numai în fățarnicie de frica împăratului. Atuncea s-au trimis arhieriei în toate părțile ca să propoveduiască și să întărească dogmele părinților. Ci adică în părțile Apusului s-au trimis prea cuviosul episcop al Crudevei, iar la Egipt și la Livia Sfântul Athanasie, fiind atuncea diacon; iar Alexandru epitropul Țarigradului s-au trimis cu Pavel Anagnostul, patriarhului Țarigradului, al lui Mitrofan spre părțile Cavalei Machedoniei și la toate cetățile Moreii Peloponisului, dar și la Thesaloniic și la Larsa și la Avlona și la celelalte cetăți câte sânt spre părțile Solunului până la Morea.

Și s-au săvârșit Sfântul și dumnezeescul acesta întâiul Săbor în trei ani și jumătate în luna lui aprilie, pentru că în luna aprilie s-au adunat și iar la aprilie s-au împlinit trei ani. Dar au mai șezut și până la septemvrie până a să găti de au trecut și jumătate de an.

Iar după ce s-au săvârșit Săborul și au vrut arhieriei să să răsipească pe la eparhiile lor, au stătut împăratul în mijlocul lor și au zis „Sfinți arhieriei, un dar voiu să ceiu de la arhieria voastră: o cetate mare am zidit cu ajutoriul lui Dumnezeu. Ci vă rog să osteniți să o blagosloviți să-i puneți și numele și să vedeți și pe duhovnicescu meu părinte, pe patriarhul Mitrofan, că iaste foarte greu bolnav”. Deci ascultară arhieriei

pe împăratul și au vrut să meargă la Țarigrad și în zioa care au vrut să porcească au stăut toți să facă rugă către Dumnezeu ca să meargă cu bună norocire pe la eparhiile lor și să întărească dogmele credinței. Și Dumnezeu pentru mai mare minune ce au făcut? O piatră mare era de desuptul unui stâlp al palatului. Îndată în ceasul acela ce să ruga Sfinții Părinți au izvorât dentr-însa untdelemn mult, atâta cât au poezit de au udat toată lespezimea palatului. Pentru aceia au numit și cetatea aceia Nicea, de vreme ce au biruit Sfinți Părinți și mai vârtos adevăratul Dumnezeu.“ (f. 374-374^v)

Se povestește apoi o minune „ce s-au făcut odinioară într-această cetate prin rugăciunile Sfinților Părinți”, cu asirienii ce veniseră să o jefuiască. După care își anunță auditorii ca „venim iarăși la povestea noastră”, dar acum se relatează (pe o pagină întreagă) convorbirea împăratului cu patriarhul Mitrofan, aflat în preajma morții, despre cine să-i fie succesor. Urmează aproape o pagină și jumătate despre sora din altă mamă a împăratului, Constandia, soția lui Liciniu, în care și-a găsit Arie o protecție, cu reproducerea dialogului cu fratele vitreg convins să-i scrie lui Alexandru patriarhul Alexandriei

ca să primească pe Arie și să-l așeze iarăși la școala cea dintâi unde au fost și la treapta preoției. Iar marele Alexandru împreună cu marele Athanasie, știind firea cea rea a lui Arie nu l-au priimit.

Și dacă au văzut că nu-l primescu, iar începu a învăța eresurile lui și turburare mare au făcut în Egipt. Acestea dacă au auzit împăratul au poruncit iarăși lui Arie ca să vie la Țarigrad să vadă ce zice și pentru ce nu l-au priimit. Deci s-au dus după poruncă și iarăși arăta înaintea împăratului că s-au pocăit. Dar el fermecătorul ce au meșteșugit? Au scris într-o hârtie mică toate hulele lui, apoi le-au spânzurat suptșioara lui și ținea și în mână cea stângă altă hârtie în care avea scrise dogmele Părinților. Deci tinzând către împăratul mână cea stângă cu hârtia dogmelor, pune mână cea dreaptă la pieptul lui, arătând chip de închinăciune și zicea așa: „Crez împărate precum scrie într-această hârtie“. Însă împăratul Constandin ca un om fără de vicleșug ce era l-au crezut pe de trei ori blestematul și afurisitul și iar vrea să-l cinstească. (f. 376^v-377)

Murind împăratul Constantin „fiind la 65 de ani și împărățind 31 de ani” sunt înfățișate dispozițiile testamentare, cu amănunte despre familie:

„Și la moartea sa au făcut diată cum ca să împarțe cei trei coconi ai lui împărăția lui, pentru că marele Constandin trei coconi feți au născut den împărăteasa lui Favsta. Pre Constantie*, pre Constandin și pre Constanda. Și mai avea și pe Priscu den altă muere, pe care Priscu l-au zavistuit mașteră sa, muerea marelui Constandin, cum că au vrut să o silească spre curvie și l-au omorât împăratul. Iar dup-aceia au aflat că cu minciuni l-au zavistuit și l-au pârât și o au băgat într-o bae de au arsu. Și mai avea și doao fete: pe una o chema Eleni, pe numele moașe-sa și pe alta Constandia, pe numele mătușe-sa. Acestor dar trei feciori au împărțit împărăția sa și au scris așa în diată. Adecă lui Constandin fiiului meu dau Galiile cele de sus și ostroavele Vretanicești

* În original, că a avut trei copii: τὸν Κωνσταντῖον, τὸν Κωνσταντίνον καὶ τὸν Κώνσταντα (ed. cit., p. 508).

până la Ocheianul de pre miază noapte, iar lui Constantie dau tot răsăritul și cetatea Țarigradul care am zidit și Palestina și toată Siria și Egiptul, iar lui Constanda dau Galiile cele de jos, adecă Veneția și Roma.

Așa au scris bunul credincios împărat Constandin și diata aceia o au dat în mâna duhovnicului împărătesei surori-sa care s-au zis mai sus că era ajutoriu lui Arie, neștiindu-l ce felu de om iaste. Și el dacă au văzut că scrie diata cum că Constandie iaste să ia partea cea mai bună a împărăției, au pus de au adaos o slovă în diată, acolo unde zicea că dau lui Constandie tot răsăritul și cetatea care am zidit Țarigradul, el au pus o slovă care scria lui Constandin dau tot răsăritul și cetatea care am zidit, iar ceialaltă care era pe numele lui Constandin o au ras binișor atâta cât nu să cunoștea. Atuncea cunoscând pre Constandin mai ușor de minte s-au dus de i-au zis: «Cu ce dar mă vei dăru de-ți voi da scaunul părintelui tău?» Constandin au răspunsu: «Părintele meu au murit, iar de acum pe tine să te aibu părinte, într-această lume». Atuncea i-au arătat diata tătâni-său. Drept aceia Constandin cel mai mic îl avea pre duhovnicul acela ca un părinte și ori ce-i zicea, îl asculta.

Aceasta dacă au înțeles Arie s-au bucurat și au trimis cuvânt ca să facă vreo mijlocire către împăratul, doar îl va priimi și-l va cinsti.“ (f. 377-377^v)

Peste toate aceste pagini care nu aveau nicio legătură cu sărbătoarea căreia îi închina predica sa, autorul *Cărții românești de învățătură* sare, spre a se folosi din nou de istoria celor petrecute cu Arie în vremea noului împărat:

„Iar necuviosul și necredinciosul la Dumnezeu și la oameni duhovnicul au luat întru ajutoriu pre Evsevie Nicomidias și pre alt Evsevie, boeriu al palatului, și s-au dus la împăratul de l-au rugat ca să primească pre Arie și să nu-l trimită la Alexandria, ci să să afle în Țarigrad șezătoriu. Și aceasta o au făcut pentru ca să nu-l dojenească marele Athanasie și marele Alexandru în Alexandria. Însă împăratul au priimit și au poruncit lui Alexandru, ce era atunci patriarhu Țarigradului, ca să primească pre Arie și să-l facă protopop al bisericii cei mari al Patriarșiei și să-l așeze și dascal în școala Țarigradului. Și el dacă au văzut că poruncește împăratul într-acești chip, s-au dus de i-au zis: «Puternice împărate, cum te aluneci cu mintea într-acești chip, că Arie iaste cu totul lăcaș diavolului și tu îl primești și-mi poruncești și mie să-l primescu? Nu poci eu pe unul care l-au anathematisit atâtea de Dumnezeu Părinți, să-l primescu. Și măcar că să pocăiasse și iaste ertat, dar nu iaste cu puțință acum de a doa ora om catirisit den preoție să mai slujească liturghie, ci să fie ca și ceialalți oameni proști».

Zise lui împăratul: «Caută bine că eu voi de a doa ora să strângu arhieriei, precum și tată-mieu, ca să cerceteze această pricină și atunci îl vei priimi și fără de voia ta».

Patriarhul răspunse: «Împărate și săbor de vei strânge nădăjduescu în Dumnezeu, că precum zic eu nu iaste cu puțință ca să facă liturghie. Și așa vor zice și arhieriei săborului aceluia. Însă eu, să știți împărate, că nu voi sluji liturghie împreună cu dânsul, cu un fărădelege ca acesta. Deci cum îți va fi voia fă, iar eu legea nu o voi călca». Așa zise patriarhul Alexandru și îndată eși afară de la împăratul. Dar împăratul având pe duhovnicul acela și pre Evsevie Nicomidias carii îl îndemna ca

să să îmbrace împreună și Arie la slujba liturghiei, au dat poruncă cum care arhieriei va vrea să lase să să îmbrace și Arie, să șază în scaunul lui; iar care nu va primi, să fie lipsit de scaunul său. Așa au poruncit și patriarhului Țarigradului, lui Alexandru, că de va vrea mâine să să îmbrace și Arie denpreună cu arhieriei și Evsevie cu cei următori lui, foarte bine, iar de nu, să fie izgonit den scaunul lui.

Atuncea dacă văzu Sfântul Alexandru că iaste la doao strămtori, au aruncat lucrul asupra lui Dumnezeu. Și în noaptea aceia s-au dus în altariul bisericii lui și cu lacrimi să ruga lui Dumnezeu că de iaste bun Arie și destoinic să facă liturghie denpreună cu arhieriei să-i descopere, iar de nu iaste vrednic, să-l potopească și să-l stingă după fața pământului ca să nu răzvrătească pe creștini.

Ci adecă patriarhul așa să ruga lui Dumnezeu. Iar arhieriei ajutătorii lui Arie i-au dat cuvânt ca să să gătească de liturghie să facă mâine împreună cu dânșii. Ci adecă în noaptea aceia au petrecut triticălosul Arie gătindu-să de liturghie. Iar dimineața, când s-au apropiat ceasul de liturghie, patriarhul Alexandru și mai tare să ruga lui Dumnezeu cu multe lacrimi. Însă Dumnezeu mai-nainte văzând neînduplecarea Ariei, ce purtare de grijă au făcut? Că mergând Arie la Patriarșie ca să facă liturghie, au intrat la un loc osebit în târgu, ca să-și facă trebuința trupului și îndată i s-au vărsat mațele cu toate măruntaele pe șezut și s-au dus la urgia lui Dumnezeu. Și neștind arhieriei ce au pățit Arie l-au așteptat mult ceas și dacă au văzut că zibovește au trimis la gazdă, unde era conăcit, să-l caute să meargă. Deci trimișii întrebând pe norod ca doar îl vor fi văzut, au aflat cum că au intrat într-o eșitoare a târgului. Și dacă au mersu și l-au aflat așa osândit s-au cutremurat toți și așa au alergat de au spus arhierieilor povestea cum s-au întâmplat.

Atunci cei buni credincioși s-au bucurat, slăvind pre Dumnezeu, iar ereticii aceia s-au rușinat și neavând ce să facă, au zis că de moarte firească au murit. Însă s-au mântuit Biserica lui Dumnezeu într-acea zi de eresul spurcatului Arie și patriarhul au slăvit pre Dumnezeu.

Acest feliu de sfârșit au dat triticălosului Arie de vreme ce au călcat pravoslavia și buna credință și au produs legea lui Hristos ca vânzătorul Iuda. Și după cum i s-au căzut au murit cu amară moarte, ca și Iuda cu spânzurarea. Iar patriarhul Alexandru arhieratisind doaozeci și trei de ani în scaunul Patriarșiei Țarigradului au adormit întru Domnul, bătrân fiind de noaozeci și opt de ani.

Pentru această dar pricină, blagosloviți creștini, prăznuim astăzi Săborul Sfinților Părinți ce ei după Sfinții Apostoli ne-au învățat buna credință și au propoveduit pre Hristos Dumnezeu adevărat. Pentru aceia și noi în toți anii prăznuim pomenirea lor, pentru ca să ne aducem aminte cum adecă hulitoriul și păgânul Arie s-au osândit pentru păgânătatea lui. Iar Sfinții Părinți cum s-au nevoit pentru pravoslavie și cum i-au cinstit și Dumnezeu și oamenii.

Deci și noi, o buni credincioși boeri, ia să ținem legea adevărată care ne-au dat Sfinții Părinți și să ne silim să facem poruncile lor, căci câte au zis și au legat, toate din Duhul Sfânt le-au dat la creștini. Să nu zicem că cuvinte omenești sânt acestea nici să punem în mintea noastră că oamenii proști le-au tocmit și le-au legiuit, ci să căutăm să vedem ce sfinți le-au zis, că și numele lor sânt minunate. Ce sfânt mare iaste marele Athanasie. Den cei proști nu iaste nici Sfântul Nicolae, Sfântul Spiridon, Evstathie al Antiohiei și ceialalți Sfinți Părinți care iaste cu lungime să spui pe rând

numele lor. Dar nu sânt aceștea sfinți, nu vorbia Duhul Sfânt den gurile lor. Aceștea au așezat porunci ca acestea, nu doar sânt ale vreunui om prost cuvinte, nu doar le zic eu de la mine. Pentru aceia să socotim cum acești Sfinți Părinți să ispitia și rău pătimia pentru ca să întărească buna credință, iar noi de multe ori fără inimă, fără de nici o scârbă, fără de nici o moarte ne lăpădam de buna credință.“ (f. 377^v-379)

Împrumuturile din cartea lui Damaschin Studitul sfârșesc aici. În predica acestuia există un final de încă o pagină, în care drept „lepădare de credință” este socotit *jurământul* de orice fel.

În *Cazania de la Govora*, care este versiunea românească a *Evangheliei învățătoare* a lui Kiril Trankvilion-Stavrovețki, avem structura obișnuită: o introducere, de data asta foarte scurtă, urmată de pericopa din Evanghelia de la Ioan și de cele două părți intitulate: *Partea dentâi, de slava Fiului lui Dumnezeu și de slava celor ce cred în El* și *Partea a doa, de dragostea lui Dumnezeu cu care iubi pre noi, iară și noi datori sântem să iubim pre El*. În întregime predica este o tâlcuire a pericopei evanghelice, fără nicio legătură cu Sinodul I ecumenic și cu cei 318 părinți ce s-au adunat la el. Acestui eveniment îi este consacrată însă o a doua cuvântare cu titlul *Învățătura a doua la Duminica Sfinților și de Dumnezeu purtătorilor Părinți 318, care s-au adunat la Niceea împotriva hulitorului Arie*. Ea nu a fost tradusă la Govora și nici folosită în *Cartea românească de învățătură*.

XXII. Cele șase pagini închinete sărbătorii Pogorării Sfântului Duh peste apostoli, numită și a *Rusaliilor*, sunt fără îndoială cele mai importante din toate cele 413 ale ediției noastre, în care se cuprind predicile de la *Duminica vameșului și fariseului la Tăierea capului Sfântului Ioan Înaintemergătorul*.

În ele, ierarhul și cărturarul Bisericii cu cel mai mare impact asupra existenței spirituale și chiar naționale a neamului românesc a concentrat esența învățăturii sale și mesajul ce străbate, peste veacuri, până la urmașii săi de azi: **că omul a cărui ființă este înrădăcinată în Dumnezeu, și în care sălășluiește Sfântul Duh, dobândește puteri nemărginite și se bucură de plenitudinea vieții de aici și de fericirea celei de dincolo, în vreme ce omul smuls din comuniunea cu transcendența și închis în lumea de aici degenerază și devine „sec ca un lemn uscat”:**

„Căci că Duhul Svânt curățește pre om, și-l sventțește, și-l înnoiaște, și-i dă în capul lui înțelepciune și în limbă graiu și cuvânt, și știință să știe de lucrurile ce vor hi înainte, și pricépere să priceapă de tainele cele neștiute, până ce aduce pre om de-l schimbă din viața lui cea păcătoasă și-l tocmește de-l face pre chipul și pre obrazul lui Dumnedzau: fără pohte și fără de nice un păcat, în ce chip au fost Adam, când l-au zidit Dumnedzau întâiu. Și acela om iaste de-acii biruitoriu morței și iadului, și iaste moșnean împărăției ceriului. (p. 120)

Minunată venire și vestită lăcuire a cestuia Domn în lăcașul inimiei aceluia om ce-l iubéște Dumnedzău! Mare dar a lui Dumnedzău iaste când pétrece Sventiia Sa în om!

Și aceluia om nemică răutatea nu-i poate strica, nice un lucru nu-l poate scârbi. Căci că are agiutoriu pre Domnul Acela ce biruiaște prespre toate faptele și ș-au iubit într-însu lăcaș și petrécere. De care lucru spune Pavel Apostol de dzice: «De iaste Dumnedzău cu noi, dară cine să hie mai mare pre noi?» A toate lucrurile simtem biruitori pentru Dumnedzău, Cela ce ne iubéște pre noi.

Deci pre care om iubéște Dumnedzău, pre acela și cercetă. La acela nevădzut vine de mângăie sufletul lui și inima lui veseléște, darul într-însu înmulțéște, liubovul către Sventiia Sa-i adaoge. Dă-i înțelepciune și-l îmbogățește cu sporiu dumnedzăiesc, dă-i blagoslovenie întru toate isprăvile lui și întru toate lucrurile.

Pace și liniște și tot binele vine omului aceluia pre această lume, iară în veacul ce va hi, cu cinste și cu mărire-l încunună, întru viața cea cu bucurie, întru împărăția cea netrecută și neschimbată. Unde nu sămt boale nice durere, nice scârbă, nice nesusință, nice o grije de nemică, numai veselie neîncetată și netrecută.

Deci cum iaste ferice de creștinul acela ce pentru darul Duhului Svânt are pre Dumnedzău întru sine, așa iaste becesnic și vai de creștinul cela ce pentru păcat s-au despărțit Dumnedzău de dânsul și Duhul Svânt într-însu nu lăcuiaște.

Acela iaste săc ca un lemn uscat, gata de-a arderea în focul nestinsu.“ (p. 122)

Această legătură vie, permanentă și aproape familială a românului cu Dumnezeu i-a fost de aproape două milenii izvorul puterii cu care a făcut față valurilor istoriei și totodată a dat traiului său de fiecare zi, început cu semnul crucii, sentimentul că se desfășoară sub ocrotirea Creatorului întregii făpturi. În geniala sa poezie *Belșug* – monumentul ridicat de Tudor Arghezi țăranului român – acesta îi vede lui Dumnezeu umbra „lăsată printre boi”.

Pus la încercare de istorie să lupte de-a lungul unei jumătăți de veac cu „porțile iadului”, neamul românesc îl va găsi pe „Iisus în celulă”, ca în poezia lui Radu Gyr, și va face dovadă că le poate sfărâma. Iar acum, într-o lume în care omul se usucă sub ochii noștri, regăsirea adevărului suprem rostit pentru prima oară în limba românească de Mitropolitul Varlaam în urmă cu 369 de ani devine literalmente o chestiune „de viață și de moarte”.

Pentru cele scrise și reproduse mai sus din cartea sa de învățătură, izvorul principal este însuși sufletul celui ce le-a așternut pe hârtie. Niciodată exercițiul comparatist asumat pentru cele 21 de predici anterioare nu se dovedește mai revelator a ceea ce înseamnă în el însuși Sfântul Ierarh Varlaam, ca în cazul de față.

În *Omiliarul patriarhal* găsim tâlcuirea pericopei evanghelice din Ioan 7³⁷⁻⁵³ și 8¹², aleasă de Biserica la Duminica Rusaliilor, în care evenimentul însuși este

istorisit în *Faptele Apostolilor*, 2¹⁻¹¹. Doar la sfârșit găsim în acest izvor câteva rânduri despre sărbătoare:

„Sfârșind această zi a Rusaliilor, ce cu limbi de foc Preasfântul Duh noao se-au ivit, genuchele să închinăm toți. Aceștii vedeare să nu îndrăznim a răbda, arătând ca cu Duhul Sfânt. În troiță desăvârșită închinăciune învățamu-ne, că duh iaste Dumnezeu, și cine se va închina lui, duhului și adevărului cade-i-se să se închine”. (p. 199)

La Damaschin Studitul, care a scris o predică de 13 pagini (a 10-a din sumarul *Comorii*) cu titlul **Cuvânt la pogorârea Preasfântului și luminătorului Duh la cincizeci de zile** erudiția fastidioasă culminează, iar speculația se menține în sfere atât de înalte, încât nu mai găsește nicio legătură cu viața reală și nevoile ei.

Singur Kiril Trankvilion-Stavrovețki, care a scris două ample predici la această sărbătoare, ambele traduse în *Cazania de la Govora* (ed. cit., p. 450-467), i-a oferit două fragmente, primul, mai redus, de la finalul părții a doua din prima cuvântare, al doilea mult mai întins, la începutul primei părți din cuvântarea a doua:

I. Acum Dumnezeu împlu făgăduința sa, carea făgădui cu prorocii de demult și la anii de apoi însuși cu sine grăi cu ucenicii săi: „Eu voiu trimite spre voi făgăduiala Părintelui meu, iară voi ședeți în cetatea Ierusalimului, până vă veți îmbrăca cu puteare de sus! Duhul meu și al Părintelui voiu trimite voao, iară voi vă întăriți și tari să fiți în războaie înprotiva vrăjmașilor celor văzuți și nevăzuți! Că acela, deaca va veni, vă va direpta spre tot adevărul și va învăța pre voi preamândrie și cealea ce vor veni va spune voao, veselie cu îngerii și împreunare cu prorocii și cu patriarșii și veselie fără sfârșenie înaintea feței lui Dumnezeu. Spune, treacere de la pământ la ceriu, de-ntunearec la lumină, den moarte întru viață, de la usteneală întru răpaosul împărăției ceriului.” (ed. cit., p. 459)

II. Stropit-au pre noi cu apă curată și vie și au curățit pre noi de toate necurățiile noastre, apa cea vărsată în lume, Duhul Său cel Sfânt – focul ceriului și lumina spre luminarea înțelesurilor apostolilor și ale noastre, cum mai deschis acum auzim den *Deaniia apostolilor*.

După înălțarea Domnului nostru Iisus Hristos în ceriu cu trupul cel priimit de Dumnezeu, atunce apostolii se întoarseră în Ierusalim den măgura Eleonului și lăcuia în beserecă* zua și noaptea de slujia Domnului cu postul și cu rugăciunea și cu lacrimi de bucurie așteptând fericita nădejde până la zece zile. Iară a zecea zi după nălțarea Domnului, în al treilea ceas de zi veni spre dinșii Duhul Sfânt – turnarea și făgăduința Tatălui ceriului, cum iaste scris.

Când se svârșia, zice, zilele Petdesetniței⁵⁵ fură apostolii într-o fire împreună și fu de pripă sunet den ceriu, cum ară fi purtat de un vihor suflare și se împlu toată casa unde era șezând și se arătară lor împărțite limbile ca de foc, de ședea câte pre

* În ediție: în biserarea. Evident greșeală de tipar, de îndreptat la o ediție viitoare.

⁵⁵ Traduce exact originalul: *Сгда рече и скончашася днес пѣтдесѣтницѣ*

unul fietecarele de ei. Și se împlură toț de Duhul Sfânt și începură a grăi într-alte limbi mărirea lui Dumnezeu cum da lor Duhul a răspunde minunata preamândria lui Dumnezeu.

Iară deaca fu acest sunet den ceriu, atunce nărod mult se adunară și nu se pricepea de spaimă era ținut – o, prea slăvită ciudă! – că auziia pre ei fietecarele grăind întru limbile lor mărirea lui Dumnezeu, întru carile era născuți, iară apostolii toți era galileiani și de neam și de limbi. Și ziseră întru sine: „Ce va să fie această ciudă noao și preaslăvită”? **Și era atunce într-acea vreme multe năroade în Ierusalim den toate laturile câte-s pre supt ceriu cu socotița lui Dumnezeu, multe feliure de limbi: tătari (татаръ), turci, persi, arbănaș, eghipteani, pamfiliani, arapi, leași, latini, frânci, și altele care venise den toate limbile câte-s pre supt ceriu și se mira foarte de acea preamândrie minunată, carea grăiia apostolii.**

Iar alții den nărodul jidovesc râseră și ziseră că sânt plini de vin și s-au îmbătat de sânt beați de vin.

Atunce se sculă Petru cu cei unsprăzece, de începu cătră ei a grăi cu glas mare: „O, bărbat jidovești și voi, carii lăcuiți pre toată fața pământului! Luați aminte cu înțeles cuvintele noastre, nu cugetareț de noi a fi beați de vin, că, iată, că iaste al treilea ceas de zi și neceodată n-ai (*sic!*) văzut pre noi într-această vreme beați! Ce acesta să vă fie voao la știre, că nu sintem beați și nime den voi să nu socotească darul lui Dumnezeu cu beție! Să veț vrea să ne amiroșiț lângă noi vin, apropiati-vă aproape cătră noi și vedeț cu de-adinsu oare mirosim a vin, au suflăm cu darul lui Dumnezeu?

Dară cinstesc mărirea lui Dumnezeu beații, oare leagănă-se ca trestia biruiț de vin, sau stau iară ca nește stâlpi; întăriți sânt cu trezvie? Cu beție vă pare a fi lucrul lui Dumnezeu, o, jidovilor, pizmașii dreptăției? Că beția leagă limba, gura strămutează, ochii întorși-i face. Dară voi ce vedeț întru noi de aceastea; oare durmitează cu beție grea, au învață taina văzătoare de Dumnezeu? Cunoașteți să nu fiț cumva înșivă beți cu răutatea!

Că, unde se cădea a se mira de darul lui Dumnezeu și a mulțemi celuia ce-au dat noao aceastea, iară voi de aceasta vă râdeți și cu ocară ocărăți darul lui Dumnezeu, cel făgăduit părinților voștri de la Dumnezeu cu prorocul: «Și va fi» zice, «la zilele de apoi; voiu vărsa den Duhul mieu spre toate trupurile și vor proroci feciorii voștri și fetele voastre, bătrânii și tinerii voștri vi se vor vedea, că spre robii și spre roabele meale, voiu vărsa den Duhul mieu».

Această făgăduință noi astăzi am luat de la Dumnezeu, pre carele voi cu beție ne chiemați! Să fie după cuvântul vostru, ce nu după înțeles: Îmbătatul ne-am, ci nu de vin văzut, cum vă pare, ci de darul lui Dumnezeu! Că de aceasta beție de mulți ani striga prorocul: «Îmbată-se» zice «de sațiul casei tale și cu izvorul hranei tale adăpi pre ei, că de la tine e izvorul vieții, întru lumina ta vedem lumină». Iată, noi acmu ne-am îmbătat de darul lui Dumnezeu den casa scaunului lui cel înfrământat* al lui Dumnezeu Savaoth** și cu izvorul hranei cu turnarea Duhului Sfânt, cu carele sânt hrăniț toț direpții den veaci!

* În ediție: *cel înfricoșat*.

** În ediție: *Savaoth*, cu nota 1795: scris *САВАОТЪ*. Dar este clar *САВАОУ(-ОУ)*, între Б și В diferența fiind foarte clară.

Că acest izvor căroră beau dentr-însul, le dăruiaște viața de veaci și întru lumina lui văzut-am lumina Fiiului lui Dumnezeu, lumina Duhului Sfânt, carea o vedeți acmu pre câte unul, fietecarele de noi, cu lumina vederiei de foc, luminând mințile noastre, iară nu arzând numai păcatele, ca hreasturele arzând, că aceasta e lucrarea lui! Această dare bună care a făgăduită* trimise voao acmu Dumnezeu și feciorilor voștri, tuturor celor de departe și celor de aproape, pre câți-i chiamă Domnul Dumnezeuul nostru. Iară voi vă mântuiț de acest rod îndărăptnic și vă pocăiț de păcatele voastre și vă botezaț în numele Domnului Iisus Hristos; atunce și voi veț priimi acest har – darul Duhului Sfânt.”

Iară ei, deaca auziră se înfrământă cu inimile și crezură vrătos întru numele Domnului și se botezară atunce trei mie de suflete cu dragoste și se împlură toț de Duhul Sfânt și de bucuriia cea mare.

Că aceaia iaste lucrarea Duhului Sfânt, aceasta** e puterea lui cea prea mândrită și întru tot lucrătoare.” (ed. cit., p. 459-461)

După cum vedem, cuvântarea Sfântului Petru, care în *Faptele Apostolilor* ocupă versetele 14-36, este recreată de predicatorul ucrainean. Părți din ea sunt eliminate, altele sunt înlocuite sau dezvoltate de o manieră ce face textul cărții sale inconfundabil.

Invitația făcută celor ce se îndoiau de trezvia apostolilor, ca să se apropie să vadă că nu miros de băutură, precum și toată descrierea comportamentului celor beți, nu se afla în *Apostol*. Este pusă în gura Sfântului Petru după aceeași rețetă oratorică prin care toate persoanele biblice, începând cu însuși Mântuitorul și Maica Domnului, devin rostitorii creațiilor oratorice ale predicatorului ucrainean! Ceea ce ascultau sau citeau și aici în cartea sa conaționalii lui Kiril Trankvilion-Stavrovețki era o asemenea creație proprie pusă în gura Sfântului Petru și doar parțial reproducerea textului din *Faptele Apostolilor* la care se trimite.

Folosindu-se de textul lui Kiril Trankvilion-Stavrovețki, dar și de textul *Apostolului*, la care trimite explicit, autorul *Cărții românești de învățătură* completează discursul cu câteva rânduri esențiale, omise de autorul izvorului: „Că Domnul Hristos, pre cela ce voi l-ați prins și l-ați găvozdit pre cruce și l-ați omorât, pre Acela Dumnezeu l-au învis” ș.a.m.d.

Nu este deci o copiere mecanică a izvorului ci o rescriere a lui, mai pe scurt, și completat cu ceea ce i s-a părut necesar să-i adaoge.

Prima parte a predicii, cu istorisirea minunii, predica Sfântului Petru și amintirea faptului că în urma acesteia s-au botezat 3 000 de oameni, se încheie în *Cartea românească de învățătură* cu obișnuita explicație a rostului sărbătorii:

* În ediție: *făguită*.

** În ediție: *acesta*. Este necesară o revizie atentă a transcrierii și o corectură mai riguroasă la o nouă ediție.

„Aceștia tocmele dumnezăiești și a venirii Duhului Svânt prăznuim și sărbăm aceasta dă de astăzi, ca să pomenim și să ne aducem aminte în veci de binele ce-au făcut nouă Dumnezău” (vezi p. 120 din ediția noastră).

Urmează partea a doua, teologică, despre „folosul Duhului Svânt, cât folosește în om”.

Duhul Sfânt este cel prin care se restaurează în om chipul lui Dumnezeu „grozăvit și spurcat de duhul cel rău și înșelătoriu ce înșală pre Adam”. Duhul Sfânt este cel ce „curățește pre om, și-l svențește. Și-l înnoiaște”. De aici am extras primul citat în comentariul nostru, citat a cărei completare este:

„Duhul Svânt așjdere din oameni proști [simpli – *n.n.*] alége și face apostoli și proroci, învățători, păstori turmei lui Hristos. Pentr-aceea Apostolul Petru ne dă știre să știm că pentru darul Duhului Svânt simtem rod ales, sementie împărătească, preuțească, sămentie svântă, oameni dobândiți cu singele lui Hristos. Pre aceasta chemare simtem chemați ca să mărturisim pre izbăvitoriul nostru, carele ne-au chemat di-ntunérec întru minunata a Lui lumină.” (p. 120)

Cu siguranță, pentru acest elogiu al Sfântului Duh s-a inspirat din următorul pasaj găsit în prima parte din prima cuvântare a lui Kiril Trankvilion-Stavrovețki:

„Duhul Sfânt dăruiaște puterilor îngerești viață și mișcare și lumina preamândriei toate cinurile heruvimilor și ale serafimilor și alte cinuri de domnii răzbate, luminează, înțelepțește, cătră răutate nepurcadere dăruiaște și mainte de ce nu iaste, știe ce va fi și celor ce iubesc pre el dăruiaște să știe.

Duhul Sfânt toate le ispitește și adâncurile lui Dumnezeu, că însuși acela știe singur a sa fire și dumnezeire ales, că Dumnezeu iaste adevărat și lumina neajunsei dumnezeiri, nălbirea luminiei de veci, acela varsă den destul. Toate darurile ceale bune iubiților săi dăruiaște, descoapere tainele, dăruiaște prorocie, spune ceale ce vor să vie, dă deschis să vază întru lumina slavei lui Hristos. Acela învață înțelepciune pre apostolii cei necărtulari* și întări pre măcenici spre războiu împotriva puterilor celor protivnice ale hicleanului șarpe.

Așa iaste acel Duhu (*sic!*) Sfânt, pretutindinea suflă unde va, toate împli, ceale văzute și ceale nevăzute toate le cuprinde, ceriul și pământul, marea și toate adâncurile ceale de desupt și toate le ține, iară însuș neținut, lumină cu minte, izvorul cel viu, pururea purces, cu alergare nescăzută. Nice început, nice sfârșit, pururea era întru Tatăl și întru Fiiul, lumină iaste neajunsei dumnezeiri, a treia față a Sfintei Troițe, fire mai presus de fire făcătoare de puteri.” (ed. Gherman, p. 455)

Făcând el însuși distincție între părțile predicii sale, Mitropolitul Varlaam anunță ascultătorii că „până aicea audzit folosul Duhului Svânt, cât folosește în om. Iară de-aicea să auziți iarăși pentru care lucru vine Duhul Svânt în om”.

* În ediție: *necărtulari*.

Avem în continuare o pedagogie a dobândirii acestui suprem privilegiu al trăirii religioase, fiindcă „mare dar a lui Dumnezeu iaste când petrece Sventiia sa în om” (p. 122).

Toată această parte înseamnă coborârea de la cugetarea celor de mai înainte la viața concretă, aceea în care predicatorul ține să revenim, spre a o ridica și transfigura cu această înaltă cugetare. Este învățătura despre drumul spre izvorul vieții, și cum ni-l putem agonisi. Sau, aducându-ne aminte de reflecția amară a scriitorului grec, cum putem face din nou o viață trăită cu adevărat și incununată de roade din „existența inexistentă a oamenilor timpului nostru”.

De aceea am spus că în această predică, la Duminica Rusaliilor, se află miezul, chintesența întregii teologii și morale varlaamice, definitorie pentru Creștinismul românesc, cel cu trei dimensiuni.

Nu putem încheia comentariul nostru fără a ne opri asupra încercării lui Scarlat Porcescu de a contesta paternitatea Mitropolitului Varlaam asupra acestei excepționale predici. Cu această încercare s-a înscris în echipa care în urmă cu peste jumătate de secol a scris unul din capitolele ce nu fac deloc onoare inteligenței științifice românești.

După Atanasie Popa în 1965 și Pande Olteanu în 1970, Scarlat Porcescu a venit cu comunicarea *Cazania lui Varlaam (1643) în evoluția scrisului și tiparului românesc*, prezentată la sesiunea științifică organizată la Târgoviște în zilele de 21-23 decembrie 1972 și tipărită în volumul *Târgoviște, cetate a culturii românești. Lucrările sesiunii științifice din 21-23 decembrie 1972. Partea I. Studii și cercetări de bibliologie*, București, Editura Litera, 1972, în care a susținut teza că „prima carte tipărită în Moldova – *Cazania lui Varlaam* – este o operă la definitivarea căreia, într-un timp mai îndelungat și pe un spațiu mai întins, au contribuit mai mulți autori și, evident, mai mulți traducători”.

Printre ceea ce i se părea că poate servi ca argument în favoarea acestei teze (pe care analiza noastră o infirmă la fiecare pas), se afla enumerarea neamurilor reprezentate la Ierusalim în ziua coborârii Sfântului Duh:

„Conchidem că apariția celor dintâi traduceri românești se explică printr-o stare de necesitate internă, tot mai evidentă, la începutul secolului al XVI-lea, aceea de a înțelege ceea ce se scrie și se vorbește, și prin impulsul venit din exterior alimentat, un timp, de ideile înnoitoare ale husitismului și, într-o mare măsură, apoi, de susținătorii reformei.

Câteva cuvinte, neremarcate până acum, din *Cazania Varlaam*, Iași, 1643, prima carte românească tipărită în Moldova, vin în sprijinul afirmației de mai sus. Astfel, în *Cazania* (cuvântarea) pentru ziua Cincizecimii apar, între „năroadele” venite la Ierusalim, „sărbi”, „cehi”, „nemți”, „spinioli”, alături de, sau în locul noroadelor menționate în *Faptele Apostolilor* II, 9-10. Putea oare mitropolitul Varlaam,

dacă într-adevăr este el alcătuitorul sau tălmăcitorul cuvântării pentru ziua Cincizecimii, să înşire alte noroade în locul celor menţionate în textul original? Este greu de acceptat că acest cărturar, cu o temeinică pregătire, s-ar fi abătut de la textul din Faptele Apostolilor printr-o traducere atât de liberă.” (s.n.)

În cartea lui Kiril Trankvilion-Stavroveţki din care a tradus şi acest text găsim: *различным языци парты, еламѣт и ѿ(т) мѣдѣи, таже аравлане, егвптане, памфилане, асіане, ливнане, римлане, фригіане, критане и прочѣи* = diferite limbi: parţi, elamiţi şi din mezi, de asemenea arabi, egipteni, pamfilieni, asiani, libieni, romani, frigieni, cretani şi alţii.

În textul grec al *Faptelor Apostolilor* (29,11) sunt Πάρθοι καὶ Μηδοὶ καὶ Ἑλαμίται καὶ οἱ κατοικοῦντες τὴν Μεσοποταμίαν, Ἰουδαίαν τε καὶ Καππαδοκίαν, Πόντον καὶ τὴν Ἀσίαν, Φρυγίαν τε καὶ Παμφυλίαν, Αἴγυπτον καὶ τὰ μέρη τῆς Λιβύης τῆς κατὰ Κυρήνην, καὶ οἱ ἐποδηοῦντες Ῥωμαῖοι, Ἰουδαῖοι τε καὶ προσήλυτοι, Κρήτες καὶ Ἀραβες = parţi şi mezi şi elamiţi şi cei ce locuiesc în Mesopotamia, în Iudeea şi în Kapadocia, în Pont şi în Asia, în Frigia şi în Pamfilia, în Egipt şi în părţile Libiei cea de lângă Cirene şi romani în treacăt, iudei şi prozeliţi, cretani şi arabi⁵⁶.

În cartea ucraineană sunt deci enumeraţi doar cei din originalul grecesc, dar omiţându-i pe cei din Mesopotamia, din Pont, din Iudeea şi Capadocia. Acelaşi text, în traducerea de la Govora devine:

„Multe fealiure de limbi: tătari, turci, perşi, arbănaşi, eghipteani, pamfiliani, arabi, leaşi, latini, frânci şi altele care venise den toate limbile câte-s supt ceriu şi se mira foarte de acea premândrie minunată, carea grăia apostolii”.

Cum vedem, şi traducătorii *Cazaniei de la Govora* au crezut că pot „actualiza” în acest mod textul sacru, spre a-l face mai sugestiv. La fel a procedat şi Mitropolitul Varlaam, care s-a folosit de acelaşi izvor ucrainean, fără vreo legătură cu o „Păucenie a lui Alexandru vodă” şi, evident, fără ca acest procedeu să constituie un argument pentru teza aberantă prezentată la sesiunea de la Târgovişte în 1972.

Cu Duminica pogorării Sfântului Duh se încheie prima parte a *Cărţii româneşti de învăţătură* care are de fapt trei părţi, deşi primele două sunt numerotate continuu şi abia a treia este osebă de rest şi printr-o nouă numerotare. La sfârşitul celor două părţi găsim versurile:

⁵⁶ *Biblia sau Sfânta Scriptură*. Tipărită sub îndrumarea şi cu purtarea de grijă a Prea Fericitului Părinte Teoctist, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române. Cu aprobarea Sfântului Sinod, Bucureşti. Editura Institutului al Misiunii Ortodoxe (Reproduce textul ediţiei din 1988).

Laudă Ție, Doamne, cu îngerii dau
Când svârşitul acesta dumenecilor amu.

Trei părţi ce sânt într-această carte

Un Dumnedzău în trei fete Svânta Troiţă poartă:

Dumenecile cu a triodului sărbători,

lunile cu a praznicelor învăţături. (p. 294)

Titlul celei de a treia părţi este *Praznicele lunilor preste an, împărăteşti şi a svenţi mari*.

Partea a doua cuprinde cele 32 de duminici de după Rusalii, începând cu „Duminica Mare” sau a *Tuturor Sfinţilor*, ultima pe care o găsim tradusă şi în *Cazania de la Govora*.

Dacă începând cu *Sâmbăta lui Lazăr* şi până la Rusalii am avut „filmul” evenimentelor legate de viaţa şi lucrarea Mântuitorului, unica excepţie fiind *Duminica Sfinţilor Părinţi de la Niceea*, în care s-au sărbătorit apărătorii dumnezeirii Sale faţă de Arie şi adepţii acestuia, în cele 32 de duminici de peste an accentul trece asupra comorii de învăţături lăsate nouă. Dar primele două duminici sunt închinete celor ce au făcut ca ele să rodească în lume şi să biruiască adversităţile istoriei: *Sfinţilor martiri pentru credinţă şi Apostolilor, aleşi de Mântuitorul spre a le încredinţa misiunea propovăduirii acestor învăţături*.

Pentru toată această parte a doua a cărţii sale Mitropolitul Varlaam a avut la dispoziţie, cu excepţia *Duminicii Tuturor Sfinţilor*, pentru care a mai găsit şi predica lui Damaschin Studitul, numai două din cele trei cărţi: *Omiliarul patriarhal* şi *Evanghelia învăţătoare* sau *Cazania* lui Kiril Trankvilion-Stavroveţki.

După cum am mai spus, cu excepţia predicii la *Duminica Tuturor Sfinţilor*, planul tuturor celorlalte, precum şi materia de care s-a folosit, aparţin cărţii ucrainene, recursul la *Omiliarul patriarhal* fiind insignifiant. Pentru această parte putem folosi, într-adevăr, dar chiar şi aici în anumite limite, şi nu totdeauna – aşa cum se va vedea – calificarea dată de Dan Horia Mazilu *Cărţii româneşti de învăţătură*: „o traducere”.

Sperăm să fi demonstrat că traducerea a fost, până acum, doar unul dintre procedeele intrate în procesul de creaţie a fiecăruia din textele care alcătuiesc *Cartea românească de învăţătură*. Acest procedeu a tranşat şi deosebirea fundamentală dintre cartea ucraineană ce i-a fost unul din principalele izvoare şi în acelaşi timp asemănarea, tot definitorie, cu cea neogreacă: **prima a rămas inaccesibilă şi adresanţilor ei imediaţi şi celor de azi prin limbă, în vreme ce ultima, tocmai prin reuşita impunerii limbii înţelese de toţi în locul celei „sacre” rezervate doar celor puţini, a dobândit o longevitate şi o răspândire egală cu a operei autorului român.**

XXIII. La Dumeneca Mare, titlul predicii este **Învățătură pentru toți svenții**.

Și aici găsim aceeași măiestrie cu care Sfântul Ierarh Varlaam știe să surprindă, făcându-l vădit ascultătorilor săi, profilul specific și rostul fiecărei sărbători rânduite de Biserică. E ceea ce constituie o parte din complexa pedagogie cuprinsă în cartea sa de învățătură.

Din nou face apel la comparația cu realități la îndemâna fiecăruia dintre ascultători, ca fond apercptiv și punct de sprijin pentru ridicarea la teme și ideile înalte cărora le consacră predica. Aici avem comparația cu cinstirea stăpânilor în persoana slujitorilor lor și cu mijlocirea acestora pe lângă stăpânul pe care l-au slujit, câștigându-și astfel dreptul de a fi ascultați. Comparație pe care o găsim în cuprinsul predicii lui Damaschin Studitul, dar autorul român o aduce la început, unde ponderea îi era mult mai mare.

Modul cum este evocată **puterea morală** a celor ce au biruit cu ea o putere lumească ce părea stăpână pe toate mijloacele de constrângere și de păstrare a domniei răului, constituie miezul cuvântării. Cel ce a contribuit, ca nimeni altul, spre a zidi această putere morală în sufletul neamului său, câteva secole, îi va fi stat alături acestui neam și în jumătatea de veac în care el avea să scrie, la rândul-i, **un capitol din istoria universală a încleștării dintre credincioșii lui Hristos și potrivnicii Săi**. Istorie care, după cum vedem, nu s-a încheiat!

În această predică avem explicația, pe înțelesul celor mulți, a cultului sfinților. Le este arătată rațiunea pentru care aceștia ne pot fi de folos:

„Acestora tuturor le facem cinste și pomenire astăzi și-i rugăm să roage și ei Dumnezău pentru noi. Pentru că și-au vărsat singele său pentru iubovul lui Hristos și au și îndrăznire mare către Măria Sa.

Că de ascultă un împărat slugile sale ce sămt giurați să moară pentru dânsu, dară cu cât mai vârtos Hristos să nu asculte svenții ce-au murit pentru numele Măriei Lui? Au doară nu-s mai mari măcenicii decât slujitorii împărătești? Au doară n-au răbdat mai multe pedepse măcenicii pentru numele lui Hristos, decât cum rabdă slujitorii pentru iubovul împăratului? Că muncile măcenicilor sămt mai mari și mai înfricoșate decât războiul slujitorilor.“ (p. 125)

Odată mai mult, darurile de scriitor ale Mitropolitului Varlaam, între care nu pe ultimul loc stau acela de a-și alege și folosi izvoarele și a le aduce pe limba ascultătorilor săi, sunt mobilizate pentru a evoca măreția luptei duse de Sfinții Mucenici, înarmați doar cu puterea de la Dumnezeu, împotriva puterii pământești. A fost deja citată admirativ descrierea războiului luată ca termen de comparație pentru celălalt război. Chiar dacă se dovedește luată de la Damaschin Studitul, modul cum a fost adusă în limba noastră îi aparține:

„Ce iaste frica războiului? Două oști stau împotriva, cu arme întrarmați. Sabiile strălucesc, sigețile acopără soarele, singele să varsă pre pământ ca pâraiele, trupurile voinicilor dzac ca snopii în vremea secerei. Iară războiul Svenților Măcenici împotriva împăraților păgâni iaste mai minunat și mai înfricoșat. Căci că împărații și măciteli ședeau, iară măcenicii sta. Împărații întrarmați, iară măcenicii goli, și biruia pe cei întrarmați.

Cine nu să va mira? Cine nu să va umili? Bătutul biruia pre cela ce-l bătea, legatul pre cel dezlegat, arsul pre cela ce-l ardea, mortul pre cela ce-l ucidea.

Cumu-i piatra ce să chiamă adamant, cât să o are ucide cu hierul, tot nu să zdrobește, ce mai vârtos să zdrobește hierul cu carele o ucide, într-acela chip și măcenicii, cu atâtea pedepse ce-i munciia, nemică nu gândia, ce mai vârtos pre măciteli ce-i munciia biruia-i.

Acesta războiu iaste mai minunat și covârșește prespre toată mintea omenească, căci că la războiul lumesc amândouă oștile stau întrarmate și are voie hiecarele să și lovască și să sprejenească; iară războiul Svenților Măcenici cu strâmbul le era a-l bate, că de o parte ședeau împărații de-i îngroziia cu cuvintele, de altă parte slujitorii întrarmați, muncitorii, sta cu heară de munci în mâni. Focurile, vârtejele, spândzurătorile, teascurile, herile și alte feliuri de munci, toate sta gata înaintea ochilor. Cătr-acéstea încă și cu cuvente bune apuca-i și daruri mari le da și domnii le giuruia, pentru ca să să lépede de Hristos. Pregiur dâșii sta priatinii, semențiile și frații, a mulți, și cuconii și muierile și părinții, de-i ruga și cu lacrimi să glăsiia să nu-i lase săraci, nice să-și piardză viața într-o mică de ceas.

De atâtea părți ce venia războiu asupra Svenților Măcenici, cu nevoie era a birui. Nu poate neștine să grăiască, nice să spuie în ce chip biruia și călca acéstea toate, numai pentru ca să dobândească împărăția ceriului.

Iară necredincioșii împărați și în foc ardea-i, și pre lemne spândzura-i, și trupurile lor strujia cu unghi de hier, și cu lumini aprinse ardea-i, și în teascuri tescuia-i, și în vârteje svărâma-i, și în foc arunca-i, și în temnițe închidea-i, și leilor mâncare da-i, și în căldări hierbea-i, și cu sulite împungea-i, și singele lor vărsa-le. Și nu numai acéstea, ce și-alte munci multe făcea și într-alte pedepse ce-i pedepsiia. Punea-i și pre gratii de hier făcute mari și desupra cărbunilor frigea-i.

Iară nouă să nu ne paie lucru puțin, când audzim c-au dzăcut măcenicii pre cărbuni, ce să gândim cum ne iaste când ne prind frigurile, sau cum ne doare când ne ardem numai la un deget. Dară Svenții Măcenici, într-atâta pară, într-atâta jeratec, cum nu se întresta? Cum nu să spăria?

Că cum să varsă râuri când plouă tare, așa și din trupurile măcenicilor se vărsa singele pre pământ în vremea măceniei lor.“ (p. 125-126)

Ca totdeauna, la sfârșit avem învățăturile morale și îndemnurile adresate ascultătorilor.

Nu este lipsit de semnificație faptul că după tipărirea acestei cuvântări, verso-ul filei 218 este lăsat alb, restul celor 31 de duminici începând pe pagină nouă de dreapta. Și tipografic ne-a fost sugerată apartenența „Duminicii Mari”

a *Tuturor Sfinților* la lotul marilor predici inaugurat cu aceea la *Sâmbăta lui Lazăr*.

Și traducătorii *Cazaniei de la Govora* au ținut să-și încheie lucrarea lor cu aceeași predică, despre ceea ce va deveni, peste veacuri, titlul singurei cărți de filosofie intitulate *Puterea sufletească*. Avem deci posibilitatea să comparăm cele două creații ale celor doi mari propovăduitori din două culturi atât de apropiate și cu schimburi providențiale de valori și de oameni.

Ca de obicei, întrebarea ce se ridică este a datoriei acestei izbânzi față de izvoare.

Întrucât la prima duminică după Rusalii se citește *Evanghelia de la Matei*, 10³²⁻³⁸; 37-38; 19²⁷⁻³⁰ iar tot textul din *Omiliarul patriarhal* este închinat tâlcuirii ei, de aici nu avea nimic de luat.

În *Evanghelia învățătoare sau Cazania* lui Kiril Trankvilion-Stavrovetki găsim obișnuita structură: o introducere al cărei conținut este determinat de pericopa evanghelică reprodusă în continuare și tâlcuirea în două părți, prima cu titlul *De îndrăznirea și bărbăția creștinească și cum sunt datori și a muri pentru mărturia Sfintei Credințe* și a doua *De marea răbdare a Sfinților Mucenici cei de demult și de tăria lor, cum toată puterea vrăjmașului biruiră*.

Din această a doua parte s-a inspirat și pe ea a folosit-o autorul român pentru descrierea rezistenței morale a mucenicilor în fața rugăciunilor familiei și apropiatilor:

„Aceasta iaste, iată, când va fi scos voinicul lui Hristos la săbor și va sta în mijlocul muncitorilor. Atunce-l vor* încungiura pre el armașii cu unealte de muncă, stă împăratul și mulțime de nărod împrejurul lui, stau și rudele lui, tată-său și muma, fratele și sora, stă și fămeia cu feciorii în obiiale sparte.

Atunce încep pristavii a striga «O, voinice, vezi muncile gătite și te teame de eale și nu te da pre tine a peri rău cu munci înfricoșate».

Iară împăratul cu cuvinte blânde înșală grăind: «Voinice de bună rudă, nu te da pre tine muncilor celor iuți, ci priimește de la noi cinste și fii noao soț, numai ci (sic!) te leapădă de Dumnezeul tău cel răstignit».

Așijdere și rudeniile strigă. Părintele amar suspină și-ș smulge căruntețele, grăind: «Fiiul meu, nu duce bătrânețele mele în ad, cu moartea ta cea cu ocară!»

Și, iară, maica descoapere țitele sale, de jale murind, cu multă scrăbă geame și grăiaște: «Fiiul meu iubit, făcă-ți-se milă de mine, muma ta, carea au bolit cu tine și vezi țitele ceia ce te-au hrănit pre tine și mângăie durearea mea, nu te da pre tine muncilor, fă porunca împăratului!»

Ci așa face fratele și sora, căzând spre grumazii lui, sărutând cu dragoste și grăind: «Nu te împărți de noi, frate, cu muncile cele înfricoșate, ce fă jrătvă Dumnezeilor».

După aceasta se apropie și fămeia tristă și îmbrăcată cu haine de jale, curându-i

* În ediție: *atunce vor*.

lacrămele pre obraz și cu amar chiot țipă: «Fie-ți milă de tine, iubitul meu soț, și nu te despărți de mine cu moartea de rușine».

Așijdere și feciorii se apropie, cu dărstine de jale înbrăcaț și cu lacrăme cu suspini cătră picioarele lui cad și cu plângere strigă grăind: «O, hrănitoriul nostru, mângăierea tinerețelor noastre, cui ne laș pre noi, carii rămânem săraci? Nu te împărți de noi cu moarte de ocară, ci te miluiaște pre tine însuși».

Și așa clătesc și turbură tarele suflet al voinicului lui Hristos și den toate laturile pătrund pre el tunecatele săgeți, ceale purtătoare de moarte, iară acel sfânt suflet atunce va fi întru blăguire mare, căutând spre ceriu foarte să veselească.

Iară cumu-i iaste lui ceriul deschis și Împăratul Cериului coruna ține, de așteaptă biruirea și Ieșirea lui să cunune capul lui, și ingerii se găsesc să iasă în timpinarea Lui, Avraam patriarh tinde mâinile gata a primi pre voinicul lui Hristos, prorocii și apostolii așteaptă eșirea lui de la pământ în ceriu.

Și, iară, deaca caută pre pământ, suspină greu, că ruda lui cea trupască la o bucurie ca aceeaa nu-l lasă și calea la împărăția ceriului astupă lui.

Atunce numai cât întru cutezare mare stă dreptul înaintea celor ce-l dodeiesc pre el și împotiva a toată tabăra satanei și boiarilor aerului și leapădă frica mâniei și jalea rudeniei și răzându-și de înșelăciunea diavolului și ocareaște urgia muncitorilor.

Însuși ca un leu stă întru puteare îmbrăcându-se întru toate armele lui Dumnezeu, în scutul credinței și coiful răbdăriei, întru mântuire și focul dragostei lui Dumnezeu și aiciș sfărâmă zidurile tăriei satanei și calcă cu picioarele puterile țiitoriului de lume și goneaște duhurile ceale reale. Iară însuși neoprit se suie la ceriu bucurându-se, răspunzând rudelor: «De veț muri și voi așijdere cu mine pentru adevăr, atunce-mi veț fi mie fraț, tată și mumă, fămee* și feciori! Iară să nu – iată, de acmu nu mi-e partea cu voi, că altă rudenie am eu, nu trupască** pre pământ, ci sufletească, în ceriu: ingerii, patriarșii și prorocii, apostolii și alți sfinți, că cătră aceia degrabă acmu merg și cătră împăratul slavei de veci!» Iară Împăratul Cериului, cunună capu lui cu cunună purtătoare de biruire și-l timpină pre el ingerii cei prea luminaț, și laudă pre făcătoriul său, cel ce dă atăta bărbăție voinicilor săi celor ce-s cu trup.

Acicea se cade a cunoaște și dragostea acelor sfinți mucenici de demult, că aceia cu bucurie multă muriră pentru credința sfântă și pentru numele lui Hristos și împlură porunca aceluia, nu se temură de muncă și de moarte și de muncitorii carii ucig trupul, nice fugiia naintea acestora, cum făcură oarecând unii den proroci. Ci, cu bucurie, toate nevoile răbdară, scrăbele și durerile și muncile, închisoarea temniței și răsipa avuției și scoaterea dinților și a unghiilor și bătaia și sfărâmarea a tot trupul, cu dulceață răbdară pentru Hristos; drept aceasta cu nus acmu și împărățesc întru împărăția Lui cea de sus.“ (ed. cit., p. 474-475)

În rest avem însă două creații deosebite, amândouă remarcabile și spre lauda autorilor, dar mărturisind despre două personalități ce nu-și fac umbră în nici un fel una alteia.

* În ediție: *făcmeie*.

** În ediție: *trupsacă*.

Pentru aceeași sărbătoare, Damaschin Studitul a scris o predică (a 34-a în sumarul cărții sale) de numai 8 pagini, cea mai scurtă după aceea din seara *Duminici lăsatului de brânză* (care are 7 și 8 rânduri). Ea încheie șirul celor de la *Duminica Tomei* și până la Rusalii, semn că și pentru el, ca și pentru cei de la Govora și pentru Mitropolitul Varlaam, locul ei este aici, chiar dacă este numărată la începutul celor 32 de peste an. **Acestora, autorul grec nu le-a mai consacrat nicio cuvântare.**

De aici autorul *Cărții românești de învățătură* s-a inspirat și a împrumutat atât începutul predicii sale, cât și o mare parte din text, împreună cu finalul:

„După ce am săvârșit sfânta sărbătoare a celor cincizeci de zile, blagosloviți creștini, încă șapte zile au trecut și iarăși ne-au venit sărbătoarea și praznicul, nu al unui sfânt sau al doi sau al zece, ci al miilor de mii, atâtea cât nu iaste cu puțință să-i numere cineva. Al sfinților, zic, al tuturor.

Întâiu, adică a Doamnei de Dumnezeu Născătoare; al doilea al apostolilor; al treilea al prorocilor; al patrula al ierarșilor și al dascalilor; al cincilea al mucenicilor bărbatilor și fâmeilor; al șaselea al sihastrilor și al sihastrilor; al șaptelea al dreptilor împărați. Pentru carii aceștea toți sfinții au prorocit prorocul Isaia și au zis «Bucură-te cea stearpă care nu nașteai». Dar pe care stearpă o numește? Pe biserica cea den limbi, de vreme ce era neroditoare de roduri sfinte. Pentru această stearpă zicea și Anna prorocița că cea stearpă au născut șapte și cea cu feciori mulți au slăbit. De vreme ce, adică Biserica noastră au rodit aceste șapte cete ale sfinților care am zis, iar norodul iudovescu s-au scăpătat.» (f. 380)

Peste două pagini dăm de alt fragment decupat și lipit de cel anterior:

„Pe aceștea prăznuim și noi astăzi, blagosloviți creștini, pentru o pricină ca aceas-ta, de vreme ce s-au pogorât Prea Sfântul Duh în dumineca ce au trecut și au luminat pre apostoli, iar apostolii au luminat cu învățăturile lumea. Și au supus pre oameni, atâta cât să necinstească pe moarte și să o rușineze pentru dragostea lui Hristos. Pentru aceia și Sfinții Părinți ai Bisericii noastre au poruncit ca să prăznuim astăzi pomenirea lor, pentru ca să cunoaștem ce rodire și dobândă au făcut apostolii către Dumnezeu.

Și alta, că de vreme ce mai marele îngerul acela, Luceafărul zic, s-au scăpătat pentru mândria lui, care mândrie iaste răutatea cea dentâi, astăzi iarăși prăznuim pe sfinții carii pentru ascultarea lor și pentru câți s-au nimerit în cea de apoi și au mărturisit, au împlinit locul Luceafărului, a celui ce au căzut.

Și a treia e, că de vreme ce sânt oarecarii sfinți carii au mărturisit pen bogate locuri și sânt nenumiți de oameni, iar la Dumnezeu au mare cinste, pentru aceia i-au așezat astăzi pe toți ca să să cinstească și ei împreună cu cei numiți. Sau că de vreme ce și dup-aceasta vor să să facă sfinți și nu vor avea oameni să-i laude și să-i prăznuiască, i-au împreunat pe toți într-o zi să să prăznuiască și să să sârbeze. Și ca cum când să laudă ostașii, să laudă și împăratul care îi are, așijderea iaste și astăzi când să laudă sfinții, cu mult mai vărtos să slăvește și să cinstește Dumnezeu, carele

au priimit mărturisirea lor și i-au cinstit. Carele i-au împuternicit și au biruit pre diavolul, carele le-au dat vârtute de i-au slujit cu vrednicie. Și unii, adică i-au plăcut cu mărturisire și alții cu sihăstrie, alții cu dreptate, iar alții cu ce s-au putut îngădui.

Pe acești sfinți, pe toți i-au cinstit preabunul credincios împăratul Leon Înțeleptul și le-au făcut o biserică mare și vestită, pentru că avea muere pre Theofana împărăteasa, care până pe urmă s-au și sfințit. Deci împăratul au vrut să-i zidească o biserică care să nu să afle într-altă parte. Iar arhieriei de pe vremea aceia i-au zis că să facă biserica, fără decât să o numească a Tuturor Sfinților, să fie și ia cu ceilalți sfinți denpreună.

Iar cum au fost această Sfântă Theofana de-nceput și cum s-au sfințit, să vă povestescu cam pe scurt, pentru ca să înțelegeți că cu vrednicie au fost ca să să cinstească și ia.” (f. 381-381^v)

Natural, mitropolitul Moldovei sare și această poveste, cum făcuse și la *Duminica Părinților* de la Niceea, spre a se opri la ultimele trei pagini și jumătate, care i-au dat cel mai bogat material, dar în cea mai mare parte trecut în propria sa alcătuire. Încă odată transcriem întregul text, pentru a da posibilitatea cititorilor să facă singuri comparația cu ceea ce a devenit el sub pana Mitropolitului Varlaam:

„Pentru aceia și noi astăzi prăznuim pomenirea lor și-i rugăm ca să fie rugători și ei către Dumnezeu pentru noi, de vreme ce ei și-au vărsat sângele pentru dragostea lui Hristos și au mare îndrăzneală către dânsul și ce-i vor cere îi ascultă. Și de ascultă un împărat pe slugile sale și face voia lor, carii mor pentru numele Lui, cu cât mai vărtos Hristos să nu asculte pe sfinții săi carii s-au omorât pentru numele Lui. Dar au nu sânt mucenicii mai mari decât ostașii unui împărat? Au n-au răbdat mai multe munci mucenicii pentru numele lui Hristos decât răbdă ostașii pentru dragostea împăratului? Cu adevărat muceniile sfinților sânt mai mari și mai înfricoșate decât războaiele ostașilor.

Dar ce înfricoșare iaste la războiul cest de pe tărâm. Doao oști stau de amândoa părțile înarmate cu armele, săbiile lor lucescu, săgețile lor cele multe astupă văzduhul, sânziurile să varsă pe pământ ca apele, trupurile ostașilor zac pe pământ ca znopii în vremea secerișului. Dar războiul Sfinților mucenici către împărății cei păgâni iaste mai înfricoșat și mai proslăvit, pentru că adică împărății și muncitorii ședea, iar mucenicii sta; împărății înarmați, iar mucenicii cu trupul gol să lupta, și biruia cei goli pre cei înarmați. Cine să nu să mire, și cine să nu să minuneze? Cel ce să bătea biruia pre cel ce bătea, cel legat pre cel dezlegat, cel ce să ardea, pre cel ce ardea, cel ce să omorâia, pre cel ce ucidea!

Vezi că acestea sânt mai minunate, pentru că acelea, adică de era și stricătoare și vătămatoare, dar încai să făcea după fire. Dar acestea sânt peste fire, pentru ca să înțelegem că a lui Dumnezeu putere iaste. Deci ce iaste mai fără dreptate decât acest războiu al mucenicilor. Pentru că la războaiele ceste de pe tărâm, amândoa părțile să înarmează, iar acolo la războiul împăraților către mucenici, nu să făcea așa. Ci adică tiranii era înarmați, iar mucenicii goli despoiați. La războiul cel de pe tărâm are

slobozenie fieştecarele să-şi tinză mâinile sale, iar acolo, la războiul cel mucenicescu, adecă împăraţii muncia cu silnicie, iar mucenicii să muncia cu râvnă dumnezeiască. Împăraţii cu atâta putere să biruia şi mucenicii cu atâta smerenie biruia.

Şi precum piatra care să chiază diamant cât o lovescu cu fierul nu să poate nicidecum mulia, ci mai vârtos să moae fierul cu care o loveşte, într-acelaşi chip şi sufletele mucenicilor cu atâtea pedepse ce-i muncia, nimic nu pătimiau. Ci mai vârtos pe tirani şi pe muncitori biruia, pentru că mucenicii şi pe lemnu că să spânzura ca nişte miei fără de răutate. Dar focul îl călca şi sabia o defăima şi hiarăle în gând nu le puneau şi de aceastaşi moarte nimic nu să temea, numai ca să dobândească împărăţia ceriurilor. Iar preapăgânii împăraţi şi trupurile lor le tăia şi le zdrenţuia şi în foc le băga şi în temniţă le arunca. Şi la hiară cumplite îi osândia şi coastele lor cu fiară ascuţite le zgâria şi sângele lor pe pământ să vărsa şi nu numai atâtea şi ca acestea le-au făcut, ci cu toate caznele ce le-au făcut i-au pus şi pe grătare de fier arse înfocate de ardea Sfinţii mucenici ca nişte vinovaţi pentru numele lui Hristos.

Iar tu când vei auzi scară şi grătariu să-ţi aduci aminte de scara care au văzut patriarhul Iacov, că ajungea până la ceriu. Şi pe aceia pogorâia îngerii, pe acea scară s-au suit mucenicii şi pe amândoa Dumnezeu şedea desupra. Pentru că de nu ar fi fost Dumnezeu acolo pe scările mucenicilor n-ar fi putut răbda mucenicii muncile şi chinurile. Ci adecă pe scara care au văzut Iacov să pogorâia îngerii de vreme ce să trimitea în slujbele şi trebile sfinţilor, iar pe scara mucenicilor ei însuşi ei s-au suit la ceriuri.

Deci şi noi să punem în gând lucrurile cum că zăcea sfinţii pe cărbuni aprinşi numai şi ni să pare a fi puţinţel lucru. Dar să socotim în ce feliu ne facem când ne apucă frigurile şi cum ne înviforează şi cum ne doare când ne ardem numai la un deget în puţinţică vreme. Dar Sfinţii mucenici într-atâta văpae de foc şi într-atâtea cărbuni înfricoşaţi cum de nu să spărea şi nu să cutremura.

Vezi dimineaţa cum ruşeşte pământul ca şofranul de strălucirea soarelui? Aşa să făcea şi trupurile mucenicilor de sângiurile lor. Şi precum să varsă apele după polăţile casei în vreme de ploae grea, aşa şi sângele mucenicilor să vărsa pe pământ den trupurile lor în vremea mucenicii lor. Acest sânge îngerii văzând să bucura şi diavoli să cutremura denpreună cu satana. Pentru că nu era aşa prost sângele Sfinţilor mucenici, ci era sânge sfânt şi mântuitoriu, vrednic de împărăţia ceriurilor. Văzut-au sângele acela diavolul şi s-au cutremurat, aducându-şi aminte de sângele lui Hristos care s-au vărsat pe cruce pentru păcatele noastre. Cătră acest sânge având şi mucenicii mintea lor tinsă cu osârdie şi ei îşi vărsa sângele lor.

Iar de au şi murit şi sângele ş-au vărsat, dar au dobândit cele neputrede şi de-a pururea bunătaţi care ochi n-au văzut şi ureche n-au auzit şi pe inima omului nu s-au suit care mai-nainte au gătit Dumnezeu celor ce-L iubescu pre dânsul, precum au grăit şi Pavel apostol. Pentru că mucenicii în puţinţică vreme au avut pedeapsa şi muncile, iar dobândirea bunătaţilor o au în veci nesăvârşită. Şi când să sue la ceriu arhanghelii îi cinstescu, îngerii îi întimpină, toate cetele cereşti să bucură întru suirea lor.

Şi ca când ar merge un ostaş împărătescu la o cetate sau la un oraş, şi es oamenii

locului să-l vază şi pe dânsul şi armele lui, asemenea şi când să sue mucenicii la ceriu îi întimpină îngerii, mirându-să de lupta lor ce s-au luptat în lume. După-aceia îi iau şi-i duc cu multă cinste cătră împăratul ceriurilor, aceştia Domnul nostru Iisus Hristos, acolo la scaunul cel dumnezeescu unde dvrăscu mii de mii de îngeri şi întunerece de întunerece de arhangheli. Acolo unde străluceşte lumina lui Dumnezeu cea nemăsurată. Şi dacă mergu să să închine lui Dumnezeu cu mai multă dragoste îi priimeşte şi mai multă cinste le dă ca unor prieteni ai lui. Şi cu cădere iaste, căci însuşi El singur au poruncit apostolilor, zicând: «De acum nu vă voi mai chema pre voi slugi, ci prieteni». Şi măcar că numai cătră apostoli au zis aşa, dar cuvântul trece şi cătră ceialalţi sfinţi, de vreme ce precum zice şi apostol Pavel: «Toţi sfinţii un trup al lui Hristos şi el iaste capul». Atuncea îngerii să bucură de cinstea mucenicilor, arhanghelii să veselescu, heruvimii laudă pre împăratul unor ostaşi ca acestora, serafimii slavoslovescu, toate cetele ceriului fac bucurie şi veselie mare, cântă cântarea cea întreit sfântă. Şi ce să zic cele mai multe, însuşi aceştia Dumnezeu să veseleşte în zioa aceia dumnezeeste.

Dar ce mirare? Precum zice că de să face bucurie în ceriu când să pocăeşte un om păcătos, cu cât mai vârtos să nu să facă când să sue un mucenic! Atuncea cu mare facere de veselie a feţei sale, răspunde împăratul şi zice cătră sfinţii săi: «Bune slugi şi prieteni ai miei – slugi, adecă de vreme ce eu sânt Dumnezeu şi voi oameni, iar prieten de vreme ce m-aţi iubit şi curat mi-aţi slujit – mergeţi întru bucuria Domnului vostru, duceţi-vă la bunătaţile cele de vecie, mergeţi întru împărăţia ceriurilor, de vreme ce voi la puţinţele v-aţi aflat credincioşi şi înţelepţi, dar Eu peste multe vă voi pune». O ce bunătaţi dobândescu atuncea sfinţii, o ce bucurie moştenescu atuncea mucenicii. Cine să poată povesti, cine să poată spune ce cuvânt omenescu să poată tălmăci cătră oameni şi de zice apostol Pavel, că: «ochii omeneşti simţitori n-au putut vedea acele bunătaţi, dar cum să le poată şi povesti».

Pentru aceia şi noi, blagosloviţi creştini, ia să gândim întâiu la lucrurile lor şi atunci să ne mirăm şi de răsplătirea care au luat. Oare nu era şi sfinţii aceştia toţi bărbaţi ca şi noi? Nu era şi sfinţele iarăşi mueri, n-au avut şi aceştia trup de om ca şi noi? Dar cum au răbdat muceniile, cum unii să sihăstria, cum alţii mărtursia adevărul şi pătimi pen peşteri şi pen munţi şi nu mânca mult ca noi, nu făcea lucruri dievoleşti ca noi, hore, jocuri, beţii, curvii şi alte fapte rele. Ci pentru aceia i-au cinstit şi Dumnezeu şi le-au dăruit daruri de gonescu draci den sufletele oamenilor. Bolnavi tămăduescu, neputincioşi însănoşază, pe orbi îi fac cu ochi, pe ologi îi îndreptează şi alte minuni nenumărate fac. Căci însuşi Hristos au grăit: „Acela ce crede întru Mine şi mai mari minuni va face”. Pentru aceia dar au ajunsu la împărăţia ceriurilor; pentru aceia au dobândit frumseţile raiului, căci au slujit lui Hristos cu toată inima lor, căci ş-au vărsat sângele pentru dragostea Lui.

Căci i-au trimis să propoveduiască numele Lui şi nu s-au arătat neascultători; căci le-au zis să procească şi nu s-au pus împotrivă; căci au mărturisit pentru dragostea Lui; căci s-au sihăstrit pentru liubovul Lui; căci au învăţat lumea să crează întru Dânsul; căci grăia adevărul şi dreptatea pentru împărăţia ceriurilor.

Drept aceia şi tu, o, oame, dacă vei să urmezi mucenicilor, fă precum îi

zic: defăimat-au aceia viața lor? Defăimează și tu răsfățiciunii lumii! Aceia ș-au aruncat trupul în foc? Aruncă și tu averea ta în mâinile săracilor. Nu toată, ci câtă să poate după Dumnezeu. Călcăt-au aceia văpaia focului? Calcă și tu patimile trupului. Răbdāt-au aceia muncile? Rabdă și tu ponosurile și ocările.

Aceia au murit pentru numele lui Hristos, dar tu nu muri, ci fiiu viu și fă poruncile lui Hristos. Cam grele ți să par acestea, dar sânt și folositoare. Nu căuta numai la cheltuiala milostenii, ci-ți ado aminte ce grăește prorocul David: au răsipit, au dat săracilor dreptatea lui rămâne în veac. Nu gândi la pedeapsa trupului, ci mai vartos ți ado aminte de câștigarea bunătăților. Nu căuta numai la patima rea, ci caută și la patima cea bună a sufletului. De vei defăima cele trupești, lesne vei afla cele sufletești. De vei călca cele lumești, lesne vei dobândi cele cerești. De vei urî dezmiardarea poftelor trupești, lesne vei câștiga împărăția ceriurilor. Care și noi toți să o dobândim întru Hristos adevăratul Dumnezeuul nostru prin rugăciunile tuturor sfinților. Amin.“ (f. 382^v-385)

Aceste pagini din Damaschin Studitul par scrise de însuși Mitropolitul Varlaam și de aceea nu i-a fost deloc greu să și le facă ale sale, aducându-le în limba noastră cu un veac înainte de Mihalcea logofătul!

Dar cum nu a găsit în ele și ceea ce era doar la Kiril Trankvilion-Stavrovețki, a luat de acolo cu ce completa încercările cărora le-au făcut față martirii – una din paginile cele mai cutremurătoare ieșite și din pana autorului ucrainean!

Odată mai mult, în modul cum a știut să le îmbine pentru a ne da una din cele mai strălucite creații ale sale s-a vădit „cutezanța sintezei”, definitorie pentru „întâiul mare scriitor de limbă românească”.

XXIV. Duminica a doua după Rusalii, în care se citește Evanghelia de la Matei 4₁₈₋₂₄ **despre chemarea apostolilor**, deschide ciclul celor 31 de duminici pentru care izvorul principal este cartea lui Kiril Trankvilion-Stavrovețki. De data asta nemaexistând o versiune românească în felul celei de la Govora, o analiză amănunțită devine necontrolabilă de către cititorii necunoscători de slavonă, astfel încât până ce vom avea o traducere și pentru această parte a cărții ucrainene, precum aceea de la Govora, ne vom mărgini să delimităm strict împrumuturile, spre a permite diferențierea acestora de textul original al autorului român. De fiecare dată vom menționa dacă există corespondență sau împrumuturi și din *Omiliarul patriarhal*, pe care-l avem în versiunea românească excelent editată în 1914 de Sextil Pușcariu și Alexe Procopovici.

În cartea ucraineană, textul la a doua duminică după Rusalii este al 40-lea, dacă numerotăm (cum am făcut noi) și pe cel pentru *Joia Mare*, rămas netrecut în sumar, ceea ce face ca în sumarul tipăriturii din 1619 să apară ca al 39-lea.

Învățatură la duminica a doua după a Tuturor Sfinților (по всѣхъ сѣтихъ) – titlul cuvântării – nu este potrivit, deoarece în raport cu această duminică este

prima. A doua este după Rusalii. În *Cartea românească de învățătură*, probabil și observând această inexactitate, a dispărut „după a Tuturor Sfinților” rămânând doar *Dumeneca a doa*, fără nicio altă precizare. Așa vor fi intitulate și toate celelalte, până la a 32-a.

De remarcat că în tipăritura lui Coresi găsim *Dumineca a doua după Toți Sfinții*, dar vom găsi și *Dumineca a patra după Rusalii*, după care va dispărea orice alt adaos de acest fel. La Kiril Trankvilion-Stavrovețki, începând cu a treia duminică avem în titlu indicată de fiecare dată Evanghelia din care provine pericopa, dar fără indicarea locului, așa cum găsim la Coresi și la Mitropolitul Varlaam. Toate literele din titlu sunt majuscule.

Cum nu exista nimic comun, în afară de pericopa evanghelică, între *Omiliarul patriarhal* și *Cartea românească de învățătură*, singurul izvor folosit pentru duminica a doua după Rusalii este *Cazania* lui Kiril Trankvilion-Stavrovețki. **Introducerea se dovedește tradusă cuvânt cu cuvânt de aici.**

Titlul primei părți este **В скорой вѣрѣ и послѣшанію ап(ѣ)льскw(м)** [Despre grabnica credință și ascultare apostolică], devenit la Varlaam *Pentru chemarea apostolică și pentru ascultarea lor*. Al părții a doua este **В нищихъ и безкнижныхъ ап(ѣ)лѣхъ и ѡ ловитвѣ ихъ разѡмныхъ <ъ> рыба. И ѡ неводѣ въверженномъ* въ море вѣка сего** [Despre apostolii cei săraci și necărturari și despre peștii cei cu minte vânați de ei. Și despre năvodul aruncat în marea veacului acestuia], devenit *Pentru vânarea peștilor celor cuvântători ce-i vânară apostolii cu năvodul Evangheliei din marea aceștii lumi*.

Pericopa evanghelică este de bună seamă tradusă de aici ca pentru toate din celelalte duminici, fără de a 6-a și a 10-a.

În privința textului celor două părți, avem cheia modului cum a lucrat constatând că în cartea tipărită la Rohmnov el are **10 pagini** compacte, și că cele 13 rânduri ale pericopei corespund la tot atâtea în versiunea românească din tipăritura noastră. Deci, tipografic vorbind, diferențele în plus sau minus sunt minime. Dar cele **10 pagini** slavone au devenit **4** în *Cartea românească de învățătură*, ceea ce nu se întâmplase niciodată în *Cazania de la Govora*! Aceasta ne lămurește de la început că **nu avem de-a face cu o traducere precum a cărturarilor de la Govora, ci din nou cu rezultatele unui proces de selecție și îmbinare care-i aparține autorului român.**

E ceea ce vom demonstra oprindu-ne, de data asta amănunțit, la **Duminica a treia**.

* вѣврѣши - въвержеши pf. (Praga) = вбросимъ, ввергнуть, hineinwerfen.

XXV. Duminica a treia după Rusalii, în care se citește Evanghelia de la Matei 6₂₂₋₃₃, despre „Lumina trupului iaste ochiul” are în *Cartea românească de învățătură* 4 pagini pe lângă introducerea și pericopa evanghelică. În izvorul ucrainean sunt nu mai puțin de 14 pagini tipărite.

Se poate urmări rând cu rând ce a fost ales și tradus din izvor, dar ca în tot restul cărții, ceea ce ne apare încă o dată este măiestria cu care aceste împrumuturi devin identificabile doar recurgând la el, într-atât este de armonios alcătuit și de personal rostit textul românesc.

Marele adevăr este că prin *Cartea românească de învățătură* limba română se desface din legăturile cu originalele slavone, încetând a mai fi o limbă de traducere în substratul căreia se simte mereu originalul străin, așa cum fusese chiar și la Govora în 1642. Ea își ia zborul, ca un avion la capătul unei piste străbătute două veacuri, de la textele rotacizante la Coresi și apoi la *Cazania* de la Govora, și „pare a primi o nouă viață”, ca să repetăm iarăși cuvintele lui Titu Maiorescu din prefața volumului de poezii ale lui Mihail Eminescu.

De fapt, odată cu *Cartea românească de învățătură* a Mitropolitului Varlaam limba română își începe ascensiunea spre condiția uneia dintre cele mai expresive idiomuri ale culturii universale. Despre ea se vor rosti în decursul vremii aprecieri ce, venind de la străini, nu pot fi bănuite de înclinații naționaliste. Până și un propovăduitor al „neantului valah” precum Emil Cioran, care a schimbat-o pe franceză ca să ajungă o celebritate mondială, i-a recunoscut capacitatea de a putea cuprinde *Biblia* și opera lui Shakespeare făcându-le să pară scrise în românește, în vreme ce transpuse oricât de perfect în franceză, ele sună tot a traduceri nereușite.

A urmări amănunțit și a le înlesni tuturor cititorilor români modul în care Mitropolitul Varlaam a lucrat pe această secțiune întinsă a cărții lui Kiril Trankvilion-Stavrovețki – un monument incontestabil al culturii vecine – transformând totul în aurul bijuteriilor de mare preț ale predicilor sale, cu geniul făurarului de limbă egalat numai de Titu Maiorescu, de Mihail Eminescu, de I.L. Caragiale, de Mihail Sadoveanu și de Tudor Arghezi în epoca modernă, va fi una din întreprinderile capabile să confere în viitor celui ce o va face „un titlu de glorie în istoria culturii române”, ca să repetăm cuvântul celui de eternă și slăvita memorie vlădica Antonie al Ardealului. Va trebui să înceapă însă prin a traduce tot ce a rămas netradus la Govora, dar a fost folosit de Mitropolitul Varlaam. Până atunci, în cele ce urmează vom face doar primii pași. Dar ei ne duc iarăși în fața aceluiași mare scriitor de limba românească ce ne-a apărut la capătul fiecăreia din analizele întreprinse în paginile precedente.

Și de data asta, introducerea care precede pericopa este tradusă din izvor. La fel începutul părții întâia – oricât de „varlaamic” ar suna – cu metafora ochilor lăcrămând de fum și cu zilele vieții noastre ce trec asemenea fumului.

Titlurile celor două părți sunt însă ușor diferite, ceea ce este o dovadă a libertăților pe care înțelegea să și le ia față de izvor autorul român. În izvor avem pentru prima parte **В сребролюбію и в мамонѣ, яко мнѣгнѣхъ прелщаєтъ въ вѣцѣ семѣ и в работѣ свою приводитъ** [Despre iubirea de arginți și despre Mamona și cum că pe mulți îi amăgește pe lumea aceasta, și-i aduce la treaba lui] iar la Mitropolitul Varlaam *Pentru lumina sufletului și-a trupului, ce o întunecă lăcomia și alte gânduri de păcate*.

Partea a doua **В безпечалномъ и нестѣжательномъ житію и яко вѣчныхъ лѣцъ естъ искати** [Despre viața fără tristețe și nechinuită, și că este mai bine să căutăm pe cele veșnice], iar la Varlaam *Cum nu poate nime să slujască a doi domni. Care domni sânt aceștea*.

În cartea ucraineană mai există și un al treilea titlu: **Правовѣніє в сребролюбцахъ и яко мамоны кѣмѣрь поставленъ въ мирѣ и нищеты пещѣ** [Învățătura morală despre iubitorii de arginți și cum că idolul lui Mamona este înălțat în lume, și cuptorul torturii*]. Este vorba de cuptorul inventat de Nabucodonosor, în care au fost aruncați tinerii evrei în Babilon, fiindcă au refuzat să se închine idolului de aur creat de acesta.

Procesul de creație este iarăși cel cu care ne-a obișnuit: sare peste ceea ce nu consideră că-i este de trebuință și se oprește spre a trece în pagina sa – traducând – ceea ce corespunde viziunii și simțului său artistic. Aici este sărită mai mult de o pagină, spre a transcrie iarăși de la ultimele două rânduri din pagina 214 verso, pasajul care începe cu „Pentr-aceea Domnul nostru Iisus Hristos, vrând să ne slobodzească deintr-această neputință...” (p. 135, r. 7 de jos în ediția noastră).

Toată pagina 136 este luată de aici, cu puține intervenții, și corespunde paginii 215 din cartea lui Kiril Trankvilion-Stavrovețki, unde se spune că nimeni nu este nebun să-și dea ochii pentru aur sau veșminte.

Jumătatea de sus a paginii 215 verso conține restul textului, tradus cuvânt cu cuvânt până la sfârșitul primei părți din predica Mitropolitului Varlaam. Aici, maxima finală „Așea și învățătorul! Dacă să va întuneca cu beția și cu neștiința, dară acela ce să învață de la dânsul ce va hi de-acia? Numai întuneric și nepricépere” se aplica foarte bine și celor chemați să predice enoriașilor Evanghelia.

De aici înainte, *prima parte* la Kiril Trankvilion-Stavrovețki mai are aproape

* нищета = sărăcie dar și страданіє – suferință, durere (Djak.). Contextul impune această traducere.

patru pagini, despre cuvintele Mântuitorului că nu poți sluji la doi domni, lui Dumnezeu și Mamonei. Aceleași teme de meditație în cartea românească i se rezerva integral *Partea a doua*, intitulată *Cum nu poate nime să slujască a doi domni. Care domni sânt aceștea* și în mod vădit autorul român s-a folosit de aceste patru pagini despre opoziția între Dumnezeu și Mamona și mai ales de modul cum îndemnurile ce vin omului de la unul și de la altul „sânt în pomciș” cum zice el. Dar nu mai avem de-a face cu o preluare cuvânt cu cuvânt, ca până acum, ci este propria sa creație, în care regăsim și teza că au existat oameni pe care bogăția nu i-a stăpânit, „căci că pre voia mamonului nu să dau să-i poarte”, ci „o au cheltuit săracilor și neputérnicilor, și cu nusă pre nime n-au păgubit”.

La Kiril Trankvilion-Stavrovețki, a doua parte este rezervată îndemnului de a nu ne îngriji de cele ale traiului, ci să căutăm mai întâi Împărăția Cerului.

Predica la *Duminica a treia după Rusalii* este opera **moralistului** care știe să transforme învățătura Mântuitorului în hrana sufletească menită să-i dea neamului său acea unicitate constatată de Ionel Jianu la capătul unor peregrinări de o viață.

XXVI. În *Duminica a patra după Rusalii* se citește din Evanghelia de la Matei 8₅₋₁₃, *despre credința „hotnogului”* care-L roagă pe Mântuitorul, venit în Capernaum, să-i vindece sluga, și pentru credința sa ruga i-a fost ascultată.

Puține pagini din Evanghelie și puține din cele ce citim despre Mântuitorul acolo au o „actualitate” mai acută decât această pericopă ce conține de fapt învățătura și **dovada** că Domnul nostru Iisus Hristos **poate fi înduplecat prin rugăciunea noastră să dea vindecare nu numai celui ce se roagă pentru sine, ci și pentru sănătatea altcuiva**. Fiindcă trăim într-o lume pe care – cum spunea Heidegger⁵⁷ – „numai încă un Dumnezeu” o mai poate opri din drumul spre un sfârșit care nu vine din vina Creatorului, ci din nebunia sinucigașă a creaturii sale, iar în această nebunie se cuprinde și neputința de a se mai ruga ea însăși de vindecare, trebuie să o facă alții! E o lume împinsă din răputeri în tabăra celui ce se luptă cu Dumnezeu de la începutul lumii și de la întruparea și Învierea Logosului.

Dacă la capătul unei degradări ajunse în ultima etapă Dumnezeu n-a găsit prima oară altă soluție decât potopul, salvând doar pe Noe și pe ai săi, cu care

⁵⁷ *Interviu cu Martin Heidegger. „Doar un zeu ne mai poate salva”*. Traducere din limba germană de Daniel Stuparu, în „Caiete critice”, 6-7 (236-237)/2007, p. 15-20. Traducând cu „zeu” cuvântul ce în germană înseamnă și Dumnezeu, tăișul ideii filosofului german este tocit. În realitate, el a folosit „noch ein” (încă un), și nu simplu „Dumnezeu” (doar Dumnezeu...) tocmai spre a sublinia dimensiunile catastrofei în care era conștient că lasă lumea pe care se pregătea să o părăsească. De altfel, a pus condiția, acordând acest ultim interviu, ca el să apară numai după moartea sa, cum s-a și făcut.

a reîntemeiat a doua oară „omenirea”, acestei noi omeniri post-diluviene, prin venirea pe lume a lui „Isus din Nazaret” (cum îl numește Sanctitatea Sa Papa Benedict al XVI-lea), Creatorul i-a deschis un nou drum pe care omul să-și agonisească o mântuire ce a însemnat nu doar câștigarea Împărăției Cerului după trecerea din lumea aceasta. El s-a dovedit a fi și o viață pământească înnoită și capabilă să facă din om creatorul unui nou ciclu de civilizație, numit măcar până acum al „erei creștine”.

Ierarhului moldovean de acum aproape patru veacuri Atotputernicul i-a dat harul de a face din religia lui Hristos **puterea de viață a neamului românesc** și de a-i da acestui neam **știința de a smulge clipa de lumină și bucurie pe acest pământ pe care a trebuit să îndure atâtea**. În ciclul de predici pentru duminicile de peste an străbate neconținut această strădanie, iar adevărul pus în lumină aici este **puterea credinței** și faptul că ea ne ajută să trecem peste neputințele firii noastre, căci „de nu poate ajunge mentea omului, credința arată”.

Apologia **credinței** din prima parte a predicii se face cu exemplele ce-i stăteau la îndemână și în mod deosebit, cum era firesc, cu exemplul sutașului venit să ceară vindecarea slugii sale. Istoria avea să-i adauge, **peste trei secole și jumătate, experiența concentraționară a celor ce au reușit să găsească tocmai în credință puterea de a supraviețui la ceea ce pentru prima oară i-a fost dat să îndure neamul românesc: încercarea de a fi pur și simplu exterminat, moral și fizic**. Între principalele mijloace folosite a fost tocmai încercarea ruperii lui din comuniunea cu Dumnezeu, care-i fusese veacuri în șir (și avea să se dovedească și în cel de-al XX-lea!) izvorul puterii și nebiruirii sale.

Este semnificativ, încă odată, cum Sfântul Varlaam înțelege să-i apere cu litera Evangheliei pe cei în nevoie. Aici nu scapă ocazia să-i învețe pe cei cu slugi să nu le părăsească pe acestea în nevoi, necum să le arunce pe drumuri, ci să se îngrijească precum sutașul de sluga sa.

Partea a doua a cuvântării este consacrată descrierii celor ce-i așteaptă pe credincioși. Deși titlul este *Pentru plata dreptilor și pentru munca păcătoșilor*, aici covârșitoare este viziunea luminoasă, descrierea raiului, **care este definit, după un secol și un sfert exact cum îl definise Sfântul Neagoe Basarab în Învățăturile către Theodosie**: ca vedere a feții lui Dumnezeu. Iar iadul ca lipsire de această vedere.

Nu este nicio greutate să descoperim și aici că izvorul se afla în cartea ucraineană. Este de ajuns să citim discursul în care se transformă ruga adresată de sutaș Mântuitorului, ca să recunoaștem stilul! Dar suntem iarăși în fața aceluiași proces de concentrare și selecție, care a transformat cele 9 pagini ale

tipăriturii lui Kiril Trankvilion-Stavrovețki în cele 4 pagini și trei sferturi ale ediției noastre.

Introducerea se dovedește din nou tradusă din *Cazania* lui Kiril Trankvilion-Stavrovețki. Titlul primei părți a tâlcului diferă însă, și întrucât cel românesc repetă pe cel din duminica a doua, fără legătură cu conținutul, singura explicație este o greșeală tehnică: s-a folosit același zaț, aici montat greșit! În cartea ucraineană este cel firesc: **О вѣрѣ яко все можетъ и вѣра въ всемъ началствоуетъ** [Despre credință, că toate le poate, și credința este începătoare a toate].

Partea a doua are titlul **О воздаанію праведныхъ и о мѣченію недостойныхъ цр(ѣ)твѣ** care este tradus aproape exact: *Pentru plata dreptilor și pentru munca păcătoșilor* [literar: a celor nedemni de împărăția cerurilor].

La Kiril Trankvilion-Stavrovețki mai găsim iar un al treilea titlu:

Правоученіе, яко не подобае(тъ) до ко(н)ца гордитиса стоащемъ. И ниже пакн о(т)чаевати себе па(д)шемъ [Învățatură morală, cum că nu se cade să se mândrească până la sfârșit cel ce stă, și nici iarăși să dispere de sine cel ce cade].

Toată prima parte a predicii este tradusă, dar cu prescurtări ce fac din cele 4 pagini și 5 rânduri ale cărții ucrainene doar 2 pagini în cartea Sfântului Varlaam.

Partea a doua, cu alte 2 ½ pagini o găsim din nou, chiar de la început (din prima fuseseră omise trei rânduri) transpusă în limba noastră, dar imediat sare peste 10 rânduri spre a relua textul de la „Că mulți vor veni den patru părți a lumiei” până la „ce nu vor vedea pre Domnul și tvorețul său”.

Urmează 6 rânduri care-i aparțin autorului român:

„Împărăție să chieamă, că acolo, câți vor dobândi parte, nime de nemică nu va hi lipsit, ce vor hi toți împărați, toți într-avuție nenumărată și în slavă nemăsurată, toți în cinste și mărire mare. Nu va râvni unul altuia. Că cum nu iaste în soare o parte mai luminată și alta mai întunecată, ce luminează preste tot într-un chip, așea și împărăția aceea de sus preste tot într-un chip va lumina cu frâmsēja și cu mărirea și cu podoaba.” (p. 143)

Textul se reia exact de unde fusese întrerupt, până la sfârșitul părții a doua din *Cazania* lui Kiril Trankvilion-Stavrovețki, cu schimbarea unei fraze (în loc de **самаряниномъ и чаровникомъ** <тъ> **вѣсншватымъ нарекоша**, după **Савло-да** avem „Părintele ceresc, și iubit Fiul Lui uciseră și cu moarte rea omorâră-l”) și la sfârșit, unele mărunte intervenții. Din „Învățătura morală”, de aproape trei pagini, nu a luat nimic.

Finalul cu îndemnul „pentru-aceea să fugim de la faptele diavolești...” îi aparține din nou.

XXVII. Duminica a cincea după Rusalii, cu pericopa din Matei 8₂₈₋₃₄ în care avem *istoria vindecării posedăților din ținutul gherghesenilor*, cărora li se trimit duhurile necurate în turma de porci, iar aceștia se aruncă în mare, minune în urma căreia Mântuitorul este rugat să se îndepărteze, spre a nu le mai face locuitorilor și alte pagube, îi prilejuiește Mitropolitului Varlaam o predică morală despre nrecunoștința față de binele făcut, și o nouă diatribă la adresa celor ce înțeleg să ducă o viață „porcească” în care „totdeauna de cea pementescă grijesc”, precum și împotriva iubitorilor de argint și curvarilor. Primilor „nu li-i milă nice de sărac, nice de neputincios, nice de neavut, ce, de mare lăcomie, ca niște îndrăciți schimbă-și fața și-și schimonosesc căutătura”, iar ceilalți „nu se stidesc nice de certare, nice de învățatură, nice de fețe de oameni, ce îmblă prin gropile întunerecului și să ucig de petrele păcatelor mai rău decât cei îndrăciți”.

Dar cel mai mare păcat este acela „să him nemulțămitori cătră ceia ce ne fac bine. Că macar că să și pare acesta păcat că iaste mic, iară mai mare altul nu iaste. Atâta-i de mare, cât aduce pre om de nu mulțămėje nice lui Dumnedzau, nice bagă în samă binele Lui”.

Predica propriu-zisă, în care introducerea este din nou preluată și tradusă din Kiril Trankvilion-Stavrovețki, ocupă 5 pagini. Face deci parte din categoria celor mai întinse și conține două părți diferite și prin titluri. Prima se referă la minunea vindecării îndrăciților și tâlcul ei este rezervat în cea mai mare parte duhurilor rele alungate, iar a doua este rezervată învățaturii morale din care am citat, acesteia fiindu-i acordată cealaltă jumătate din spațiu.

Prima parte are alt titlu în cartea românească: *Pentru spaima și minunea ciudeselor lui Hristos*, în vreme ce la Kiril Trankvilion-Stavrovețki este **О зрадѣ шатанской и о злобѣ его** [Despre viclenia satanei și despre răutățile lui]. Îl găsim în cartea românească la partea a doua: *Pentru vicleșugul și pentru răutățile diavolului*.

În cartea ucraineană este **В сребролюбцахъ и в неблгодарныхъ. Правоучителна**. [Despre iubitorii de arginți și despre nrecunoscători. Învățatură morală], titlu care nu mai apare la Varlaam, dar conținutul la care trimite este tocmai partea morală a predicii sale.

Să mai notăm că la Kiril Trankvilion-Stavrovețki *Duminica a 5-a* are cu totul 9 pagini, față de 5 ½ în *Cartea românească de învățatură*.

Urmărind din nou cele două texte, constatăm că toată prima parte este

tradusă după prima parte din cartea ucraineană, afară de câteva cuvinte de pe p. 226^v (и творецъ моря и вѣтrowвъ; и срамляются невѣрія всего) și primele 4 rânduri de pe p. 227. Doar ultimele două rânduri sunt adăugate de Mitropolitul Varlaam: „De acéstea de toate apostolii să spământa și alte ciudese de mainte uita și înainte cu mentea socotiia, și socotind nu să pricepea”.

Următoarele 23 de rânduri, cu lămuriri suplimentare din Evanghelia lui Luca, sunt sărite, pentru ca textul să se reia de la rândul 5 de jos al paginii 227.

Acolo unde avem forma interogativă „Și pentru ce făcu Hristos aceasta...?”, în original găsim **Вопросъ** – întrebare și **ω(т)вѣтъ** – răspuns.

Se continuă cu enumerarea răutăților diavolului și cu îndemnul de a nu duce viața porcească. Este comparat Duhul Sfânt cu albina care fuge de fum și sunt avertizați cei ce fac farmece de ce-i așteaptă de la prietenul lor, dracu. Toate acestea sunt traduse de pe pagina 227^v până la 228^r, rândul 3 de sus. Sunt sărite 6 rânduri, după care se reia textul până la sfârșitul paginii, corespunzând paginilor 148-149 ale ediției noastre, până la „și alég cele pămăntești”. Cu aceasta se termină prima parte din predica lui Kiril Trankvilion-Stavrovețki, din care doar o pagină din patru a fost lăsată la o parte.

Partea a doua a predicii lui Kiril Trankvilion-Stavrovețki i-a servit pentru a compune de data asta o pagină personală, plină de culoare, care începe de la „că și Domnul Hristos, câte ciudese au făcut...”, despre iubitorii de arginți, curvarii și nrecunoscătorii, în care din nou descoperim condeiul primului nostru moralist și chiar satiric.

În final însă a simțit nevoia să facă apel din nou la verbul ucraineanului, atunci când s-a adresat celor ce păcătuiesc cu nrecunoștința față de Dumnezeu. Începând cu nrecunoștința ce aduce pe om „de nu mulțamește nice lui Dumnezeu” până la „întunerecul muncilor veri locui” avem din nou traducerea fragmentului întins din ultima pagină a lui Kiril Trankvilion-Stavrovețki, de sus până la rândul 17 de jos.

XXVIII. În Duminica a șasea după Rusalii avem din nou o pericopă evanghelică **despre vindecarea slăbănogului din Capernaum**, ca și în duminica a doua a Postului Mare. Dar acolo era din Marcu 2¹⁻¹² iar acum din Matei 9¹⁻⁸. Putem constata cum același eveniment a fost istorisit de cei doi evangheliști, existând de altfel și teza că prima Evangheliie a fost cea a Sfântului Evanghelist Marcu, pe care Sfântul Evanghelist Matei l-a folosit. Dar la Matei lipsește amănuntul despre coborârea prin acoperișul desfăcut, pe care însă îl mai găsim în Evanghelia de la Luca 5¹⁸⁻²⁶.

Autorul *Cărții românești de învățătură* a fost pus în situația de a tâlcui în două rânduri această istorisire evanghelică și am arătat (vezi p. 469-472) că

prima oară s-a folosit mai ales de *Omiliarul patriarhal*. Din cele rostite atunci regăsim aproape cu aceleași cuvinte ceea ce spusese despre păcat și despre rostul suferințelor ce ni se dau aici și pe care trebuie să le îndurăm, deoarece sunt spre îndreptarea noastră și ne scutesc de pedepsele din viața viitoare (vezi p. 34 din ediția noastră), dar acum ideea este mult mai amplu dezvoltată, fiind vorba de rostul celor prin care Dumnezeu ne întoarce către El, în vreme ce la bine omul este dispus să uite de El. Regăsim și istoria lui Cain, incapabil să mai ducă la gură mâna cu care-și ucisese fratele.

În *Cazania* lui Kiril Trankvilion-Stavrovețki pentru duminica a șasea avem Evanghelia de la Matei 5¹⁻¹² cu *Fericirile*, care se citește marți, în săptămâna întâi după coborârea Sfântului Duh. În consecință, și introducerea și tâlcul sunt adecvate acestei pericope și nu aveau cum să fie folosite de autorul român.

Ne vom mai întâlni încă o dată cu această derogare la rânduiala Bisericii, în duminica a zecea. Nu și-o însușește însă autorul *Cărții românești de învățătură*, unde găsim pericopa din *Evangheliar*, cu vindecarea slăbănogului. Pentru ea avem o traducere nouă, deosebită de cea din cartea lui Coresi.

Nimic însă din tâlcuirea *Omiliarului patriarhal* nu găsim, așa încât **de la introducere și până la sfârșit avem la duminica a 6-a pentru prima oară opera certă a Mitropolitului Varlaam**, situație ce se va repeta, din aceleași motive, și în duminica a zecea.

Evident, și cele două titluri îi aparțin în exclusivitate: *Pentru credința celor ce purta slăbănogul și pentru boala lui și Cum să cade să răbdăm toate neputințele cu mulțămire*.

XXIX. Duminica a șaptea după Rusalii, cu Evanghelia de la Matei 9²⁷⁻³³, în care se vorbește de **vindecarea celor doi orbi ce se țineau după Iisus rugându-L să-i vindece**, este o nouă afirmare a **puterii credinței**. În învățătura Mântuitorului, credința se rânduieste alături de **iubire** – față de Dumnezeu și de aproapele – definind împreună identitatea religiei creștine.

Iisus Hristos folosește fiecare prilej pentru a arăta oamenilor că în ei există o putere mai presus de orice: **credința**. De la cuvintele adresate femeii ce s-a strecurat să-i atingă măcar veșmântul, vindecându-se în clipa aceea, până la declararea credinței în stare să facă munții să se mute ori să se arunce în mare, avem un șir întreg de mărturii pentru accentul pus în învățătura Sa pe această capacitate a ființei umane **de a se ridica prin credință peste limitele sale obișnuite**.

După aproape două milenii, medicina contemporană recunoaște această putere a credinței, și că sunt fenomene, precum vindecările absolut inexplicabile

altfel, dar tot atât de reale, ale oamenilor ce au în ei de la Dumnezeu acest dar mai presus de oricare altul: **credința**.

Credința nu înseamnă abdicarea minții de la virtuțile ei („crede și nu cerceta” se spune adesea în deriziune) ci ajungerea acolo unde rațiunea omenească nu mai ajunge, cum spune și Sfântul Varlaam. Dar înseamnă și **putere** mai presus de „legile naturale” socotite astfel de știința modernă și mai presus de puterea pământească aparent invincibilă, așa cum s-a dovedit cu martirii erei păgâne. În vremea noastră credința i-a ajutat pe cei ce au avut-o, să arunce de pe noi muntele așezat de catastrofele istoriei! Credința în Dumnezeu și în neamul lor i-a ținut vii în pușcării pe cei duși acolo spre a li se smulge din creiere și suflete tocmai această credință, cu care mulți au murit, dar și mai mulți au biruit în lupta cu dușmanii de moarte în același timp ai lui Hristos și ai neamului românesc.

O lecție despre credință este cuprinsă și în pericopa din duminica a șaptea. Îl vedem pe Mântuitorul întrebându-i pe orbi dacă ei cred că poate să-i vindece. De fapt, dacă ei cred în El, ceea ce-i arătaseră deja atunci când îl strigaseră numindu-l „Fiul lui David”. *Dar, așa cum spune și Sfântul Varlaam, prin aceasta Mântuitorul ne dădea o lecție tuturor despre ce înseamnă puterea credinței.*

Partea a doua este din nou o lecție de morală, despre ce sunt faptele bune și faptele rele, enumerate fiecare precis, spre a se întipări în mințile ascultătorilor. Cei ce le fac pe cele rele și cei ce umblă în faptele rele sunt asemuiți cu orbii care nu văd șerpii ce le stau în cale. Îndemnul este de a înțelege că „două împărății sânt într-această lume: o împărăție a răutăților și a păcatelor, altă împărăție a bunătăților și a dreptății. Acestea pururea și totdeauna sânt cu vrajbă unul altui, răul binelui și binele răului. Deci într-o împărăție răutăților împărățește diavolul, iară într-o împărăție bunătăților împărățește Hristos”. (p. 159)

Din nou, pentru a judeca în ce măsură toate acestea sunt mai mult decât o extraordinară traducere, trebuie să mergem la izvor. De data asta el revine la baza textului varlaamic.

Introducerea este tradusă cuvânt cu cuvânt și la fel titlul primei părți: **ВѢРѢ ВНЫХЪ СЛѢПЫХЪ И Ѡ ВЛАСТИ БЖ(Ѣ)ТВА ХБѦ** = Pentru credința acelor doi orbi și pentru puterea dumnezăiască a lui Hristos.

Lăsând la o parte primele trei rânduri și jumătate, începe să traducă de la „Isaia proroc” (p. 236^v ultimul rând pe jos). Dar urmărind cuvânt cu cuvânt cum face aceasta până la „și dacă ieși de acolo”, adică textul de pe pagina 237^r rândurile 1-21, avem din nou înainte pe cel ce preia și trece în limba română lucrând în același timp pe text, eliminând unele cuvinte, mutând altele în altă frază, sărind chiar peste câteva rânduri mai încărcate privind minunile

săvârșite, din care reține doar învierea fiicei lui Iair și adăugă vindecarea celei căreia îi curgea sângele.

Pus pe două coloane, evident însoțite și de traducerea în românește, acest fragment și textul echivalent din cartea românească va revela perfect maniera de lucru a mitropolitului moldovean. Dar lăsăm operația celui ce va relua demersul nostru ducându-l până la capăt. Ne mărginim a constata că autorul român pășește din nou pe terenul oferit de cartea lui Kiril Trankvilion-Stavrovețki și-l urmărim mai departe până unde o face, rămânând ca în viitor existența unei traduceri românești să permită tuturor ceea ce deocamdată poate să constate doar autorul cărții de față.

Astfel, vedem cum discursul pus de Kiril Trankvilion-Stavrovețki până și în gura celor doi orbi, deși de numai câteva rânduri, este eliminat spre a rămâne doar la ce spune Evanghelia. După care reia de la explicarea numirii „Fiul lui David”, unde mai elimină fraza dintre „întru izrailteni”, și „că într-o împărăție jidovești întâiu David”, evident nu sărită din grabă. Mesia **numit** Hristos rămâne doar „Mesia Hristos”.

După ce este reprodusă făgăduința către David, ultimele trei rânduri de la p. 237^r și primele 22 de pe verso sunt reduse la „Pentr-aceea și orbii aceia, știind aceasta, striga-L și-L grăia: Fiul lui David. Însă Măria Sa Domnul Hristos nu vru să-i isțelească pre cale, până nu intră în casă. Nu pentr-altă, numai pentru nemulțămătorii jidovi ce era cu Nus, carii pururea huliia și ocărăia ciudesele Lui ce făcea” (p. 157).

Se reia de la „Iară dacă intră în casa atunce dzise...” cu omiterea **прис-тѣпнша к немѸ слѣпца** și înlocuirea a tot ce urmează din nesecata retorică a lui Kiril Trankvilion-Stavrovețki (pe restul paginii, adică 12 rânduri, și pe pagina 238^r până la rândul 9 de sus) cu cuvintele sale:

„Întrebă Hristos nu că doară nu vedea Svenția Sa credința ce era într-o inimile lor, ce pentru să arate și ei sânguri cu gura sa credința, ca să îndemne și pre alții cătră credință. Că de multe ori și ciudesele ce făcea Domnul, nu le făcea numai pentru cei bolnavi, ce mai vârtos pentru ceia ce vedea și audzia.

Așa și aicea, cerșu Hristos credință de la orbi ca să arate înaintea năroadelor că puterea credinței mult poate, și pre mare ca pre uscată să îmble, și morții să învie, și dealurile să mute, și orbilor ochi să dea.

Iară după ce-i isțeli și le dăde lumină, le dzise nemărui să nu spuie ciudesa ce fu, învățând pre noi cu aceasta să nu ne lăudăm cu bunătățile noastre, nice să ne mărim cu binele nostru.” (p. 157)

Ultima filă rezuma din nou izvorul, după care ceea ce urmează până la sfârșitul părții întâi îi aparține. La Kiril Trankvilion-Stavrovețki mai urmează o pagină jumătate, în stilul propriu.

Partea a doua are în izvor titlul **В ДОБРОДѢТЕЛИ ІАКО ТА СВѢТЪ ЕСТЬ, СЛОДѢАНІЕ ЖЕ И ГРѢХЪ ТМА** [Despre faptele bune care sunt lumina iar cele rele și păcatele întuneric]. La Varlaam avem traducerea exactă: *Pentru faptele cele bune, carile să chiamă lumină și pentru cele rele, ce să chiamă întunérec.*

De data asta cele găsite în cartea ucraineană consunau atât de perfect cu gândurile și cu gustul confratelui român, încât și-a asumat sarcina de a le aduce pe limba noastră fără alte intervenții, afară de faptul că a lăsat la o parte o pagină întreagă de la început (sunt în total 3 pagini și jumătate), adică de la 239^r rândul 14 de sus până la 239^v rândul 11 de sus, precum și sfârșitul de la 240^v, rândurile 7-25.

XXX. În **Duminica a opta după Rusalii** se citește Evanghelia de la Matei 14¹⁴⁻²¹ *despre înmulțirea minunată a celor cinci pâini și doi pești* cu care au fost săturați cinci mii de oameni „fără muieri și cuconi”.

În introducere se vorbește despre cuvântul lui Dumnezeu care este hrană dulce, dar și sabie cu două tăișuri ce „vădește toate fărădelegile și toate gândurile cele de păcate din inimile tuturor”.

Prima parte a tâlcuirii, cu titlul: *Pentru cum să cade să dea hieicine cale măniei. Și pentru ciudesa lui Hristos* începe cu o lămurire cronologică și o învățătură: minunea a avut loc după uciderea de către Irod a Sfântului Ioan Botezătorul, crimă care l-a făcut pe Mântuitorul să se pună la adăpost o vreme, spre a nu cădea la rândul său victima lui Irod, mai înainte de a-și fi împlinit misiunea cu care venise pe pământ. Cu aceasta ne-a învățat și pe noi „să nu ne dăm înșine pre sine în năpaste, ce să fugim denaintea măniei omenești”.

Se dă și explicația teologică: și „ca să arate ș-aceasta cum n-au luat trup amăgeu, cu vro nălucire, ce trup adevărat asémenea ca ș-alți oameni, alegând numai fără de păcate” (p. 161). De l-ar fi prins Irod, ar fi trebuit să se salveze folosind puterile Sale dumnezeiești, dar „atunci are grăi de Măria Sa că cu nălucirea s-au arătat, iară n-au luat trup adevărat, ce nevădzut au scăpat din mânule lui Irod, cum are hi fără de trup. Pentr-aceea Domnul Hristos de bună voie să duse la pustie, ca să astupe gura ereticilor, a lui Marchiian ș-a lui Maniheiu, ce-au învățat că cu nălucire s-au întrupat Hristos” (ibid.).

Mulțimile l-au găsit însă și acolo și fiindu-I milă de ele a făcut mulțime de minuni „și nu numai trupurile lor de boală vendecă, ce și sufletele lor din boala vecinică slobodzi și flămângiunea lor hrăni-i. **Că atâta-i de mare mila lui Dumnedzău, cât nu dăruiește numai de ce să roagă omul, ce și de ce nu să roagă dobândéște**”.

Mergând din nou la izvor, constatăm aceeași mână care lucrează spre a-l folosi în conformitate cu regulile ce prezidează creația românească, începând cu comprimarea în limitele impuse de destinația *Cărții românești de învățătură*. Cele 11 pagini și 12 rânduri – cât ocupă împreună cu pericopa evanghelică această duminică la Kiril Trankvilion-Stavrovetki – devin 5 pagini în textul varlaamic, cu tot cu pericopa.

Pentru prima oară introducerea din cartea ucraineană este lăsată la o parte și autorul român își alcătuieste alta, folosind însă tot textul ucrainean, dar luând două rânduri de la începutul părții întâi, care are titlul **О СЛОВѢ БЖЕМЪ ІАКО ЕСТЬ ПОЛЕЗНО ДШИ НЕВИДИМОЙ НЕВИДИМОЕ БРАШНО И СВѢТЪ** [Despre cuvântul lui Dumnezeu, cum că este sufletului nevăzut hrană nevăzută și lumină] și restul de pe pagina următoare (241^v) rândurile 1-15 de sus. După care sare restul paginii (23 rânduri) precum și primele 6 rânduri de pe pagina următoare (242) spre a prelua și traduce din nou de la cuvintele cu care începe prima parte în versiunea românească („Această ciudesa fu într-acea vreme când audzi Domnul Hristos că pre Ioan Crăstitel l-a tăiat Irod”). Textul respectiv se află la Kiril Trankvilion-Stavrovetki pe pagina 242, începând cu rândul 8: **БЕЖЕ ВYSTЬ ВЪ УНО ВРЕМЯ ЕГДА ОУСЛЫША ІС ІАКО ІОАН(Н)Ь ОУСѢЧЕНЪ ВYSTЬ У(Т) ІРОДА...**, până la rândul 14. După care sare iar patru rânduri, rezumă cu unele schimbări rândurile 15-20 și începe să traducă din nou paragraful despre necesitatea de a arăta că întruparea sa n-a fost nălucire (rândurile 22-31). **Tot textul de pe pagina 161 a ediției noastre are deci la bază pe cel de pe pagina 242 din cartea lui Kiril Trankvilion-Stavrovetki. Dar acolo sunt 25 de rânduri și aici 17.**

Pe pagina 162 se continuă cu traducerea ultimelor 8 rânduri de jos din pagina 242 a cărții ucrainene, dar elimină cuvântul „oraș” din „nu se duse Domnul în oraș, ci în pustie” continuă cu cele de pe pagina următoare (242^v) până la rândul 4 inclusiv. Pe rândurile 3 și 4 găsim cuvintele citate, despre mila lui Dumnezeu, care ne dă și ce nu ne rugăm.

După aceea sare peste următoarele 11 rânduri și reia de la „văzând apostolii lui Hristos acele noroade cu atâta osârdie” până la „vrea Hristos să-i hrănească” (rândurile 17-22 în original) afară de cuvintele „fiindcă era spre seară să apropiară...”.

Din nou sare 9 rânduri și reia traducerea de la „Pentru aceea Domnul Hristos nu zise...”, (rândul 8 de jos) până la sfârșitul paginii 242^v și din pagina 243^r rândurile 1-22 cu mici omisiuni, a căror înregistrare este aici inutilă. Dar vor deveni concludente pentru modul de lucru al autorului român, atunci când vom avea traducerea integrală preconizată, care să permită urmărirea rând cu rând a celor două texte.

În original mai există o pagină, de care autorul român nu s-a folosit.

Pentru *Partea a doua*, titlul românesc este traducerea fidelă a celui slavon: **О власти Бж(ѣ)тва Хѣа и о оумноженію хлѣбовъ и рибъ** = *Pentru puterea dumnezeâirei a lui Hristos și pentru mulțirea pâinilor și a peștilor*.

În cartea ucraineană are aproape trei pagini (p. 243^v rândul 16 – p. 245 rândul 10) după care urmează din nou un titlu care are specificarea „Învățătură morală” și textul de pe restul paginii 245 și până la pagina 246^v rândul 12. Acest titlu este: **Іако съ любовію и съ трѣдомъ должни есмо искати цр(ѣ)тва не(ѣ)ного и ако за многими подвигами приходи(т) бл(д)тъ бгго дха трѣдолю(в)цѣ. Правоученіе** [Cu iubire și trudă suntem datori să căutăm împărăția cerului și că după mule nevointe vin darurile Sfântului Duh iubitorului de strădanie. Învățătură morală].

Urmărind modul în care a lucrat pe izvor și pentru această a doua parte constatăm din nou aportul autorului român la textul rezultat, prin selectarea de fragmente ce sunt extrase, traduse și asamblate în versiune românească. Versiune al cărei text, de o perfectă continuitate, nu lasă să se vadă cusăturile, dar le identificăm recurgând la izvor.

Astfel, primele 7 rânduri de la începutul părții a doua din Kiril Trankvilion-Stavrovețki sunt rescrise în 3 rânduri, după care începând cu „ca să cunoască toți că iaste Acela” traduce din nou un fragment compact (rândurile 23-34 de la pagina 243^v) până la „decât cele de atunci”.

Sunt sărite ultimele trei rânduri de pe pagina 243^v și 22 de rânduri de pe pagina 244, după care pe rândurile 23-25 găsim explicația faptului că minunea a fost făcută în pustie și nu în apropierea unui oraș (**близ града ивеси**) de unde s-ar fi putut spune că au adus mâncare. Sunt lipite de cele dinainte, după care textul românesc ce urmează este lucrat pe cel de pe pagina următoare (244^v), sărindu-se restul de 13 rânduri de la pagina 244. De asemenea, este folosit cel de la pagina 245 până unde începe „Învățătura morală”.

În trei rânduri (de la „Blagoslovi și frâmse” la „pre iarbă verde”) sunt rezumate rândurile 1-9 de pe pagina 244^v, cu înmulțirea pâinilor, în mâinile apostolilor și bucuria lor de minune, și așezarea „pe iarbă verde” **на травѣ зеленѣй** în grupuri de câte 100 și 150. Nu este reținută și aprecierea acestei mese din pustie ca mai presus decât toate ale împărățiilor pământului (**и славна бѣ унаа трапеза, паче всѣхъ црен земныхъ**).

Din nou sunt sărite 13 rânduri, pentru a continua de la „Și mănca toți de să saturară” până la „pripăcul și gerul” cu traducerea rândurilor următoare de pe aceeași pagină (rândurile 22-38) și 1-10 de pe pagina 245. Cu ele se termină

partea a doua din cartea lui Kiril Trankvilion-Stavrovețki. De aici sunt omise 3 rânduri (de la 2 la 5).

Ultima secvență din predica Mitropolitului Varlaam, cu învățătura adresată ascultătorilor săi („Așea și nouă ni să cade...”), de la pagina 164 a ediției noastre este datoare *Învățăturii morale*, din care sare primele 3 rânduri și începe să traducă din nou de la al patrulea (de la „**тако и намъ достоитъ сътворити**”) până la „nice sabia”. Dar elimină dintre cele ce nu ne pot despărți de Dumnezeu *bunurile și neamurile*.

Sare din nou peste exemplele mucenicilor pe care nimic nu i-a putut despărți de Dumnezeu (rândurile 1-21) și pentru ultimele 18 rânduri ale textului românesc preia și traduce din pagina 245^v rândurile 21-33, de la **въ насъ бо естъ** – că în voia noastră iaste, până la „să va încălzi”.

Ultimele patru rânduri aparțin autorului român, care a lăsat la o parte restul de 6 rânduri de pe pagina 245^v și tot restul, de o pagină și 12 rânduri, din Kiril Trankvilion-Stavrovețki. Cu toate aceste intervenții, predica rămâne totuși o traducere a celei ucrainene.

XXXI. Duminica a noua după Rusalii este din nou închinată puterii credinței. De data asta se citește Evanghelia *despre umblarea Mântuitorului pe apele mării* (Matei, 14²²⁻³³) și lecția dată Sfântului Petru, și prin el nouă, *despre minunile pe care le face credința și despre scufundarea în apele vieții atunci când ne-o pierdem fie și pentru câteva clipe*, precum Sfântul Petru.

Găsim în aceste șase pagini, dintre care prima conține introducerea și pericopa evanghelică, una dintre cele mai grăitoare dovezi ale capacității autorului *Cărții românești de învățătură* de a șlefui textele cu măiestria unui I.L. Caragiale și Tudor Arghezi de mai târziu. Dar și de data aceasta perfecțiunea formală a venit dintr-o lucrătură de bijutier pe materialul de care s-a servit și din care din nou o mare parte a rămas afară.

Introducerea, cu asemănarea credinței cu diamantul, este din nou tradusă. Dar din 20 de rânduri au rămas doar 8.

În privința pericopei evanghelice, avem dovada că a folosit textul din cartea ucraineană, întrucât din el lipsește ultimul verset, prezent în *Sfânta Evanghelie*: „Și, trecând marea, au venit în pământul Ghenizaretului”. El se află la Coresi și în *Cazania* lui Petru Movilă, iar în cuprinsul tâlcului se vorbește de trecerea în ținuturile Ghenizaretului unde a săvârșit multe minuni (p. 250, rândul 9 de jos). Înseamnă că omisiunea ultimului verset al pericopei a fost opera tipografilor cărții din 1619, iar faptul că ea s-a transmis și *Cărții românești de învățătură* ne dovedește că de aici a fost tradusă pericopa.

Titlul primei părți din tâlcuire este în românește *Pentru puterea dumnedzării lui Hristos și pentru spaima apostolilor*, ușor schimbat față de cel din izvor: **О власти Бж(с)тва Хва и о любви оучниковъ къ оучѣни своемъ** [Despre puterea dumnezeirii lui Hristos și despre iubirea ucenicilor pentru învățătorul lor].

Această primă parte este compusă din două secvențe: prima este o învățătură despre rugăciune, cum trebuie să ne rugăm și să înțelegem că nu tot ceea ce-i cerem lui Dumnezeu trebuie să ne și dea, „ca și părintele feciorului, de vede că cere cuțit nu-i dă, ce-l ascunde să nu să vatame cu nus”. Se face distincție între ruga Mântuitorului, care a fost nu pentru El, ci pentru neamul omenesc, „că nu-i trebuia ceva (ca cela ce poate toate) ce ca un arhiereu adevărat, ce vrea să-și dea trupul său ca un miel spre giunghere, pentru mântuirea a toată lumea. Să rugă cu trupul și cu sufletul, ca un om adevărat, pentru rodul omenesc”.

A doua secvență este istorisirea celor conținute de pericopă: spaima ucenicilor în furtună și ce gândeau ei; apariția Mântuitorului pe care nu-l recunosc în noapte și cuvintele pe care le spune ucenicilor (mai multe decât în Evanghelie); cele întâmplare Sfântului Petru. Cele 17 rânduri ale pericopei devin mai mult de o pagină și avem din nou ocazia să constatăm cum se pricepe autorul să facă din textul evanghelic, el însuși de un dramatism concentrat, o pagină de literatură.

Mergând la izvor, vom găsi aproape totul. Dar acolo sunt trei pagini și jumătate, iar aici două și zece rânduri. Din nou se lasă afară ceea ce retorica lui Kiril Trankvilion-Stavrovețki și discursurile sale inventate dăunau povestirii, după cum la prima secvență, despre rugăciune, și-a permis să schimbe ordinea fragmentelor excerptate, pentru a da ideii că Dumnezeu nu ne ascultă toate rugile, mai multă forță de sugestie, comparându-l cu părinții ce nu le dau copiilor cuțite când le cer, ba mai mult, le și ascund de ei.

Primul aliniat din partea întâi este tradus cuvânt cu cuvânt până la „ape multe”, apoi textul este ușor prelucrat, pentru a întâlni din nou traducerea *ad litteram* de la „Când vom să ne rugăm și cu Dumnezeu să vorbim” ...dar suntem deja pe la jumătatea paginii următoare, unde mai departe găsim că Domnul nu s-a rugat fiindcă îi trebuia Lui, atotputernicului, ci ca arhiereu.

Asemuirea celor ce cer lucruri nepotrivite cu copiii care le cer cuțit părinților urmează pe pagina 248, dar Mitropolitul Varlaam a socotit că locul ei este înainte, și a mutat-o acolo, inversând astfel ordinea din textul lui Kiril Trankvilion-Stavrovețki și completând firesc învățătura despre rugăciune.

Secvența a doua este și ea tradusă, dar cu comprimările deja amintite, astfel încât ceea ce la Kiril Trankvilion-Stavrovețki citim de la rândul 10 de pe fila 248

până la sfârșitul filei 248 verso (cu care se și termină prima parte din predica lui Kiril Trankvilion-Stavrovețki), deci aproape două pagini, se reduce la o singură pagină, deci la jumătate. Un paragraf compact, de pe ultimele 7 rânduri ale paginii 248 și primele 16 de pe verso este eliminat complet. Din restul sunt extrase unele cuvinte, precum cele puse în plus în gura Mântuitorului („nu vă temeți, puțin credincioșilor”), dar și altele.

Prin urmare, ceea ce citim în versiunea românească este mai departe rezultatul acestor procedee de elaborare, proprii autorului român.

Partea a doua, intitulată *Pentru credința apostolilor și cum să cade nouă cu credință a ne apropia către Dumnezeu* la Kiril Trankvilion-Stavrovețki are titlul: **Вѣрѣ Петровѣ и дерзости его** [Despre credința lui Petru și curajul său].

Învățătura de aici este despre credință, și cum Sfântul Petru „dacă audzi sunetul vântului și întoarsă ochii de către Domnul și caotă către vânt, atunci îndată începu a să afunda, căci că să îndoi de frica vântului. Așa și noi, dacă vom întoarce ochii sufletului și mintea noastră de către Dumnedzau și vom căota către vânturile cele deșarte a lumiei aceștia, atunci și noi îndată vom începe a ne afunda în marea păcatelor”.

Cuvintele adresate de Mântuitorul Sfântului Petru nu sunt cele din Evanghelie, dar au darul să dea o notă și mai adânc umană Celui în gura cui sunt puse, iar românește sună ca într-un basm: „Ce faci, o Petre? Ce-au fost mai mare tu ai biruit și ai ieșit den corabie de-ai purces pre mare numai căci ai audzit glasul Meu; iară acmu și fața Mea vâdzuși și mă cunoscusi și cu gândul te îndoiși! Aceastea dzise și-l luă de mână și-l sui în corabie”.

Se tâlcuiește gestul Mântuitorului, care în felul acesta le-a arătat ucenicilor și puterea Sa, și faptul că nu vântul l-a afundat în mare ci necredința, deoarece „unde-i credința tare, acolo nemică nu strică, nice marea, nice vântul, nice fierile, nice focul, nice sabiia, nice moartea, nice altă faptă carea cumva. Așa fură de tari ucenicii lui Hristos, după ce să sui Hristos în ceriu: nu să temură de frica a toată lumea, până nu întoarsă ră limbile de la idoli către Dumnedzau”.

Găsim în această parte a predicii o expresie de origine psalmică, ce va deveni celebră în secolul trecut prin folosirea ei ca titlu al versiunii românești dintr-un roman celebru: Mântuitorul a umblat „pre aripile vântului”.

Toată partea a doua până la „Așa și noi, de ni-i voia să mergem să ne apropiem către Dumnedzau...” este tradusă. Dar autorul român schimbă iar ordinea fragmentelor împrumutate, pentru efectul literar și conform viziunii sale despre succesiunea ideilor. El sare peste toată prima pagină cu care începe

Partea a doua la Kiril Trankvilion-Stavrovețki (p. 249), afară de ultimele 4 rânduri, unde avem cuvintele adresate de Mântuitorul Sfântului Petru, și pe care le-am reprodus mai sus.

Rândurile care urmează pe verso-ul paginii 249 sunt preluate și traduse ceva mai departe, dar în imediat, sunt folosite rândurile 22-30 din a doua jumătate a paginii de la „ЕГДА ВО ВЪРОЮ И ЛЮБ(О)ВЛІЮ ПЕТРЪ...” pentru textul românesc de la „Pentr-acă dacă să porni Petru cu credință și cu liubov” până la „afundă-l”, cu omiterea cuvintelor И СЪМНѢВАТЕЛНОЕ ВЪРѢ ПРЕДОЛѢ. După care sunt aduse și lipite aici cele patru rânduri din josul paginii 249, cu apucarea de mână a lui Petru și cuvintele adresate lui de Mântuitorul, aducerea în corabie și mărturisirea apostolică „Cu adevărat ești Fiiul lui Dumnedzău”.

Cele pe care le citim mai departe, de la „Vădzură apostolii ciudesa” până la „și iaste acela carele îmblă pre arepile vântului” sunt rândurile din susul paginii 249^v de care am vorbit, aduse aici. Le urmează „Aduse Hristos pre Petru în corabie...” până la „de la idoli cătră Dumnedzău” care provin din rândurile 22-30 de pe pagina 250, fragment din nou ales și scos ca o piatră de mozaic spre a compune astfel această predică.

În cartea ucraineană, partea a doua din care a fost scos ultimul fragment mai are o ultimă parte, iarăși cu un titlu, dar fără numerotare ca „a treia”. Este intitulată ІАКО ПОДОБАЕТЪ НАМ<Ъ> ЧИСТОЮ ДШЕЮ И ВЪРОЮ ПРИСТѢПАТИ КЪ ХОУ, НИ СТОЛПЫ ОУ ЦРКВИ ОУКРАШАТИ, НО НИЩИ(Х)<Ъ> ОДѢВАТИ. ПРАВОУЧЕНІЕ ЗЛАТОУСТОГО [Se cade nouă să ne apropiem de Hristos cu suflet curat și cu credință, și să nu înfrumusețăm stâlpii bisericii, ci să-i îmbrăcăm pe săraci. Învățătură morală a lui Zlataust].

Din acest titlu s-a inspirat Mitropolitul Varlaam pentru cuvintele cu care începe ultima parte a predicii sale: „Așa și noi, de ni-i voia să mergem și să ne apropiem cătră Dumnedzău, credință tare trebuie să avem. Așa să credem toate făgăduințele lui Hristos ce-au făgăduit nouă, cum le-am vedea cu ochii noștri și cum ne-am atinge cu mâinile de dânsle”.

Tot ce urmează, până la sfârșit, este ieșit din pana sa și ne dă încă o dată măsura teologului și cuvântătorului original. Regăsim și aici idei și argumente preluate de la Kiril Trankvilion-Stavrovețki și folosite întâia oară în predica la Duminica Ortodoxiei, dar aici ele revin într-un context nou și care-i aparține incontestabil autorului *Cărții românești de învățătură*. Cele aproape 11 pagini din tipăritura ucraineană (împreună cu introducerea și pericopa) au devenit aici cu totul 6.

XXXII. Cât de mare importanță a dat Mitropolitul Varlaam părții a doua din cartea sa, lucrând fiecare pagină cu migală și strădania către perfecțiune care au făcut dintr-însul nu numai „întâiul mare scriitor de limba românească” ci și **cel mai mare propovăduitor al credinței creștine în această limbă**, căruia i s-ar putea da, precum Sfântului Constantin cel Mare, denumirea „isapostolos” – deopotrivă cu apostolii – ne demonstrează o dată mai mult cele scrise la **Duminica a zecea după Rusalii**.

La fel ca în *Duminica a șasea*, când s-a citit pericopa despre vindecarea slăbănogului din Capernaum, dar de data asta din Evanghelia Sfântului Evangelist Matei, și în duminica a zecea este evocat un moment din lucrarea Mântuitorului, căruia i-a mai fost închinată pericopa duminicii a patra din Postul Mare: **vindecarea tânărului chinuit de demon și pe care ucenicii nu reușiseră să-l vindece**.

Textul este luat acum din Evanghelia Sfântului Matei 17¹⁴⁻²³, după ce prima oară fusese cel din Evanghelia Sfântului Evangelist Marcu. Amândouă Evangheliile coincid în toate datele esențiale, cuvintele Mântuitorului despre „rodul necredincios și înderepnic” sunt aceleași, precum și explicația dată ucenicilor de ce n-au reușit să facă o minune. Este prezentă în amândouă vestirea patimilor. Dar față de textul Sfântului Marcu, cel din Evanghelia de la¹ Matei este mai puțin amănunțit, lipsind din el întrebările adresate tatălui cu privire la timpul de când este fiul bolnav și la manifestarea bolii. Lipsește informația că, adus acolo, tânărul a suferit din nou un atac al demonului. Dar mai ales lipsesc cele două rostiri din partea Mântuitorului și a tatălui băiatului: „De poți crede, toate să pot celui ce crede” și „Cred Doamne, ajută necredinței mele”. În schimb, Sfântul Matei a păstrat suprema rostire a Domnului Hristos despre puterea credinței: „Adevărat grăiesc vouă: Dacă veți avea credință cât un grăunte de muștar, veți zice muntelui acestuia: mută-te de aici dincolo, și se va muta; și nimic nu va fi vouă cu neputință” sau, în versiunea Sfântului Varlaam: „Că adevăr grăiesc vouă: de-ți avea credință ca un grăunț de horciță, ați dzice acestui munte: «treci de-aicea acolo» ș-are trece, și nimică n-are hi să nu să poată vouă”. (p. 171)

În tâlcuirea dată Evangheliei din duminica a 4-a a Postului Mare, autorul *Cărții românești de învățătură*, așa cum am arătat (vezi p. 491-495) s-a bazat pe *Omiliarul patriarhal* și a restrâns comentariul său la două pagini, pe primul plan al învățăturii adresate credincioșilor fiind **postul**, dată fiind și ocazia la care vorbea. Încă de atunci făcea trimitere la cele din Evanghelia Sfântului Matei în legătura cu manifestarea bolii la lună nouă, ceea ce nu se afla la Sfântul Marcu.

De data asta avem o amplă și adâncă predică din categoria celor morale,

căreia i se acordă, pe lângă introducerea de nouă rânduri, cinci pagini compacte și alte 12 rânduri, ceea ce în total înseamnă aproape șase pagini, de trei ori mai mult ca prima oară. **Acum, accentul este pus pe spovedanie.** Dar în prima parte avem o foarte interesantă și actuală viziune asupra stării lumii la venirea Mântuitorului și despre rolul său în ceea ce peste exact trei secole, în 1943, părintele Dumitru Stăniloae avea să numească, printr-o sintagmă genială, „restaurarea omului”.

Ei bine, cea mai mare surpriză pe care ne-o rezervă *Cartea românească de învățătură* de la 1643 a Mitropolitului Varlaam este de a descoperi în *introducerea* predicii la *Duminica a zecea după Rusalii*, această idee-fortă a teologiei românești, pusă trei secole mai târziu în titlul uneia dintre cele mai importante cărți scrise vreodată despre Mântuitorul: *Iisus Hristos sau restaurarea omului*:

„Grea iaste căderea rodului omenesc! Într-alt chip n-au putut să se îndireptédze, fără numai cu munca și cu moartea Fiiului lui Dumnedză. Că nu-i mai mare bine și mai scump decât binele ceresc și vecinic, ce pierdu omul. Pentr-aceea nice cu altă plată s-au putut întoarce, fără numai iară și cu munca și cu moartea Domnului nostru, lui Iisus Hristos.

Întru care slujbă dacă veni din ceriu să slujască nouă oamenilor și să ne întoarcă nouă iarăși binele ce pierdusem întru Adam cel dintăiu, multe ș-alte fapte bune făcu rodului omenesc Domnul Hristos.

Cum spune nouă astăzi Svânta Evanghelie. (p. 171)

Această introducere nu mai provine nici în întregime și nici prescurtată din cartea marelui său contemporan ucrainean, pentru simplul motiv că acolo, în loc de pericopa evanghelică existentă și la Coresi și în Cazania lui Petru Movilă avem pericopa de la Matei 13²⁴⁻³⁰ care se citește marți în săptămâna a șasea după pogorârea Sfântului Duh, cu parabola despre împărăția cerurilor asemănată cu omul care a semănat sămânța bună în țarina sa, dar „pe când oamenii dormeau, a venit vrăjmașul lui și a semănat neghină printre grâu”.

Dacă mergem la *Omiliarul patriarhal* pentru aceeași duminică și pericopă, absolut nimic nu are vreo legătură cu ce le spunea Mitropolitul Varlaam acum 369 de ani românilor săi: că Domnul nostru Iisus Hristos a venit într-o lume în care răul ajungea să covârșească, în care demonii și nu îngerii păzitori ai lui Dumnezeu stăpâneau sufletele, și care se umpluse de îndrăciți. „Era și părăsirea lui Dumnedzău aceasta, de lăsase să între dracii în trupurile oamenilor de-i munciia” (p. 172).

În descrierea acestei lumi de coșmar, în care „dracii răspundea dintr-acéle trupuri de bodzi ce făcea oamenii de lemn și de argint. Și de frică să închina

oamenii lor, și nu numai dobitoc ce avea mai bun, ce și feciorii săi giunghea de făcea lor jărtvă” arta Mitropolitului Varlaam atinge culmile ei, și figura lui se ridică monumentală, deasupra tuturor izvoarelor, rostindu-și învățătura învățăturilor: **că pe această lume, ajunsă pe mâna dracilor, a venit să o mântuiască Iisus din Nazaret:** „Pentr-aceea și Mesia Hristos într-acéia vrême veni ca să facă războiu cu diavolul, și împărăția lui să o răsipască și oamenii de supt robiiia lui să-i scoată”.

Urmează în **partea a doua** învățătura despre spovedanie, ca mijloc principal de luptă cu acest diavol, care deși scos atunci de Mântuitorul de pe tronul de „domn al acestei lumi” (ne-a spus-o clar Domnul însuși în Evanghelia de la Ioan), **n-a fost scos și din lumea însăși.** El continuă să se lupte cu Creatorul ei și cu Logosul întrupat și îl vedem în zilele noastre – îl vede și Sfântul Varlaam din cer – ajuns să creadă că-și poate proclama victoria, scoțându-l la rândul pe Hristos din Constituția Uniunii Europene și impunând în terminologia științifică termenul „era post-creștină”.

Așadar, în aceste șase pagini excepționale, scrise la *Duminica a zecea după Rusalii*, teologii, filologii și istoricii literari au „rostirea” Mitropolitului Varlaam datoare numai Sfântului Duh.

XXXIII. La Duminica a unsprezecea după Rusalii avem din nou o predică eminamente morală, prilejuită de *parabola datornicului cu o mie de talanți* (Matei 18²³⁻³⁵), care este iertat de domnul său, dar nu-l iartă pe cel care-i era dator „cu o sută de bani”.

Despre raporturile noastre cu Dumnezeu și aproapele în materie de păcate și iertare de păcate, Mitropolitul Varlaam vorbise în tâlcuirea pericopei din *Duminica lăsatului de brânză*, când se citise pericopa din Matei 6¹⁴⁻²¹ cu cuvintele Mântuitorului „De veți ierta pre oameni de greșalele lor, ierta-va și pre voi Părintele cela din ceriu, iară de nu veți ierta pre oameni de greșalele lor, nice Părintele vostru nu va ierta pre voi de păcatele voastre” (p. 22).

Noutatea absolută a Creștinismului, aceea care justifică și împărțirea istoriei religiilor, ca și a istoriei universale, în două ere distincte: **înainte și după Hristos**, este stabilirea între om și Dumnezeu a raporturilor de la fiu la părinte, ceea ce anula dintr-o dată tot ceea ce fusese religie până atunci și aducea în monoteismul iudaic o mutație pe care acesta n-a acceptat-o niciodată, Iisus înfățișându-se pre sine ca *Fiul lui Dumnezeu*.

Aceasta va face pe Sfinții Evangheliști Matei și Luca să așeze în fruntea Evangheliilor lor textele despre nașterea minunată a Mântuitorului prin Duhul Sfânt, ca dovadă a dumnezeirii Sale. Această dovadă nu a fost socotită necesară

de Sfântul Evanghelist Marcu, din moment ce Evanghelia sa începe cu predica Sfântului Ioan Botezătorul. Dar primul verset este „Începutul Evangheliei lui Iisus Hristos, **Fiul lui Dumnezeu**”.

Pentru Sfântul Ioan Teologul, Mântuitorul este „logosul ce s-a făcut carne”, și nu fiul fecioarei din Nazaret ce a zămislit din Duhul Sfânt (cum nu apare nici din Evanghelia Sfântului Marcu). Dar nimeni mai mult ca Sfântul Ioan nu a pus un accent mai apăsător pe raportul **de la Fiu la Părinte**, dintre Iisus și Dumnezeu.

A stabili o relație filială cu Dumnezeu, nu una contractuală, ca în Iudaism, a despărțit Creștinismul de rădăcina sa Vechi-Testamentară și-l diferențiază și de a treia mare religie monoteistă, Islamul. Căci este vorba de tot ce angajează din lăuntrul ființei umane și de tot ce promovează în această ființă credința într-un Dumnezeu la care ne rugăm cu cuvintele „Tatăl nostru carele ești în ceruri”.

Cuvintele rostite direct de Mântuitorul și cuprinse în pericopa din duminica a 4-a a pregătirii pentru Postul Mare sunt ilustrate și întărite acum cu această parabolă a datornicului. În ea sunt reunite ambele coordonate definitorii ale Creștinismului: raportul cu Dumnezeu și raportul cu semenii noștri, văzuți ca „aproapele”.

În tâlcuirea dată pericopei anterioare, tot din Evanghelia după Matei, accentul era pus, așa cum s-a arătat (vezi p. 453-456), asupra **postului**. Dar am remarcat modul în care autorul român traducea în calcule financiare ideea că Dumnezeu ne dă în dar infinit mai mult decât dăm noi în schimb iertându-ne aproapele. În tâlcuirea parabolei datornicului avem un alt mod de a recurge la asemenea calcule, de data asta chiar de către Mântuitorul, atunci când cel ce este dator cu o mie de talanți este iertat, dar el nu-l iartă pe cel care îi datora o sută de bani. Am văzut, recurgând la izvorul primei predici – care este *Omiliarul patriarhal* – că partea cea mai întinsă îi aparține autorului român și-i pune în lumină calitatea de orator, de **primul orator în limba română** dacă ținem seamă că primele noastre texte ținând de arta elocvenței aparțin Sfântului voievod Neagoe Basarab, dar sunt în slavona medio-bulgară.

De data asta avem o predică mai mare (șase pagini și jumătate împreună cu pericopa, față de patru acolo), iar izvorul ei este neîndoielnic aceeași *Cazanie* a lui Kiril Trankvilion-Stavrovețki, **în care găsim din nou introducerea, luată cuvânt cu cuvânt.**

Și în original găsim „întunerece de talanți” **ТМВЮ ТАЛАНТОВЪ**, dar pentru cealaltă monedă avem **СТО ПЕНАСЕЙ**. Singurele cuvinte adăugate sunt „de ne arată nouă cum ni să cade să him împotriva celor ce greșesc nouă” (p. 176).

Cuvântul *împotriva* este folosit și aici și mai departe, în titlul primei părți, cu înțelesul *față de ceva* și nu *împotriva a ceva*.

De la început constatăm iarăși diferența în întinderea textului. La Kiril Trankvilion-Stavrovețki sunt cu totul 12 pagini și 14 rânduri (pe pagina 258, din care primele 9 conțin introducerea). După prima și a doua parte, acolo mai apare din nou o „Învățătură morală” cu titlu propriu.

Prima parte a predicii din *Cartea românească de învățătură* are titlul *Pentru mila lui Dumnedzău împotriva noastră și pentru a noastră nemilostivire împotriva fraților noștri*. În original este **О мл(ѣ)рдїю БЖЕМЪ И КОЛНКО ОНЪ НАМЪ БЛАГАА ДАРОВА А КОЛНКО МЫ ЕМЪ ДЛЪЖНИ ЕСМО** [Despre mila lui Dumnezeu și câte bunuri ne sunt nouă date în dar și cât îi suntem lui de datori].

În această primă parte se vorbește de datoria noastră față de Mântuitorul, identificat în împăratul din parabolă, și căruia i se dă să spună (ceea ce nu este în Evanghelie) „că voi oamenii simteți datori Mie”, și cât și pentru ce.

Cu toții suntem datori Lui, „împărați și domni, vlădici și boiari, datoriu iaste fiecare om cu întunerece de talanți pentru mult bine ce-am luat de la Dânsu”. Această datorie o facem cu păcatele noastre („că datoriia altă nu iaste, numai greșala hiecăruia de noi”) și este atât de mare că ne este peste puțină să o plătim, „ca când are răni sau are lovi un țăran pre împăratul. Cu 'ce are plăti? De are muri și de dzéce ori pentr-aceea încă n-are putea plăti. [...] Ce iarăși Dumnedzău, Părintele ceresc, au dat Fiiul Său de-au plătit cu muncile și cu moartea Sa”. (p. 180)

„Că omul când greșeste altui om, unuia asémenea și e greșeste; iară când greșeste lui Dumnezeu [...], atunci greșeste împotriva bunului și putérnicului, Celui necuprins de minte de om, ce iaste fără început și fără svârșit”. (ibid.)

Precum robul care văzându-se într-o datorie ca aceasta, pe care n-o putea plăti, „căzu înaintea domnului său de să închina lui și să rugă zicând «Doamne, îngăduiaște-mi și voiu plăti tot»” și noi „să ne învățăm ce vom face când vedem că păcatele noastre ne despart pre noi de Dumnedzău și mâniia Lui au aprins, și când simțim că-i cumplit giudețul Lui asupra noastră. Atunci să cădem înaintea lui Dumnezeu cu inimă înfrântă, și cu lacrimi să ne rugăm, și de bine a face să ne apucăm”. [...] „Această învățătură avem aicea, dintr-acéste cuvinte a Domnului, că dintru mila Sa mai mult ne dă decât cerem”, fiindcă „nu numai din legătură ce-l slobozi, ce și datoriia toată iertă-i”. (ibid.)

Purtarea robului abia iertat de stăpân cu datornicul său este înfățișată în continuare, dar mult mai succint (doar 13 rânduri), pentru a scoate învățătura: „cu acest rob nemilostiv arată Domnul că noi oamenii, pentru puțină greșală ce

ne greșește neștine, facem mai mult rău aceluia decât cum ne face Dumnedzău pentru cele multe și mari greșale ce greșim Măriei Sale”.

A treia secvență din prima parte este din nou adresată direct ascultătorilor ca îndemn, iar la sfârșit ne întâmpină această căinare a creștinătății, mereu actuală:

„Știe Dumnedzău creștinătatea noastră, când mai multe svade, mai multe zavistii, mai multe armășii, mai multe asupréle fără de vine sămt întru noi, în creștini, decât în păgâni. Pentru puțin lucru certări cumplite și prade mare, legături, închisori, morți réle, atâta cât simtem mai nemilostivi unul altuia decât păgânii. Iară după moartea noastră, așea să va face nouă cum s-au făcut și robului acelui nemilostiv, cum veți înțelege în a doa parte a Svânței Evanghelii.” (p. 182)

Comparația cu izvorul ucrainean, care pentru aceeași primă parte are nu trei pagini și jumătate ci 6 pagini și câteva rânduri, ne arată din nou cum a lucrat și că la fel ca în predica anterioară partea ce-i revine în raport cu izvorul este, în textul rezultat, cea mai întinsă.

Primele 5 rânduri ale părții întâi în ediția noastră sunt traducerea primelor 10, din care sunt lăsate însă ultimele două despre trimetere tuturor nemiloșilor în iad și răsplătirea celor milostivi. Pentru *pildă* autorul ucrainean folosește повѣсть.

Reia traducerea începând cu „Auzi Petru...” și după cum ne putem aștepta, tot discursul Mântuitorului, care urmează textului evanghelic, este luat de aici. Dar, fapt foarte semnificativ, în versiunea română se introduc cuvintele „Cum are zice așa”. Adică Mitropolitul Varlaam previne pe auditori și cititori că este de fapt o *cuvântare imaginară*, care dezvoltă cele spuse în Evanghelie de Mântuitorul, dar fără a fi cuvintele Lui. Ceea ce autorul ucrainean nu face, continuând ca și cum ar vorbi mai departe Domnul.

Tot ce spune în continuare predicatorul ucrainean pe cinci pagini, făcând socoteala de toate bunătățile ce ni le-a dat nouă Dumnezeu și cu care ne-a îndatorat astfel pe toți, cu mult mai mult decât întunerecele de talanți, este rezumat în trei rânduri. După care din nou traduce, de pe pagina 261, de la rândurile 24-28 (de la Рабы же его сѣтъ въсѣ члѣцы – robii lui sânt toți oamenii...), cu enumerarea domnilor, vlădicilor, boierilor. Rândurile care urmează, despre „multul bine ce am luat de la dânsul” închid în ele ceea ce spusese pe cele cinci pagini autorul ucrainean.

Începând cu cuvintele „De-aicea putem cunoaște că simtem robii Lui” și până la sfârșitul primei părți, cu citatul din Solomon și amănunțita explicare a datoriei și neputinței de a ne plăti de ea, cu exemplul celui ce ar lovi pe un împărat și cu cel al lui Moise, care deși îi era mai drag decât toți lui Dumnezeu, nu și-a

pututa plăti cu asta supărarea ce i-a pricinuit-o și nu i-a ascultat rugăciunea de a vedea și el țara făgăduită, *ne găsim din nou în fața scrisului mitropolitului Moldovei. Sunt iarăși două pagini și jumătate ce-i aparțin. La sfârșitul lor aflăm și amarele sale reflecții despre mizeria creștinătății dezbinată. Avem din nou măsura a ceea ce poate spune dincolo și mai presus de izvoare, așa cum o făcuse și în duminica precedentă. Comparându-le cu cele două pagini ale predicii din Postul Mare, înrudirea de idei și stil este izbitoare.*

Dacă prima parte a avut trei pagini și jumătate, din care una acoperită integral de traducerea și rezumarea izvorului și alte două de opera proprie, partea a doua se reduce la o pagină și jumătate (exact, o pagină și 15 rânduri, pagina completă în ediția noastră având 32 de rânduri). Nici la Kiril Trankvilion-Stavrovețki nu trece de atât. Dar acolo mai urmează din nou o „Învățătură morală” pe încă trei pagini.

De data asta în cartea românească titlul este altul decât la Kiril Trankvilion-Stavrovețki: Pentru *pâra robului ce fu pârat de soțiile sale și pentru osinda lui*. În cartea ucraineanului este *О памятозлобныхъ и немл(ѣ)тивыхъ, и колнкѣю моукѣ пострадаждѣтъ сѣи иже въ гнѣвѣ оумираютьъ и не в(т)пѣскаютьъ съгрѣшеніа ближнимъ(ъ) своимъ* [Despre pomenirea celor răi și nemilostivi și ce chin vor îndura cei ce mor cu mânie și nu iartă greșelile aproapelui lor].

Și în partea a doua vocea mitropolitului Moldovei se aude clar rostind învățămintele și avertismentele ce se desprind din parabolă:

„Spune Sfânta Evanghelie că dacă vădzură soțiile ce făcu acel rob nemilostiv cu datornicul său, să obiduiră și să dusără de spusără domnu-său.

Soțiile carii arată lui Dumnedzău nemilostivirea noastră sămt lacrămile și suspinile săracilor și a săracelor, a nămiților și a lucrătorilor, când simt asupriți și munca lor neplătită. Acélea pun nemilostivirea noastră înainte lui Dumnedzău.

Vădzând și oamenii cei buni și direpți cumpliciunea celor nemilostivi, să obiduiesc și roagă pre Dumnedzău să le răscumpere. Așijderea și îngerii sămt soții nouă, de slujesc cu noi lui Dumnedzău, ș-acea cum duc faptele céle bune înaintea lui Dumnedzău cu veselie, așea și céle réle cu jeale.

Dară ce va face Domnul unora ca acelora? Hiecine poate să știe că le va face ce-au făcut și robului aceluia pre carele l-au pus Măriia Sa chip nouă tuturor.

Spune Evanghelia: Chemă Domnul pre dânsul și-i zise: „Rob viclean, toată datoriia acéia Ț-am iertat, căci că m-ai rugat ; dară tu căci nu-ți fu milă de fratele tău, cum fu și mie milă de tine?” Chema-va Domnul Dumnedzău toți robii Săi cu moartea la dzua cea de apoi, de carea nime nu să va putea da în laturi. Acolo vor sta înaintea noastră răutățile hiecăruia de noi. Sta-vor nemilostivirile noastre, vrăjmășiile, apucările, pradele săracilor, mișeilor. [...]

De-aicea să socotească acela ce-i pare că-i volnic să facă pre lume ce va vrea, că

groznic lucru iaste a cădea vinovat în mâinile lui Dumnedzău. Să socotească ce-i va agiuta mândria când va sta de aseamenea cu cei mici ce i-au asuprit și i-au năpăstuit.

Într-un chip simtem răscumpărați cu singele Fiiului lui Dumnedzău, într-un chip avem un giudeț în ceriu. Să te-au Dumnedzău îmbogățit și te-au rădicat prespre alții, n-au făcut aceasta ca să dosădești săracii, ce ca să-i miluiești, ca să hii fiu lui Dumnedzău și moșnian împărăției ceriului.“ (182-183)

Nimic din toate aceste nu provin din izvor, afară de 6 rânduri de la pagina 262, care încep cu **Видѣвши же доуши его** și se termină cu mânia și porunca stăpânului: **и разгнѣвася г(ѣ)динъ его и предасть его мѣчителемъ доудеже въздасть длъжное** (rândurile 24-30). Poruncă ce lipsește la Mitropolitul Varlaam.

Dar mai ales, în predica lui Kiril Trankvilion-Stavrovețki, care urmează alt fir al învățaturii morale, nu găsim această mobilizare lăuntrică, **această împotrivire la rău și nedreptate**, care colcăie în rostirea varlaamică și se transformă în artă a cuvântării:

„Cătr-aceea va vedea omul mila lui Dumnedzău ce-au avut pre lume. Vedea-va că multe răutăți i-au iertat Dumnedzău, iară el, pentru puțin, au dosădit și-au armășit. Vedea-va că și-au întors urechile de cătră rugămintea neputernicilor, și acela răspuns va lua ca și de robul cel nemilostiv, pre carele să mânia domnu-său și-l deade armașilor, până plăti tot cu ce fu datoriu. De ce fu întâiu iertat, iarăși pentr-aceea zise să-l certe. Păcatul ce-i iertase, iarăși de iznoavă să întoarsă. Nemulțămirea lui, ce nu mulțami lui Dumnedzău pentru milă ce dobândi, și vrăjmășia ce arată pre fratele său, pierdu și iertarea păcatelor sale și mila lui Dumnedzău, și cădzu iară în datorie. Și datorie ca aceia carea niceodanăoară nu o va plăti, nice dintr-acelea munci va ieși vrodată, că nu-i puțină să să poată plăti ce va hi dat de-acii în munca vécinică.“ (p. 183)

XXXIV. Duminica a douăsprezecea după Rusalii, cu pericopa din Matei 19¹⁶⁻²⁶ despre **tânărul bogat pe care bogăția îl împiedică să-L urmeze pe Mântuitorul**, vine cu celebrele cuvinte că mai ușor îi va fi cămilei să treacă prin urechile acului decât unui bogat să intre în împărăția cerului.

Se pune una din cele mai etern-actuale probleme: **aceea a bogăției și goanei după ea**. O problemă pe care a complicat-o înțelesul ce s-a dat și se mai dă cuvântului care, în grecește, scris κάμηλον (cu η) înseamnă animalul cămila, dar scris cu ι înseamnă frânghie, odgon. „Unele manuscrise grecești târzii propun o lectură mai «rațională» *kamilon*, care înseamnă sfoară, odgon”⁵⁸, dar ceea

⁵⁸ Noul Testament. *Evangelia după Matei*. Ediție bilingvă. Introducere, traducere, comentariu și note patristice de Cristian Bădiliță. Prefață de Theodor Paleologu, București, Editura Curtea veche, 2009, p. 307.

ce a fost consacrat și apare la fel în cartea Mitropolitului Varlaam este cămila – animal. Aceasta dă însă impresia că Mântuitorul s-a folosit de o asociere cu totul absurdă, pe când a face comparația cu ața care trece prin ac spre a fi folosită pentru coasere ne păstrează în firească la Cel ce, asumându-și natura umană, nu este obligatoriu să-și fi însușit și gândirea absurdă. Cu atât mai mult cu cât prin completarea adusă: „La oameni aceasta nu e cu puțință, dar la Dumnezeu toate sunt cu puțință” lasă deschisă o poartă și pentru bogați spre împărăția cerului. Fiindcă Dumnezeu poate face să treacă funia prin urechile acului, precum ața. Dar este mai greu de crezut că va ajuta pe bogați să vină la El într-un fel care să semene cu trecerea unei cămile prin urechile acestui mic obiect.

Acceptând că Mântuitorul nu s-a referit la cămilă ci la un obiect bine cunoscut: funia cu care se ancora și corabia, înseamnă că a ținut mintea noastră pe același teren pe care stă și atunci când citim că pentru a da măsura puterii credinței, Mântuitorul asocia grăuntele de muștar (echivalentul firului de ață care trece prin urechile acului) cu mărimea muntelui care poate fi totuși mutat de porunca celui ce are credință și cât un grăunte de muștar.

Există însă o interpretare dată de Sfinții Părinți, mult mai aproape de adevăr, dacă se bazează pe un fapt real. Și anume că la templul din Ierusalim exista o poartă foarte strâmtă, prin care nu putea trece decât un singur om și chiar și acela dacă se întorcea astfel încât să-și micșoreze volumul, ceea ce-i atrăsese denumirea de „urechile acului”, fiindcă omul se strecura prin ea precum ața prin urechile acului. La această poartă se referea Mântuitorul când spunea că mai degrabă poate să treacă o cămilă prin ea, decât un bogat în împărăția cerului. Dacă într-adevăr această poartă exista, împreună cu denumirea sa, ceea ce arheologia biblică ne poate spune, nu încapă îndoială că aceasta este interpretarea ce trebuie să se impună, mai ales că avem în predica de pe munte îndemnul „Intrați prin poarta cea strâmtă (εἰσελθατε διὰ τῆς στενῆς πύλης), că largă este poarta și lată este calea care duce la pieire și mulți sunt cei care o află” (Matei 7¹³). Deci Mântuitorul recurgea din nou la această „poartă strâmtă” pentru a face mai percutantă și mai bine înțeleasă o învățătură a Sa.

Cum mitropolitul Moldovei nu vorbea numai pentru săraci, pe care nu șovăie să-i apere în fața bogaților de câte ori are ocazia, dar fără a face dintr-înșii singura categorie de viitori cetățeni ai împărăției cerului, în această predică este dezvoltată ideea că nu bogăția în sine este piedica în calea împlinirii unei ființe umane în acord cu Evanghelia, ci faptul că ea ne poate despărți de Dumnezeu, așa cum s-a petrecut cu tânărul despre care vorbea pericopa zilei. Atunci când este folosită însă pentru a da curs acelui criteriu absolut al judecății de apoi, **adică modul de comportare cu aproapele nostru**, ea devine un mijloc

de a servi cauza binelui, pentru triumful căruia s-a întrupat și s-a jertfit Fiul lui Dumnezeu.

Ceea ce voia să împiedice Sfântul Varlaam cu predica sa era transformarea bogăției în **ne-omenie** și în mijloc de a achiziționa cu ea veșnicia iadului de dincolo, iar în locul bucuriei nesecate din sufletul celui ce face binele, un zbucium, o grijă și o teamă de zi și noapte în timpul petrecut aici. **A opri pe bogați să transforme lumea într-un iad pentru toți, chiar și pentru ei, este mesajul acestei predici.** El a rămas valabil și după 369 de ani.

Aceeași idee o găsea dezvoltată și în predica lui Kiril Trankvilion-Stavrovetki, la care recurge din nou, aducând-o însă în limitele impuse predicii proprii, care are fix patru pagini (cu introducerea și pericopa 5) față de 9 și 13 rânduri în cartea ucraineană în care se mai adaugă încă o pagină cu introducerea și pericopa.

Introducerea este din nou preluată din izvor unde avem **Василискъ смѣи, и(х) зрѣніе(м) оубиваетъ телеса право емоу стоацаа. Тако и миръ сей погубляетъ дѣшю любителей своихъ прелестю сребролюбїа и много стажанїемъ имѣній. [...] Тако дѣшю оубивъ сего юношѣ злат(о)любиваго и ѡ(т) Хѣ ѡ(т)лѣчивъ ю. Тако пснѣи о семъ оуслышимъ з еѡ(ѣ)лскихъ словесъ.**

În traducere literală: *Vasiliscul șarpe cu privirea lui omoară corpul care stă aproape de el. Așa și lumea aceasta nimicește sufletul celor ce o iubesc, cu înșelăciunea iubirii de arginți și multă grijă de avuții. Cum a omorât sufletul acelui tânăr iubitor de aur și l-a despărțit de Hristos.*

Телеса (rusește тело) care înseamnă trup sau corp (și corp ceresc) devine la Varlaam **om**. Întregul text sună astfel: „Iaste o fiiară de să cheamă vasilisc, care numai cu ochii dacă vede pre om ucide-l și-l omoară. Așea și această lume ucide și omoară pre ceia ce o iubesc, cu înșălăciunea banilor ș-avuției, cum ucise și sufletul acestui voinic, de carele spune Svânta Evanghelie de astăzi”. (p. 184)

Cuvântul **ucide** are mereu până aici înțelesul de **lovire** (vameșul își ucidea pieptul de căință, adică se bătea în piept), dar aici pare a-l lua și pe cel cu care-l folosim azi, de **omor**.

Titlul primei părți este *Pentru lăcomiia avuției, care desparte sufletul de la Dumnedzäu*, iar la Kiril Trankvilion-Stavrovetki **Тако сѣло вредителны соутъ богатства мира сего и великое стажанїе имѣній дѣшъ разлѣчаетъ ѡ(т) Бѣа** [Cum că foarte dăunătoare sunt bogățiile lumii aceștia și marea grijă de avere desparte sufletul de Dumnezeu].

Nuanța introdusă de autorul român este clară: nu avuția în sine „bogățiile lumii aceștia” ci *lăcomia avuției* este cea care ne desparte. A fi bogat nu este un

păcat (și va da exemple biblice în sprijinul acestei teze). Dar a face din bogăție patimă duce la despărțirea de Dumnezeu.

În continuare, primele rânduri din tâlc până la „ochii săracilor varsă” sunt traduse după primele 4 din izvor, următoarele trei rescriind și rezumând pe cele din izvor, până la „iubirea de argint și grija cea multă de avere ne desparte de Dumnezeu (**мнового стажанїе имѣній ѡ(т) Бѣа ѡ(т)лѣчаетъ**)” și nu ne lasă să ajungem în împărăția cerului. Aflăm aceasta de la acel tânăr...”

Dar ceea ce citim mai departe la Varlaam despre tânărul care voia să mai adauge la ce avea și împărăția cerului „că ceia ce au mult și li-i de toate pre voie, aceia n-are iubi să moară niceodată, ce are iubi să custe în véci, să mănânce numai și să bea” nu mai aparține izvorului. Nici trimiterea la bogatul căruia-i „buluciseră țarinele”. În cartea ucraineană avem altceva, între care ideea că tânărul a pierdut două lucruri: să fie un apostol al lui Hristos și să moștenească împărăția cerului.

Se reia izvorul de la „Acest voinic ca cătră un om prost grăia cătră Hristos”, dar elimină „și ca unuia dintre învățătorii evreilor și nu ca unui Dumnezeu” și traduce mai liber, spre a da o curgere mai firească acest paragraf de la rândurile 27-38, după care continuă cu primele 5 rânduri de pe verso.

De la „Întrebă voinicul acela” și până la sfârșitul primei părți este folosit, rezumat și în parte tradus textul de pe pagina 266 a cărții lui Kiril Trankvilion-Stavrovetki, până la rândul 23, după care restul paginii (rândurile 24-36) cu comentariul acestuia este lăsat, ca și rândurile 1-9 de pe verso. Citarea Sfântului Pavel îi aparține însă autorului român. Ultimele trei rânduri, cu cuvintele rostite către ucenici, sunt din nou traduse. Și aici avem **ВЕЛВУДЪ** – cămilă.

Partea a doua, cu titlul *Pentru ceia ce nedejduiesc pre bogăție, iară nu pre Dumnedzäu*, are exact aceeași întindere ca prima (două pagini) și în slavonă are titlul **В сїхъ нже оуповають на богатество, таковыи неоудовъ вхоятъ до цр(ѣ)тва не(ѣ)ного** [Despre cei ce nădăjduiesc în bogăție, acestora le este greu să intre în împărăția cerurilor] și este rezervată în întregime problemei bogaților și bogăției în general, după ce prima îl avusese ca obiect pe tânărul din Evanghelie.

Cuvântul **неоудовъ** înseamnă și greu dar uneori și cu neputință⁵⁹.

Avem din nou în aceste două pagini o mostră a oratoriei sale puse în slujba sădirii adevărilor vieții creștine în sufletele ascultătorilor, odată cu smulgerea buruienilor și pregătirea pământului de primirea seminței celei bune. De data

⁵⁹ Полный церковно-славянский словарь (со внесениемъ въ него важнѣйшихъ древне-русскихъ словъ и выражений) составилъ священникъ магистръ Григорій Дьяченко, Москва, 1900 (din biblioteca regretatului academician G. Mihăilă).

asta, cei pe care urmărește să-i pescuiască pentru cauza cea bună cu năvodul cuvintelor sale sunt bogații, categorie la fel de importantă și în Moldova vremii sale. Avem și un exemplu de cum s-a folosit de ceea ce-i puneau la dispoziție alții. Diferențierea celor două bogății, cu care începe a doua parte a predicii lui Kiril Trankvilion-Stavrovetki și ocupă o pagină întreagă, este preluată și tradusă, dar mutată în a doua parte a predicii varlaamice, după ce mai întâi se lansase cu un exordiu în care-i prevenea pe unii că „atunci vor intra în-părăția ceriului când va intra și cămila pre urechile acului”. Pentru ca imediat să continue cu „N-au grăit Hristos într-această Svântă Evanghelie de toți bogații” și să așeze în prim-plan pe cei buni, într-un elogiu echivalând și cu oferirea de exemple emulatoare, încheiate de altfel cu îndemnul explicit: „Așea fă și tu cum au făcut aceia și te veri spăsi și cu avuție” (p. 187).

Pentru aceste exemple, cu Avraam, Iov, David, se folosește de ceea ce la Kiril Trankvilion-Stavrovetki urma pe altă jumătate de pagină. După care, odată efectul dorit – captatio benevolentiae – trece la distincția dintre averile câștigate pe nedrept și altele „dintr-agonisită direaptă”. Dar pe acestea Dumnezeu este Cel ce te ajută să le ai, și de aceea „să nu o aibi a ta, ce a lui Dumnedzău, nice să nedăjduiești pre dânsa, ce pre Dumnedzău”.

Finalul cuvântării, purtând din nou marca „rostirii” sale inconfundabile, încununează această pagină antologică a **primului nostru mare orator ecle-siastic și moral în limba română**.

XXXV. Duminica a treisprezecea după Rusalii (în carte greșit: **noaspre-zece**, dar în continuare corect: 13. Greșeala a fost corectată în al doilea tiraj. Vezi reproducerile la Florea Mureșanu, p. 121-123, nr. 79 și 80) cu **parabola viei**, care se citește din Matei 21³³⁻⁴⁴, ne pune în fața uneia dintre cele mai grele probleme ivite în istoria universală cu aproape două milenii în urmă, precum și în fața unei întrebări pe care, cu toate rezervele de rigoare, îmi permit să o formulez aici: este oare această parabolă cu adevărat a Mântuitorului? Sau a fost creată și atribuită Lui după ce s-a produs tragica falie dintre poporul evreu și cea mai extraordinară ființă odrăslită de el, iar religia pe care a întemeiat-o Iisus din Nazaret a devenit un bun al celorlalte neamuri și o cauză de tensiune cu urmări tragice între acestea și neamul Întemeietorului ei?!

Din aceeași categorie face parte însă și parabola nunții fiului de împărat, ceea ce arată că de fapt, cu preștiința sa dumnezeiască, Mântuitorul a văzut dinainte nu doar patimile și învierea Sa, pe care le-a și vestit apostolilor în mai multe rânduri, ci și cum avea să se desfășoare în istorie seria de eveni-mente declanșate de refuzul persoanei și învățaturii Sale tocmai de către ai Săi. El ne-a lăsat, în consecință, și aceste două parabole eminamente profetice,

despre faptul că altora și nu poporului Său le va fi dat să primească și să rodească învățătura și jertfa Sa.

Această falie cu implicații și consecințe ce au luat în decursul timpului înfățișări culminând cu uriașa tragedie a holocaustului și-a trimis ecourile, prin intermediul celor două izvoare marcate profund de ea, și în paginile *Cărții românești de învățatură*. Deși am avut ocazia să arătăm că Mitropolitul Varlaam n-a înțeles să le fie acestor izvoare o cutie de rezonanță, ci mai degrabă să le estompeze și chiar cenzureze în cartea sa, el nu avea cum să ocolească această realitate care și-a pus pecetea pe aproape două milenii de istorie. O realitate căreia pentru prima oară i-a dat glas însuși Mântuitorul, prin aceste două parabole, dintre care prima se citește în a 13-a duminică după Rusalii, iar a doua chiar în duminica următoare.

Este de aceea cu atât mai important să știm ce aparține autorului român și ce preia din izvoare.

Introducerea este din nou tradusă cuvânt cu cuvânt din Stavrovetki, dar titlul primei părți este conceput de autorul român după cum i s-a părut mai potrivit pentru auditorii săi: *Întăia parte. Pentru lucrătorii cei răi, carii ucisără slugile domnului său și mai apoi ucisără și pre domnul său*. Aici avem clară accepția înțelesului de azi pentru *ucidere* = omor.

În izvor titlul este **В неѡблагодарныхъ дѣлательхъ и словѣрныхъ законоучителехъ ииудейскихъ и ѡи(з)вѣщенію пророковъ**. Cuvântul **неблагодарный** (αχάριστος în grecește) înseamnă și *nerecunoscător* și rău. Autorul român s-a oprit la al doilea sens, explicat cu ceea ce urmează, deci „lucrătorii cei răi”. După care nu a mai preluat nimic din titlul izvorului, continuând cu un rezumat al parabolei: „care uciseră etc.”.

În izvor avem mai departe **словѣрныхъ** care desemnează pe cei cu credință rea, potrivnică lui Dumnezeu, aici cei potrivnici *învățătorilor legii evreilor* (**законоучителехъ** = νομοδιδάσκαλος, legis praeceptor. Miklosich)⁶⁰ „și despre uciderea prorocilor”.

⁶⁰ Pe lângă dicționarul citat al lui Djacenko, m-am folosit de clasicul *Lexicon palaeoslovenico-græco-latinum* al lui Fr. Miklosich și de cel mai recent și savant dicționar al slavonei, publicat la Praga: *Lexicon linguae palaeoslovenicae*, Hlavni redaktor Josef Kurz, a cărui procurare, pe suport electronic, o datorez domnului Alin-Mihai Gherman, căruia îi exprim și pe această cale recunoștința mea.

Dintre cele românești singurele existente sunt glosarul lui Ioan Bogdan la ediția *Cronicii lui Manasses* (cel mai bogat și mai bine alcătuit); Gh. Ghibănescu, *Slovar slavo-român*, Iași, 1911 (pe coperta interioară: *Slovar. Alăturat la Ispisoace și zapise*, vol. III); *Glosar slavo-român*; I.D. Negrescu, *Limbă slavă veche. Perioada slavonă la români. Texte paleoslave și româno-slave. Glosar slavo-român*. Tipărit cu aprobarea Sfântului Sinod și cu binecuvântarea Prea Fericitului Justinian, patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, București, Editura Institutului biblic și de misiune ortodoxă, 1961. Din păcate proiectul Asociației Slaviștilor din România de a realiza un mare dicționar al

Prima parte a predicii varlaamice este consacrată tâlcuirii parabolei din perspectiva *Genezei* și a istoriei poporului evreu, până la crucificarea Mântuitorului. Se amintește că Dumnezeu l-a răsădit în țara făgăduinței ca pe o vie a Sa, dar fiindcă „atâția ai fu viia acéia nice tăiată, nice săpată, nice plevită, ce să țelinisă și crescuse într-însă spini și vulpile făcuse într-însă viedzunii” a trimis slugile Sale, adică profeții. Dar i-au bătut, iar pre alții i-au ucis (diferența între cele două cuvinte apare aici clar). Sunt amintiți Zaharia, Isaiia, Eremia și Miheia. La urmă a fost trimis „unul născut Fiiul Său” pe care l-au răstignit.

Urmează o imprecăție în care este rostită sentința deicidului: „O, nebuni și lui Dumnedzău urăți ucigași! Pentru ce uciseți Svântul și dreptul Mesie?” Ea se dovedește a traduce cuvânt cu cuvânt izvorul, dar schimbând în *nebuni* pe *nelegiuiți*, ceea ce introduce o nuanță clară.

Sunt enumerate binefacerile care în Vechiul Testament aparțin unicului Iehova, și pe care le-a acordat poporului Său, de la scoaterea din Egipt la golirea țării făgăduinței de locuitorii ei în folosul noilor stăpâni. După aceea sunt amintite cele săvârșite de Fiul lui Dumnezeu: vindecarea orbilor, curățirea leproșilor, scoaterea demonilor. Sfârșitul cade drastic: „Iară voi, nemulțămitorilor, de Dânsul vă lepădat și cădzut din darul Lui și de împărăția ceriului vă astreinat” (p. 192).

Mergând la izvor, constatăm același procedeu de creație, în urma căruia cele 10 pagini și 10 rânduri din acesta, conținând cele două părți urmate de o „învățătură morală”, devin doar 4 în versiunea românească și 5 cu introducerea și cu pericopa.

Cuvintele cu care începe tâlcul în *Cartea românească de învățătură* „multe ciumilește această pildă” traduc pe „мно́го оубо притча сѣа гадателствѣтъ...”, după care tot restul paginii se dovedește alcătuit din fragmentele alese, decupate, traduse și lipite de pe primele două pagini din *Evanghelia învățătoare* a lui Kiril Trankvilion-Stavrovețki (fila 270 recto-verso și rândurile 1-10 de pe fila 271).

Primul fragment începe cu „ciumilitura” pildei, până la „Pentr-aceea jidovii cădzură și limbile să sculară” care are 8 rânduri în original, dar din care se elimină unele cuvinte, între care acelea că Fiul a fost trimis „въ оврагѣ раба” – cu chip de rob.

Următoarele 16 rânduri sunt sărite și se traduce de la „Pentr-aceea dzise: slavonei pentru uzul cercetătorilor români nu a putut fi realizat. Biblioteca Academiei Române posedă două glosare „multigrafiate” de „uz intern” apărute unul la Universitatea „Al.I. Cuza” din Iași în 1977 (cota II 641865) autor I. Macovei, celălalt la Suceava (II 667453) în 1980, autor C. Sava. Un substanțial glosar însoțește și manualul colectiv *Slava veche și slavona românească*, coordonat de Pande Olteanu și apărut în 1975 la Editura didactică și pedagogică.

„Un om oarecine era căsaș” până la „că din Eghipet fu mutată în țara făgăduită și acolo fu răsădită de Dumnedzău” folosindu-se ultimele 5 rânduri de pe pagina 270 și primele 8 de pe verso.

Din nou sare 9 rânduri și reia traducerea cu „De-această vie făcu Domnul pildă” (rândurile 18-21) pe care însă le concentrează, pentru a se opri la amplul pasaj (ultimele rânduri de pe fila 270 verso și primele 10 de pe fila 271) tradus de la „Că pre-aceasta vie răsădi Dumnedzău în loc ales” până la „Iară daca sosi vrémea”.

Dar cele 21 de rânduri din original devin în *Cartea românească de învățătură* 13 prin eliminarea unor cuvinte socotite de prisos. Astfel, nu mai găsim după „în loc ales, în țara făgăduită” cuvintele și „la muntele Sion”, iar după călcătoarea de struguri adaugă „ce să cheamă Besérecă”. Omite însă că Ierusalimul era „orașul dumnezeesc în care era храмъ сѣаа сѣыхъ (hramul Sfintei Sfintelor) spre slava numelui Domnului Savaot”.

După „și să duse” (и аби́е в(т)ше́дъ) următoarele trei rânduri românești și cele cu spinii și vulpile (sunt lăsați afară șerpii și lupii prezenți la Kiril Trankvilion-Stavrovețki) sunt rezumate și se opresc odată cu cuvintele prorocului „Așteptai să faci struguri, ea făcu măceșe”. Cele două rânduri care le urmează în izvor sunt lăsate afară. Ele conțineau tâlcul dat de Kiril Trankvilion-Stavrovețki acestor cuvinte.

Se traduce în continuare textul de la „Iară daca sosi vrémea ce era din véci tocmită...” până la sfârșitul primei părți, inclusiv imprecăția finală, de pe fila 271 rândul 20 până la fila 272 rândul 2, cu care se încheie prima parte la Kiril Trankvilion-Stavrovețki. Din nou găsim unele omisiuni de cuvinte, specifice modului de lucru al autorului român, iar rândurile 29-32 din fila 271 și 4-19 de pe verso sunt complet sărite. Găsim și unele formulări mai libere.

Este absolut clar că pășind pe acest tărâm foarte delicat, autorul român a preferat să dea cărții sale acest strict caracter de **traducere**. El n-a adăugat de la sine decât cuvintele **Biserică** și **Mesia**.

Reproducem, pentru comparație, finalul părții întâi din predica ucraineană de la rândul 20, fila 271 verso la rândul 2 fila 272, începând de la „O, nebuni și lui Dumnedzău ucigași”, punând între paranteze drepte cuvintele netraduse:

В, безаконнын и вѣомерзкѣи [grecește θεοστυγής = urâtor de Dumnezeu] оубѣйцы, за кою [винѣ] оуби́сте сѣго и праведного [и овѣтованного]? За сѣа ли нже изведе васъ в(т) горкон работы фараоновы [и мѣчителства того], и пред(ъ) лицемъ вашимъ море посѣши, и столпомъ огненнымъ в ноци заслонаше, и во дне облакомъ (ъ) в(т) зноа покриваше; за сѣе ли, нже васъ жаждащихъ въ ве(з)водныхъ мѣстахъ напои и въ пѣстыни прекормивъ манною

четыри десѣтъ лѣтъ; и въ зѣмлю обѣтованнѣю въведѣ и ѡзыки ѡ(т) лица вашего прогна. И пакѣ под(ъ) лѣты васѣ ради на зѣмлю ѡвисѣ и съ члѣки поживѣ [оупованіе твое, ѡко странник(ъ) оуклонисѣ на житіе] и крѣпкій бѣтъ ѡко немоцѣный. И домѣ вл(д)ка прійде въ зрацѣ раба плодѣвъ покаяніа и вѣры ѡ(т) васъ стѣзати. И за сѣа ли оубиствѣ, ѡ, Іудее, Ха Сѣна Бѣга, иже слѣпца ваша просвѣти, прокаженныхъ очисти, мертвыхъ въскреси, вѣсы словомъ ѡ(т) сѣнѣвъ вашихъ прогна. [И пакѣ преводить ва(ѣ) ѡ(т) мысленного фараона дѣвола и ѡ(т) тмы въ свѣтъ и ѡ(т) смерти въ животъ и ѡ(т) зѣ(м)лѣ на нѣбо сѣхъ иже любезно пріаша его]. Вы же за неблагодареніе и зловѣріе ваше, ѡ, нечестивыи бѣгоубійци ѡ(т)падостѣ дара сего. [Понеже оубиствѣ нача(л)ника животѣ, то сам(и) смертію вѣчною оумираете] и цр(ѣ)тва нѣ(ѣ)ного чужѣ быствѣ.

Reproduc aici, după Leon Bloy în versiunea românească, un imn medieval care în mod sigur stă la originea acestui fragment din predica lui Kiril Trankvilion-Stavrovetki:

„Quid feci tibi, aut in quo contristavi te?

O tu, popor al meu! Ce ți-am făcut și cu ce ți-am greșit? Răspunde-mi.

Pentru că te-am condus dincolo de hotarele Egiptului, i-ai pregătit o cruce Mântuitorului tău...

Pentru că te-am călăuzit vreme de patruzeci de ani prin pustiu și te-am hrănit cu mână cerească, și ți-am croit cale către un pământ roditor, tu i-ai pregătit o cruce Mântuitorului tău...

Ce ar fi trebuit să mai fac pentru tine, să nu fi făcut deja? Te-am sădit ca pe vița mea falnică, prea amară pentru mine de când tu mi-ai potolit setea cu oțet și ai străpuns cu o lance coasta Mântuitorului tău...

Din vina ta, am pedepsit Egiptul prin noii săi născuți, iar tu m-ai dat pe mâna biciuitorilor...

Am pășit înaintea ta în șirul de umbre cerești, iar tu m-ai mânat la judecata lui Pilat...

Eu te-am îndestulat cu mână în pustiu, iar tu mi-ai oferit în schimb palme și lovituri de vergi...

Pentru tine am lovit în regii Canaanului, iar tu mi-ai lovit fruntea cu un lujer de trestie...

Eu ți-am încredințat sceptrul domniei, iar tu mi-ai încununat creștetul cu o coroană de spini...

Oare ce ți-am făcut, popor al meu?... Te-am ridicat în slăvi, în vreme ce tu m-ai răstignit pe crucea patibulară!...”⁶¹

⁶¹ Léon Bloy, *Mântuirea prin evrei. Sângele săracului*. În românește de Elena Popoiu, prefată de Liviu Antonesei, Iași, Institutul european, 1993, p. 37-38.

Acest imn i-a inspirat și introducerea la una din predicile pentru Joia Mare, de care ne-am ocupat (vezi p. 532).

A doua parte este intitulată în românește *Pentru căderea jidovilor și pentru chemarea limbilor*, iar în slavonă О ѡ(т)падѣнію рѡда іудейскаго и о прѣнѣтію ѡзыковѣтъ, и ѡко Хс новаго винограда насадитель и растоащихъ съединитель.

Mai departe n-a considerat necesar să preia, probabil și fiindcă traducerea este dificilă. Cuvântul съединитель lipsește din dicționarul slavonei (chiar și cel mai recent de la Praga) dar există în rusă: соединить = a uni, a reuni. Deci cel ce unește. Растоащихъ vine de la растоати, care înseamnă a se îndepărta de ceva. Ținând seama că se vorbește de piatra din capul unghiului care unește cele depărtate, putem traduce cu „cel ce unește cele depărtate”. Deci „Și că Hristos este sădătorul viei celei noi și cel ce unește cele depărtate”. În text citim că Mântuitorul este „piatra tăriei cei veșnice” „care ține ceriul și pământul și împreună îngerii cu oamenii”. Autorul *Cărții românești de învățătură* a preferat să se dispenseze de așa ceva, și s-a oprit în titlul său acolo unde am văzut.

Această a doua parte este consacrată celor petrecute cu poporul evreu după crucificarea și învierea Domnului. Cotropirea de către romani, precum și dărâmarea Ierusalimului, sunt văzute ca pedepse de la Dumnezeu care „tremise pre dâșii oștile Râmului ca să ucigă ucigașii aceia, căci că să împluse pre dâșii mânia lui Dumnedzău. Pentru-aceea cetatea Ierusalimului răsipiră și besereca lui Solomon cea mare și vestită cu foc arsără, și ucigașii aceia de sabie pieriră. Și câți rămasără, în robie-i dusără, și gardul legii lor răsipiră și svenția călcară și împărăția lor pustiiră. Și așa-și răscumpără Dumnedzău moartea robilor Săi și Fiiului Său pre capetele lor. Și pre împărăția lor și viia Sa o deade altor lucrători” (p. 192).

Urmează tâlcuirea cuvintelor despre piatra din capul unghiului care este Hristos, cel ce este „cap Beserecei noastre, care Beserecă iaste din doi păreți, adecă din jidovi și din limbi zidită. Acestor doi păreți iaste Hristos cap” (p. 193).

Încheia cu învățătura că: „Deci în această lume să împiadecă și să vatămă de Dânsu toți necredincioșii și vrăjmașii Lui, iară la giudeț vor hi svărâmați aceia toți în munca de véci, și vor hi rășchirați de venirea lui Hristos întru întunérecul împărțit”.

Aveau să treacă aproape trei secole și jumătate, din 1643 până în 1989, pentru ca istoria să ne dea propria tâlcuire despre cei ce vor fi sfărâmați de această piatră. Încercarea lor de a o înlătura din viața omenirii și a o înlocui, unii cu străvechii zei ai Walhalei și alții cu mumia lui Lenin, s-a încheiat precum se știe, și un exemplu l-am dat și noi cu cei ce au dărâmat biserica Sfânta Vineri în

zi de vineri și au fost la rândul-le dărâmați vineri 22 decembrie 1989. Ceva similar i se întâmplase, cu mult înainte, împăratului Iulian „Apostatul”. Rămâne de văzut cum se va termina istoria luptei cu Hristos la care suntem martori acum, cea a „Europei” fără nici un Dumnezeu și cu Hristos alungat din Constituție.

Învățătura cu care își încheia predica Mitropolitul Varlaam era însă nediscriminatorie: „Această pildă audzind, să să spementédze nu numai jidovii, **ce și noi** carii părăsim și călcăm dzisele lui Hristos și nu lucrăm fapte bune” (p. 193).

Mergând iarăși la izvor constatăm din nou că în cea mai mare parte este traducere. Primele 6 rânduri din ediția noastră traduc pe primele 6 din tipăritura ucraineană, fila 272. Al doilea aliniat, de la „de-aci Domnul Hristos” este însă prelucrat, până la „trimese pre denșii oștile Râmului” de pe aliniatul următor, de unde iar traduce rândurile 14-20 de pe aceeași filă, până la „Și pre împărăția lor și viia Sa o deade altor lucrători”.

Pasajul prelucrat adaogă, față de izvor, că după ce Mântuitorul s-a urcat la cer și șade de-a dreapta Tatălui „le îngădui 40 de ai pentru să să întoarcă să criadză și să să pocăiască de faptele lor céle réle. Iară ei tot mai în rău mergea, de munciia și ucidea pre ceia ce credea în Hristos, și îndelungă răbdarea Svenției Sale întru nemică nu o socotiia. Pentr-aceea, după atâta bine și după atâta așteptare, tremise pre dânșii oștile Râmului” deoarece „să împluse pre dânșii mâniia lui Dumnedzău” (p. 192).

Urmează a doua secvență a părții a doua, despre „piatra din capul unghiului”. *Ea este tradusă integral, de la rândul 13 de pe fila 272 verso până la sfârșitul părții a doua, pe fila 273 rândul 15.* Peste a doua jumătate a filei 272 și primele 13 rânduri de pe verso a sărit. De „învățătura morală” de pe filele 273-275 nu s-a folosit în niciun fel.

Cu excepția celor câtorva rânduri citate, ne găsim prin urmare în fața unei autentice traduceri, dar a unor părți alese și aranjate de autorul român, cu eliminarea a ceea ce i s-a părut că încarcă discursul său croit parcă dintr-o bucată.

XXXVI. În Duminica a patrusprezecea după Rusalii se citește *parabola nunții fiului de împărat* la care cei invitați nu vin, ba unii îi și omoară pe cei trimiși să-i cheme, și atunci slugile sunt trimise „la drumuri și la cărări și câți veți afla chemați-i la nuntă” (Matei 22₁₋₁₄).

Este a doua parabolă profetică despre cele ce se vor întâmpla cu religia creștină, iar faptul că a fost rânduită chiar în duminica ce a urmat citirii parabolei vici arată că Biserica a văzut legătura indisolubilă dintre ele. De data asta însă nu

mai avem o trimitere directă și explicită la poporul evreu, iar în final se vorbește de cel venit la nuntă în haine nepotrivite și este pedepsit pentru aceasta. Sunt rostite aici celebrele cuvinte: „Mulți sunt chemați dar puțini aleși”.

În *Cartea românească de învățătură* parabola este tâlcuită ca privind raporturile lui Dumnezeu cu tot neamul omenesc și în mod special cu Biserica. Este spus clar aceasta, atât în introducerea dinaintea pericopei cât și în primele cuvinte ale tâlcului: „*Această pildă ascunsă și înțeleaptă a Domnului nostru, lui Iisus Hristos, arată mult bine și mare dragoste a Lui către oameni, și nemulțămirea și îndărăpnicia oamenilor către Dumnedzău*”.

Numai atunci când, în partea a doua, se tâlcuiește cine sunt cei la care s-a trimis invitația de nuntă, invitație refuzată de fiecare pe diferite motive, ajungându-se la cei care nu numai au refuzat dar i-au și ucis pe trimișii împăratului – profeții și cu Ioan Botezătorul – îi identificăm pe evrei. De data asta nu mai sunt însă indicați ca atare, ci apar incluși în toate categoriile de oameni pe care Dumnezeu i-a pedepsit pentru păcatele lor, inclusiv cei de dinainte de potop și chiar neamul românesc al predicatorului!

Poporul evreu nu mai este făcut răspunzător ca popor anume, ci împreună cu toți cei ce au răspuns la iubirea lui Dumnezeu cu „îndărăpnicia oamenilor”:

„Ai treii sămt carii nu numai la nuntă ce nu vrură să margă, ce și slugile uciseră: pre Moisi proroc cu pietri vrură să-l ucigă, de nu-i vrea hi apărat sânghur Dumnedzău, pre Isaia cu hiresteul tăiară; pre Eremiia cu pietri-l uciseră; pre Mihei urără; pre Ilia să-l piardză goniră; pre Ioan Crăstitel cu sabiia-l tăiară; pre apostoli multu-i dosădiră și-i goniră, și mulți dintr-înșii uciseră; pre patriiarși și pre vlădici din scaune-i scoasără și pre mulți omorără și închiși să svârșiră. Și până astădzi slugile ce-s trimiși de chiamă la aceiaia veselie sămt urăți și goniți.

Pentr-aceea unii ca aceia sămt supuși supt mâniia lui Dumnedzău, căroră le răscumpără Dumnedzău cu mânia Sa, cum au răscumpărat celor de demult cu potopul, Sodomului și Gomorului cu focul, jidovilor cu robii și cu pustiirea Ierusalimului, nouă astădzi cu turcul.

Că cum au certat pre ceia de-atunci, așa și pre noi acmu ne ceartă pentru răutățile și pentru nedireptățile noastre, scurtând volnicia noastră și buiecia noastră.” (p. 200)

Deși titlul părții a doua din care am citat cele de mai înainte este *Pentru slugile ce-i trimiși și pentru lepădarea chemaților*, nu găsim nimic având adresă directă la poporul evreu, care ar fi acești chemați lepădați. După cum s-a văzut, sunt vizați toți cei vinovați față de Dumnezeu. Tâlcul dat de Mitropolitul Varlaam îi include pe toți aceștia, și încheierea, care urmează imediat după citatul de mai înainte, este:

„Aceasta să ne aducem aminte: că Dumnedzău mult grijăste de noi, că pentru noi au făcut nunta Fiiului Său, pentru noi o au gătat, pre noi la nuntă ne-au chemat, la noi slugile Sale au tremis. Iară de nu vom vrea, cum n-au vrut nice aceia, Dumnedzău va afla cu cine să veselă, afla-va cine va mânca și cine va bea, iară pre noi nedostonicii ne va piarde și în muncă și în-tunérec ne va răschira și ne va pustii.“ (p. 200)

Avem în această predică despre a doua parabolă profetică a Mântuitorului cea mai clară definire a poziției Sfântului Ierarh Varlaam față de izvoarele sale în problema spinoasă a raporturilor lui Dumnezeu cu poporul ales de El, spre a pregăti venirea pe lume a Fiului Său.

După ce în predica anterioară l-am găsit în postura exclusivă de *traducător*, fie și selectiv, al cărții lui Kiril Trankvilion-Stavrovețki, acum reappare **autorul** care-și alcătuiește discursul propriu cu materia de împrumut ce redevine piatră de construcție a noului edificiu, conceput după altă arhitectură.

Constatăm aceasta chiar de la **introducere**, care nu mai este luată, integral sau chiar mai redusă, din cartea lui Kiril Trankvilion-Stavrovețki, unde era vorba despre sufletul nostru care trebuie să se împodobească precum logodnica ce se împodobește pentru a fi demnă de iubitorul ei bărbat. Simbolul nunții era luat ca temei pentru raportul personal între credincios și Dumnezeu, așa cum s-a pus și între împăratul Dumnezeu și cel venit în haine nepotrivite la nunta la care a fost chemat.

Cu totul altceva găsim la Mitropolitul Varlaam. Aici este vorba de asemuirea cu situația din basmele noastre, unde fiul împăratului căsătorindu-se cu „o fată de țăran și de rudă mică”, prin asta îi aduce părinții și neamurile în condiție de rubedenie domnească. La fel, luând chipul omenesc, Fiul lui Dumnezeu „să logodi cu rodul omenesc și cu firea omenească neîmpărțit să împreună”. Prin urmare este „lucru ca acela mare și neauzit nouă, osândiților, feciorilor lui Adam! Mare nuntă face Dumnezeu cu Fiul Său, și la casa Sa ne cheamă” (p. 194).

Titlul primei părți este în consecință reformulat în consonanță cu această idee teologică centrală, enunțată în introducere. El se deosebește de al lui Kiril Trankvilion-Stavrovețki. La Kiril Trankvilion-Stavrovețki găsim din nou o săgeată la adresa evreilor: **О БЛГ(С)ТИ БЖЕЙ И О НЕБЛГОДАРСТВѢ НОУДЕЙСКУМЪ** [Despre bunătatea lui Dumnezeu și despre nrecunoștința evreilor] în vreme ce autorul român ține să definească într-însul cât mai cuprinzător și mai clar teologia cuprinsă în această primă parte: *Pentru firea cea domnedzăiască și pentru firea cea omenească ce-au fost departe, împărțite și neîmpreunate una de altă. Iară Dumnedzău pentru mila Sa așa le apropie și le împreună, cum să împreună un mire cu nevasta-și.* Găsim aici ecoul clar din predica anterioară, despre cel ce unește cele depărtate.

Conform titlului său, Kiril Trankvilion-Stavrovețki consacra primele 26 de rânduri (21 pe fila 275 verso și 4 + 2 cuvinte de pe 5 în 276) exemplificării îndurării lui Dumnezeu și îndelungii sale răbdări față de evrei și nrecunoștinței lor ... **показѹетъ многое бжїе длъготрпѣніе и промышленіе о рѹдѣ жидѹвскомъ ѡныхъ же противѹ его непокореніе и неблгодареніе и ѡ(т)паденіе ѡ(т) бжей блгодати.**

Din toată această parte de început a predicii lui Kiril Trankvilion-Stavrovețki, Mitropolitul Varlaam n-a reținut și tradus decât **Сїа съкровеннаа моудраа весѣда и побченіе га нашего Іс Ха показѹетъ многое бжїе длъготрпѣніе** etc. (vezi mai sus), schimbând în „nemulțumirea și îndărăpniciunea oamenilor către Dumnezeu”, și nu a „neamului jidovesc”.

În continuare se folosește de textul lui Kiril Trankvilion-Stavrovețki de la rândul 5 înainte de pe fila 276 și până la sfârșitul primei părți, pe fila 277 verso, rândurile 1-3. Aceste 3 pagini ale lui Kiril Trankvilion-Stavrovețki au tot trei pagini echivalente în *Cartea românească de învățătură*, dar ele sunt în alt mod redactate, deși cu o parte din frazele luate de aici și așezate după altă rânduială.

De la „Cine iaste împăratul acela de făcu nuntă”? (rândul 5, fila 276 în izvor) începe textul pentru care se folosește de izvor, până la „cu viața cea curată”. Dar elimină după obicei câte un cuvânt. Aici **превл(с)венный** înainte de „Dumnezeu Părintele”, iar după „Fiului Său”, în loc de **единородномъ** avem „Iisus Hristos”. Nu găsim **тѣломъ и кровію** [cu trup și sânge] înlocuite prin „cu liubovul și cu viața cea curată”, cuvinte luate de pe rândurile 18-19 ale filei 276 din Kiril Trankvilion-Stavrovețki și mutate aici.

Sare peste următoarele 5 rânduri, în care erau date cuvintele Mântuitorului despre împărtașanie și comentariul lui Kiril Trankvilion-Stavrovețki, până la **Бракъъ же нарицается веселіе свѣтлости и любве дѣло** [Nunta înseamnă bucurie și lucrare a dragostei], **показѹюще радость непремѣннѹю ꙗко нѣчтоже тамо печально идеже радость дѹховнаа сїаетъ**, pe care le folosește însă mult mai departe la „nunta o arată lucru de veselie și de dragoste și de bucurie, de arată că nemică acolo nu iaste de grije, nice-s cu schimbare, ce toate-s stătătoare și neschimbate, cu pace și cu odihnă”.

Nu găsim la Kiril Trankvilion-Stavrovețki (în *Omiliarul patriarhal* se dovedește că n-a mai căutat nimic) primele și admirabilele cuvinte despre căsătorie ce-i aparțin deci Sfântului nostru ierarh: „Că împreunarea între bărbat și între muiare, adecă între mire și între nevastă, iaste credința cea tare și viața cea nedespărțită, carea înmulțește liubovul și dragostea între ei și blagosloveniia lui Dumnedzeu spre ei” (p. 195).

Ceea ce urmează până la sfârșitul paginii sunt din aceeași pană, singurul

lucru comun cu izvorul fiind citatul din Sfântul Pavel. Dar și el limitat aici după ceea ce voia să se illustreze printr-însul.

Amplul și foarte importantul paragraf de la pagina 196 a ediției noastre, care pune accentul pe definirea relațiilor dintre Dumnezeu și Biserică îi aparține, de asemenea, Mitropolitului Varlaam, și este menit să le bage în cap ascultătorilor săi acest adevăr de credință:

„Deci cum iubéște mirele nevasta sa să îmble pre voia sa, așa și Dumnedzău iubéște Besérecă Sa, adică credincioșii Săi, să îmble pre voia Lui. Că credincioșii lui Dumnedzău le dzice Pavel Apostol că sânt Besérecă lui Dumnedzău pentru aceasta, că cum lăcuiaște Dumnedzău în casa împărăției Sale, așa lăcuiaște întru credincioșii Săi. Cum adevéște sângur de zice: „Cela ce va face învățăturile Mele, Părintele Mieu, Cela din ceriu, iubi-l-va pre dânsul. Și la dânsul vom veni și lăcaș într-însul vom face.

Pentru lăcașul ce lăcuiaște Dumnedzău întru credincioșii Săi să chiamă Besérecă. Că din multe limbi iaste adunată într-una, iară pentru credința să chiamă logodnică lui Dumnedzău, căci c-au luat trup și singe dentru dânsă.” (p. 196)

Pentru a-l întări, recurge din nou la textul lui Kiril Trankvilion-Stavrovețki, decupat de la fila 276 rândul 26 înainte, din care traduce amplul pasaj corespunzând celui de la „Pentru ceea nu tremise” până la „și-i deade inel de logodnă Duhul Svânt”. Îl transcriem integral, pentru comparație:

И не посылаетъ херувимовъ ниже серафимовъ да приведутъ емѹ невѣстѹ, но самъ оубо пришедъ Црѣ славы и жени(х) <ъ> слово ѡ(т)чее единосоуціное ѡ(т) превысокаго престола славы свое(й) ѡ(т) нбси на землю въ видимый миръ сей ꙗко въ бл҃гдѣниѣхъ, и овр҃чн естество наше бл҃гдѣнее въ слѣдѣ нд҃ловъ. Сію бл҃гдѣницу овр҃чн Снѣ Бж҃и и оучини ю двѡу ч(ѣ)тоу и рабыню приемлетъ и оучиняетъ ю цр҃цею и неплоднѡю многплоднѡю и покриваетъ наготѹ тоа ризою пресвѣтлою и деадимѹ възлагае(тъ) на главѹ еѧ ѡ(т) звѣздъ(ъ) двоѣ надеса(т)ны(хъ) пресвѣтлы(хъ).

Singurele diferențe între textul izvorului și cel din cartea românească sunt, până aici, eliminarea caracterizării „Cuvântul Tatălui celui de o ființă”; de lângă *lume* dispăre *cea văzută*; dispăre „și pe cea stearpă o făcu mult ploditoare”, iar diadema de 12 stele pusă pe capul ei devine „inel de logodnă darul Duhului Svânt”.

De reținut modul mai colorat în care este tradusă starea în care Fiul lui Dumnezeu a aflat lumea la venirea Sa: „Și află semenția omenească lepădată de cătră credința lui Dumnedzău și lipită de credința idolilor, ca o curvă ce-și leapădă bărbatul și să încredințează cu altul, așa și semenția omenească se lepădasă de Dumnedzău și credea bodzilor și dracilor”. (p. 196)

Kiril Trankvilion-Stavrovețki continua cu încă 7 rânduri (ultimele 4 de pe fila 276 și primele 3 de pe verso) cu explicarea faptului că pentru a nu-și speria logodnica prin măreția sa, Dumnezeu-Fiul s-a înfățișat în chip de rob, ceea ce autorul român n-a socotit necesar să rețină și a reluat textul de la „и даетъ ей перстень овр҃ченіа” – și i-a dat ei inel de logodnă darurile Sfântului Duh „ꙗко аравонѹ” ca arvună. La Varlaam apare „dzestrele ei în două părți le împărți” (p. 196), cum scrie și izvorul din care traduce mai departe până la „și atunci-i va da și dzestrea ce i-au rămas” (rândurile 5-16 de pe fila 276 verso).

După ce termină, lipește aici cuvintele „Nunta o arată lucru de veselie” despre care am vorbit, și cu ele face introducerea la tot ce urmează din prima parte, pe mai mult de o pagină și jumătate (197, rândul 4 – 198, rândul 18 din ediție), adică patetica invitație la nunta aceasta din împărăția cerului. Autorul ei nefiind nici Kiril Trankvilion-Stavrovețki și nici autorul bizantin al cărui text a fost selectat pentru aceeași duminică în *Omiliarul patriarhal*, suntem obligați, până la proba contrarie, să-l considerăm pe scriitorul român.

Partea a doua este intitulată *Pentru slugile ce-i trimiși și pentru lepădarea chemașilor* și după cum arată acest titlu se vorbește în ea despre cine sunt în realitate cei la care se referă pilda, din ambele categorii.

Trimisiile sunt în primul rând „ceia ce-au învățat cum iaste un Dumnedzău puternic și făcătoriu tuturor faptelor, câte-s vădzute și câte-s nevădzute” începând cu Adam, care și-ar fi învățat astfel pe Avel și pe Sith, și sfârșind cu Lameh, tatăl lui Noe în omenirea de până la potop. Cei ce n-au răspuns chemării lui Dumnezeu sunt toți „ce să deaderă după ruda lui Cain cea rea, în fapte réle și în păcate, atâta câtu-i perdu Dumnedzău pre toți cu potop de apă. Numai ce cruță pe Noe și feciorii lui, ce era semenție bună și direaptă”.

Celor ce s-au înmulțit iar, le-au trimis Dumnezeu pe mulți, între care pe Lot și pe Avraam. „Tremis-au dup-aceea pre Moisi proroc, pre Aron și toți prorocii cu mai mare și cu mai arătată învățătură. Carii toți într-un chip au spus de Mesia Hristos”, de patimile și învierea Lui.

Sunt enumerați în continuare cei ce i-au refuzat, împărțiți în „trei cete de oameni”: cei care l-au părăsit pe Dumnezeu „și în locul Lui alți dumnedzăi și făcură și să închină faptele [făpturilor – *n.n.*], iară Făcătorul părăsiră”. „Alții după acei fără de Dumnedzeu” sunt cei care ar fi vrut să meargă dar „pentru lăcomii și pentru agonisite și pentru alte pohte și dulceți trupești, părăsiră dulceața cea ceriască. Afla-veți ș-astădzi unii ca aceia, carii pre cea ce fac bine laudă, iară ei cu sine fac rău”.

În sfârșit, sunt cei care „nu numai la nuntă ce nu vrură să margă, ce și slugile uciseră” (p. 199).

Am citat tot paragraful respectiv la începutul comentariului. El se încheie cu învățătura „că cum au certat pre ceia de-atunci, așa și pre noi acmu ne ceartă pentru răutățile și pentru nedireptățile noastre, scurtând volnicia noastră și buiecia noastră”.

În încheierea care urmează sunt avertizați ascultătorii săi că „de nu vom vrea, cum n-au vrut nice aceia, Dumnedzău va afla cu cine să veseli, afla-va cine va mânca și cine va bea, iară pre noi nedostoinicii ne va piarde și în muncă și în-tunérec ne va rășchira și ne va pustii”. Cu acest avertisment adresat alor săi își încheia predica.

Citită astăzi, amenințarea de acum aproape patru veacuri trezește întrebarea: îi mai este cu putință, chiar lui Dumnezeu, în lumea în care am ajuns să trăim, să mai găsească „cu cine se veseli” dacă și noi îi vom refuza chemarea la nuntă?

La Kiril Trankvilion-Stavrovetki titlul părții a doua, cu un conținut total diferit de al *Cărții românești de învățătură* este **О призванію языковъ въ вѣрѣ Хр(ѣ)твѣ и на бракъ Црѣи нб(ѣ)наго** [Despre chemarea neamurilor la credința lui Hristos și la nunta împărăției cerurilor] și se ocupă din nou de divorțul istoric dintre Dumnezeu-Hristos și poporul evreu, și de luarea de la acesta a împărăției cerurilor și dăruirea ei altor neamuri. Dar ceea ce uită să spună predicatorul ucrainean este că i-a lăsat, totuși, **împărăția pământului**. Adică aceea a cărei stăpânire socotește că i-a fost făgăduită de Iehova încă din ziua când a încheiat contractul, devenindu-i „popor ales”!

XXXVII. În Duminica a cincisprezecea după Rusalii, pentru a treia duminică la rând, pericopa din Matei 22³⁴⁻⁴⁶ rânduită spre a fi citită, privește aceeași problemă capitală, a raportului dintre Întemeietorul religiei creștine și poporul ales de Dumnezeu pentru întruparea Fiului Său spre mântuirea unei lumi văzute de Sfântul Ierarh Varlaam ca încăpută pe mâna și sub domnia dracilor. Acum Mântuitorul își afirmă dumnezeirea recurgând la cuvintele lui David.

„Piatra scandelei” sau a poticnelii în acest raport, tensionat chiar din momentul nașterii noii învățături despre Dumnezeu și despre condiția umană, l-a constituit faptul că Cel ce le vorbea „s-a făcut pe Sine Fiu al lui Dumnezeu” (Ioan 19⁷), cum a sunat răspunsul evreilor dat lui Pilat când i-au cerut moartea. Același răspuns l-au dat Mântuitorului însuși la întrebarea „Multe lucruri bune v-am arătat vouă de la Tatăl Meu. Pentru care din ele aruncați cu pietre asupra Mea? I-au răspuns iudeii: Nu pentru lucru bun aruncăm cu pietre asupra Ta, ci pentru hulă și pentru că Tu, om fiind, Te faci pe Tine Dumnezeu” (Ioan, 10³²⁻³³).

În toate cele trei Evanghelii sinoptice avem consemnată aceeași reacție a lui Caiafa la răspunsul dat de Cel adus în fața sa, la întrebarea dacă este Fiul lui Dumnezeu: „Atunci arhiereul și-a sfâșiat hainele zicând: A hulit! Ce ne mai trebuie martori? Iată, acum ați auzit hula Lui. Ce vi se pare? Iar ei răspunzând au zis: Este vinovat de moarte” (Matei 26⁶⁵⁻⁶⁶).

De aproape două milenii, acest refuz de a accepta dumnezeirea lui Iisus din Nazaret de către poporul ce L-a dat lumii și-a pus pecetea pe istoria Creștinismului și până la un punct pe însăși istoria universală.

Procesul începe cu cererea adresată lui Pilat de a-L da morții întrucât ei nu puteau să o facă, și continuă cu încercarea de a înăbuși în fașă noua religie. Încercare încheiată însă în mod paradoxal, din voința lui Dumnezeu, cu transformarea celui mai aprig dintre persecutorii evrei ai noii religii în cel ce i-a asigurat triumful ca urmare a revelației de pe drumul Damascului!

Acest conflict bimilenar care avea să marcheze însăși istoria universală, a luat și înfățișarea unei biblioteci întregi de cărți în care marii învățați evrei s-au străduit, mai ales în secolul abia încheiat, dar și în cel actual, să convingă lumea de **adevărul lui Caiafa și de justetea sentinței date de el.**

Dar atunci, în primele zile ale închegării noii religii apărute ca „vestea cea bună” adusă de Fiul lui Dumnezeu despre iminenta venire a Împărăției cerurilor, prima confruntare „față către față” a fost cea consemnată în pericopa de la Matei care se citește în duminica a 15-a după Rusalii. Ea a luat înfățișarea unei încercări de ispitire din partea elitei intelectuale reprezentate de farisei și de „învățătorii de lege” și ar fi trebuit să-L dovedească în conflict cu *Legea* iudaică, și să-L expună astfel lapidării. A primit însă răspunsul infailibil din partea Celui ce a spus că nu a venit să strice legea ci să o împlinească: cea mai mare învățătură din Lege este să iubești pe Dumnezeu (Deuteronomul, 6⁵). Dar imediat adaogă pe a doua: **și pe aproapele tău ca pe tine însuși**, care însă nu se afla în *Decalog*, nici prima oară (Ieșirea, 20¹⁻¹⁷) și nici a doua oară (Deuteronomul, 5⁶⁻²¹) ci în Levitic (19¹⁸) și care schimbă tot spiritul legii vechi!

Acest răspuns a fost însoțit însă de propria întrebare adresată lor și privitoare la primul verset din Psalmul 109. **Prin această întrebare Iisus își afirma El însuși, pentru întâia oară, deși indirect, dumnezeirea.** O făcea însă astfel încât să nu poată fi acuzat de „hulă”, cum se va întâmpla a doua oară, când se va afla în fața lui Caiafa și a lui Pilat.

Trebuie să reținem că această ispită, întoarsă de Mântuitorul în prilej de a-și afirma dumnezeirea fie și indirect, prin întrebarea pusă învățătorului legii, s-a înscris într-un șir de asemenea ispitiri, dintre care alte două sunt relatate în

același capitol al Evangheliei de la Matei, iar alta la Sfântul Evanghelist Ioan. Toate nu numai că au eșuat, dar i-au dat prilejul Celui ispitit să facă afirmații prin care s-au vădit dumnezeiasca Lui înțelepciune și puterea de replică.

Așa a fost când i s-a cerut să răspundă în legătură cu dajdia către împărat și când separând obligațiile față de cezar de cele față de Dumnezeu le-a luat cezarilor din toate timpurile și de toate ideologiile posibilitatea de a pretinde pentru ei și cele convenite lui Dumnezeu. Inclusiv să fie venerați ei înșiși ca zei, precum împărații Romei și reeditările lor din epoca recent încheiată.

A doua oară, când a fost întrebat de saducheii ce negau învierea de apoi cui va aparține femeia care a avut șapte bărbați frați, care au luat-o unul după altul după legea iudaică, la moartea fără moștenitor a fratelui. Mântuitorul le-a răspuns cu revelarea adevărului despre lumea în care „la înviere nici nu se însoară, nici nu se mărită, ci sunt ca îngerii lui Dumnezeu”.

A patra oară va fi când i s-a adus femeia prinsă în adulter și care trebuia ucisă după lege cu pietre. Răspunsul nu a fost o călcare sau infirmare a prevederii legii, care din nou i-ar fi fost imputată, ci ca acela ce se va socoti fără păcat să ia primul piatra și să lovească. A făcut astfel inoperantă legea prin ceea ce aducea El nou în raport cu ea și lipsea din Vechiul Testament.

Pericopa Evangheliei din duminica a 15-a cerea din partea exegeților tâlcuirea a două probleme. Prima era: ce trebuie să înțelegem prin iubirea de Dumnezeu și de aproapele. A doua privea dumnezeirea Mântuitorului, afirmată profetic de David atunci când l-a desemnat ca domn al său pe cel despre care se profetise că-i va fi fiu, adică se va naște din neamul său.

În *Cartea românească de învățătură* prima parte este consacrată propovăduirii înțelesului celor două porunci, cu excepția primelor 13 rânduri care se referă la demersul plin de viclenie al învățătorului de lege. Partea a doua este consacrată tâlcuirii întrebării, am zice azi „încuietoare”, pusă de Mântuitorul fariseilor adunați, întrebare cu care – spune Evanghelia – a dovedit că „nime nu putea să-i răspundă lui cuvânt, nice cutează cineva dintr-acéia zi să-L întrebe pre Dânsul de ceva de-acii”. La sfârșit Mitropolitul Varlaam are și o scurtă învățătură despre slava deșartă.

Deschizând *Omiliarul patriarhal* la aceeași duminică, în versiunea românească a tipăriturii coresiene, avem surpriza să găsim o predică la pericopa din duminica a 12-a, despre tânărul bogat ce voia să afle cum poate intra în împărăția cerului! Deși pericopa este cea din Matei 22³⁴⁻⁴⁶, citatele din cuprinsul tâlcului sunt cele ale pericopei despre tânărul bogat.

Mergând la *Cazania* lui Petru Movilă, care este – să nu uităm – versiunea ucraineană realizată după cea slavonă utilizată și de traducătorii români,

descoperim și aici pericopa din Matei 22³⁴⁻⁴⁶ și aceeași introducere ca în omiliarul coresian. Dar după aceea, tot ce urmează este tâlcuirea acestei pericope. *Asta înseamnă că traducătorii din Șchei au înlocuit pur și simplu textul care se află în tipăritura de la Zabłudovo cu altă tâlcuire a pericopei despre tânărul bogat, sau că eroarea a existat în tipăritura de la Zabłudovo și au corectat-o cei care au retipărit-o, ceea ce e mult mai puțin probabil.* Nu am posibilitatea să rezolv această problemă.

În privința raportului textului românesc al Mitropolitului Varlaam cu cel al *Cazaniei* lui Kiril Trankvilion-Stavrovețki, pentru încă odată, **introducerea se dovedește a fi tradusă de aici.**

Titlul primei părți, *Pentru vicleșugul jidovilor și pentru dreptatea lui Hristos și cum ni să cade să iubim pre Dumnedzău* corespunde cu **Възказствѣ фарисеовъ и ѡ истинѣ Хвѣ. И яко любити Бѣа имамы и должни есмы** [Despre viclenia fariseilor și despre adevărul lui Hristos. Și că a-l iubi pe Dumnezeu ne este cu putință și suntem datori]. Dar aici avem **viclenia fariseilor**, ceea ce era inexact, deoarece în textul evanghelic se spune clar că tocmai eșecul fariseilor l-a făcut pe învățătorul de lege să-și încerce la rândul-i norocul.

Textul românesc se dovedește a-l urma de aproape pe al izvorului chiar de la primul rând, dar în maniera proprie cu care ne-a obișnuit. Astfel, **великомѣ долготерпенію** [marea îndelungă răbdare] devine *blândețe*; de lângă înțelepciune dispare **превѣчноѣ** și după „iaste înțelepciunea lui Dumnezeu” se pune punct, lăsându-se afară **въ тайнѣ съкровеннаѣ и ѡ(т)рѣдовъ(ъ) невѣрныхъ оутѣеннаѣ** [învăluită în taină și ascunsă de neamurile necredincioase]. **Стѣзатица** înseamnă mai mult decât a se întreba, implicând ideea de confruntare; a doua oară traduce exact: „înțelepciunea cea veșnică”. Între „ca saducheii” și „ce unul dintre dânșii” mai există în izvor un rând și jumătate, pe care-l sare spre a continua fraza rezumând alte două rânduri din izvor. Comparația învățătorului de lege cu vulpea vicleană este lăsată afară, împreună cu alte câteva cuvinte. Preluând, traduce **и съ(д)по(д)садою слово простираетъ(ъ) глѣ** cu „pre supt cumpăt tinse cuvânt de grăi”.

Explicația lui Kiril Trankvilion-Stavrovețki cu privire la nesinceritatea numirii „Învățătorule” de către cel venit să-l ispitească ocupă 8 rânduri. Dar este reformulată mai concis de Varlaam, iar după răspunsul Mântuitorului se trece la explicarea „carele iaste liubovul inimei și carele-i a sufletului?”. **O dată cu aceasta, traducerea devine strâns legată de original și-i solicită autorului român efortul de a transpune pentru prima oară în limba noastră considerații morale, dar și filosofice.**

Din nou traduce **въпрос** – întrebare și **ѡ(т)вѣтъ** – răspuns prin forma

interrogativă: „Carele iaste liubovul inimei și carele-i a sufletului?” și continuă traducând răspunsul până la sfârșitul filei 282 și de pe verso, primul rând.

Mai departe, despre cele trei părți ale sufletului continuă traducerea până la sfârșitul paginii 202 din ediția noastră, urmând strict originalul. *Putem admira măiestria cu care este transpus în limba românească pentru prima oară un text oarecum abstract și de cugetare înaltă.*

Se continuă pe pagina 203 a ediției noastre textul de pe versul filei 282, de la rândurile 25-27, dar este schimbat finalul, cu care sunt înlocuite rândurile 28-30: „Că de nu iubéște pre de-aproapele său că-l véde, dară pre Dumnedzeu, că nu-L véde, cum să-L poată iubi?”

Urmează explicarea iubirii aproapelui, și din nou traduce pentru aceasta ultimele 7 rânduri de pe pagină, din care elimină însă după „ce ție nu-ți place” reversul: и паки въчесомъ самъ веселишъ дшюу твою, тымъ оувеселай и ближнего своего [și iarăși cu ceea ce veselești sufletul tău, veselește și pe al aproapelui tău].

Este a doua pagină din prima parte a tâlcului lui Kiril Trankvilion-Stavrovețki pe care o găsim preluată integral în textul românesc al primei părți, doar cu aceste mărunte intervenții.

Continuă traducerea cu textul de pe fila 283, rândul 1, și cu 3 cuvinte din al doilea, după care într-o singură frază („că liubovul cel desăvârșit iaste Dumnezeu, și acest liubov au arătat, nu numai pentru priiatini ce și pentru vrăjmași muri”) cuprinde alte trei rânduri, eliminând de la început нѣсть во любви волшен паче сеа [că nu este iubire mai mare ca aceea] și de la sfârșit хотѣ тѣхъ оживити [vrând pe aceștia să-i învieze].

Următoarele 10 rânduri (în care Kiril Trankvilion-Stavrovețki amintește de cuvintele Mântuitorului către ucenici din Ioan 13₃₄₋₃₅, să se iubească unii pe alții, fiindcă după aceasta vor fi recunoscuți ca ucenici ai Săi, și de porunca dată lui Moisi de Dumnezeu) sunt sărite, pentru a fi însă folosite în final, și se reia textul de la Кто же есть ближній нашъ... (rândul 15) – cine iaste aproapele nostru? Traduce însă cu „mai vărtos creștinul” ceea ce în original este **наипаче же соуцїи въ православной вѣрѣ** [mai ales cei ce sunt de credință pravoslavnică]. Diferență semnificativă!

„Prin Sfântul Botez” traduce pe **и единая породила насъ мати коупель крїщенїа** [și o singură maică ne-a născut: cristelnița]. Din в цркви Божьей – biserica Sionului elimină ultimul cuvânt. „Și dintr-un singur pahar bem sângele lui Hristos ca să ne unim cu El și unul cu altul” devine „Și de o pâine gustăm și dintr-un pahar bem: de cinstit trupul și singele lui Hristos”.

Elimină după soare și lună море данникъ и въздухъ слѣжителъ – marea tributar și văzduhul slujitor.

Finalul primei părți, de la „Că această învățătură au fost și în légea véche scrisă și dată” până la sfârșitul paginii 203 din ediția noastră (12 rânduri în total) este redactat de autorul român, dar în cuprinsul lui valorifică rândurile sărite, cu porunca Mântuitorului către ucenici să se iubească unul pe altul și cu cele date de Dumnezeu lui Moise, precum și ideea din partea finală că de l-ar fi iubit pe Dumnezeu, învățătorul legii l-ar fi iubit și pe Fiul Său.

Acest final de 12 rânduri înlocuiește ceea ce în cartea ucraineană acoperă o pagină întreagă, specific trankviliană. Din ea sunt traduse doar ultimele două rânduri, despre faptul că adunându-se fariseii, Mântuitorul le-a pus tuturor întrebarea provocatoare, de care se va ocupa în partea a doua.

Partea a doua este intitulată *Pentru întrebarea lui Hristos ce întrebă pre farisei, pentru să-L cunoască pre Dânsu că nu iaste fiiul lui David, ce iaste Fiiul lui Dumnedzäu.*

La Kiril Trankvilion-Stavrovețki avem: О въпросѣхъ и о ѡ(т)вѣ-техъ(ъ) Хвѣхъ къ фарисеимъ. И како приводитъ и(х) въ познанїе свое: да познаютьъ его како не просто естъ снѣ Дѣвѣ но Бжїй [Despre întrebările și răspunsurile lui Hristos către farisei. Și că îi aduce pe ei la recunoașterea Sa, ca să-L recunoască pe El că nu este simplu fiu al lui David, ci a lui Dumnezeu]. **Приводитъ** implică o aducere la ceva oarecum, prin constrângere. În rusă привод se cheamă mandatul de aducere.

Din nou, în traducerea sa Mitropolitul Varlaam este mai concis și mai exact, fiindcă nu există mai multe întrebări, ci una singură. Și nu a existat niciun fel de răspuns al Mântuitorului, necum mai multe.

Cele două pagini întregi (204 și 205 în ediția noastră) ale tâlcuirii din partea a doua conțin două secvențe distincte: în prima sunt redate cuvintele adresate de Mântuitorul fariseilor. Ele conțin tâlcuirea pusă în seama Lui, dar neexistând în Evanghelie ci fiind din nou o creație tipică a retoricii lui Kiril Trankvilion-Stavrovețki. A doua, de numai 18 rânduri, este o meditație morală despre mândria deșartă care i-a rătăcit și pe farisei.

Prima secvență, cu cele două discursuri însoțite de explicații se termină cu „Și mult mângâie și alină Măria Sa năroadele cu acéște cuvete, iară fariseii să râniră cu rană nevendecată și nemică nu dobândiră pentru mândriia lor cea deșartă”. După care în a doua secvență se vorbește despre neajunsurile acestui fel de mândrie.

Confruntate cu izvorul, ambele „discursuri” ale Mântuitorului, de la „Dară

David cumu-L grăiaște, cu Duhul Svânt...” la „ce din duhul lui Dumnedzäu” (pagina 204, rândurile 17-23) și din nou de la „De mă grăiți voi” până la „asămănarea Mea cu Părintele” (pagina 205, rândurile 2-7), se dovedesc – **primul – o traducere fidelă a textului lui Kiril Trankvilion-Stavrovetki**, dar al **doilea o redactare nouă**, pe baza textului ucrainean, dar reflectând mentalitatea autorului român într-un mod foarte semnificativ.

Primul discurs este în original рекъ во како оубо дв(д)ъ дх(ом)ъ нарицаетъ его га и аще дв(д)ъ гъ естъ, то како можетъ снъ емъ быти. Снъ во не владѣетъ ѡ(т)цемъ, но ѡ(т)цъ снѡмъ. [и аще бы инако было то есте(ѣ)тва превратитсѧ чинъ] но понеже нарекоште ма снѡмъ дв(д)вымъ тогда и сіе разѡмѣйте сами ѡ(т) того [словесъ и] пр(ѡ)рчества. Понеже той нарицаетъ мене не снѡмъ своимъ но гмъ и вл(д)кою. И не ѡ(т) самого себе сіа глѣтъ но дх(ом)ъ бж(им)ъ (fila 284, rândurile 25-32).

Singurele intervenții s-au limitat la eliminarea cuvintelor puse între paranteze drepte: „că dacă ar fi altfel s-ar răsturna ordinea firească”, socotite desigur în plus, și a *cuvintelor*, lăsând doar *prorocii*.

Al doilea ne apare însă **cenzurat și prelucrat conform mentalității traducătorului român**. La Kiril Trankvilion-Stavrovetki după întâiul discurs vine explicația tradusă și de Mitropolitul Varlaam „Aicea nu să lăpădă Hristos să nu hie fiu lui David trupéște...”, dar la Kiril Trankvilion-Stavrovetki continuă altfel decât în textul *Cărții românești de învățătură*:

зде не ѡ(т)рицаетъ себе Хс быти снѡмъ дв(д)ымъ по плоти. Не вѣди се. Но точію мнѣніе тѣхъ ѡ(т)мещетъ понеже просто рѣша его быти снѧ дв(д)а а не га дв(д)а. Понеже дв(д)ъ гмъ бга нарицае(тъ) в(ъ) дх(ом)ъ рекъ: рече гъ гвн моемъ, сѣди о деснѡю мене донде(же) положъ враги твоѧ подножіе ногама твоима. Сего ради рекъ гъ: вы есте врази мои. Всегда противитсѧ мнѣ и ѡ(т)цѡу моемъ. Сего ради глѡ вамъ познанте ма іако азъ есмъ гъ сын и вл(д)ка дв(д)въ. Наоучѣтсѧ ѡ(т) того пр(ѡ)рчества іако ѡнъ іасно показѣтъ(ъ) мое г(ѣ)пдство и вж(ѣ)тво и снѡвство пр(ѣ)носѣщное съ ѡ(т)цем, и раве(н)ство с того велічество(мъ)

[Aici Hristos nu se contrazice pe sine că este fiul lui David după trup. Să nu fie! Dar respinge numai părerea lor care spuneau că el este simplu fiu al lui David și nu Dumnezeu lui David. Deoarece David numindu-l domn pe Dumnezeu, spune în Duh: „Zise Domnul Domnului meu, șezi de-a dreapta Mea până voi pune pe dușmanii tăi așternut picioarelor tale”. De aceea zise Domnul: „Voi sunteți dușmanii mei. Mereu vă împotriviți Mie și Părintelui Meu. De aceea vă spun vouă: recunoașteți-mă că Eu sunt Domnul cel ce sunt, și stăpânul lui David. Învățați-vă din prorocia lui,

că el arată limpede stăpânirea și dumnezeirea mea și filiația, existența din veci cu tatăl și egalitatea cu măreția Lui] (fila 284, ultimele 6 rânduri de jos și primele 5 de pe verso).

сын = cel ce este, veșnicul – una din numirile date lui Dumnezeu.

Un asemenea discurs, care nu are niciun punct de sprijin în textul pericopei pentru veritabila declarație de război la adresa fariseilor, n-a putut fi primit de cel ce tradusese credincios pe cel dintâi. În consecință, l-a revizuit și înlocuit astfel:

„Aicea nu să lăpădă Hristos să nu hie hiiu lui David trupeaște, că Măriia Sa din semenția lui David luă trup și din semenția lui să nascu, că Măriia Sa Precista nepoată lui David era, și trupéște fiu lui David să chiamă. Ce căci că fariseii le părea că Hristos iaste om prost [simplu] ca și alalți oameni, nascut numai din semenția lui David, iară Dumnedzäu nu-L grăia să hie, nice credea că iaste om deplin și Dumnezeu deplin, pentru-aceea-I zicea că iaste numai fiu lui David, iară nu și Domn lui David. Pentru-aceea Măriia Sa Hristos le arătă lor cuvântul ce-au grăit David de Sine și le dzise: „De mă grăiți voi că sânt fiu lui David, dară David pentru ce grăiaște din Duhul Svânt așa: «Dzise Domnul Domnului meu (adecă Dumnezeu Părintele, Fiului Său): Ședzi de-a dreapta Mea până când voi pune vrăjmașii Tăi așternut picioarelor Tale?» Deci vă învățați din prorocia lui că el chiar arată domniia Mea și dumnezăirea Mea și asămănarea Mea cu Părintele.” (p. 204-205)

Se vede cu ușurință ce a rămas și ce a dispărut din izvor în versiunea românească.

Pentru următoarele 7 rânduri cu care încheie prima secvență, de la „Aceasta prorocie” la „mândriia lor cea deșartă”, a folosit însă din nou izvorul și a tradus din el.

Pentru primele 13 rânduri din textul părții a doua, până la prima cuvântare a Mântuitorului, tradusese din nou, și anume primele trei rânduri din partea a doua a izvorului. După care pentru „De aici întrebă Domnul pre farisei și zise” sare la rândul 6 de pe fila următoare (284), traduce până la 12, după care continuă cu rândurile 17 și 18 lipindu-le și alcătuind un text continuu.

Pentru finalul părții a doua, despre „slava deșartă” și neajunsurile ei, folosește din nou izvorul, extrăgând de data asta din „învățătura morală” intitulată *Правоучение ѡ тщеславіи и іако подобаетъ творити милостиню* [Învățătură morală despre slava deșartă și cum că se cuvine să facem milostenie].

Au fost traduse fidel primele șapte rânduri din textul românesc după ultimele șapte ale filei 284 verso și primele două de pe fila 285. Sunt doar câteva omisiuni și deosebiri rezultate din traducere: după „lucrurile cele trupești”

se elimină *мира сего* [„ale lumii acesteia”], *и въ добротѣ юности* [dar și bunătățile tinereții] devine *în frânséte*. *Сă fură* traduce pe *оукрадаетсѧ* (*оукрадатисѧ* = a se ascunde, a face pe ascus); *сă ѡпомчишѧ* traduce pe *и съпротив(ъ) обрацаетсѧ*; *свѣтлѣю ризѣ* [haine strălucitoare; *свѣтлое платѣе* erau hainele celor ce slujeau la curtea țarului] este tradus cu *haine bune* și *тщеславиюсѧ* cu *мă țiiu mare* [literal: mă fălesc]. *И паки аще хѣдѣю тщеславиюсѧ* *ми се повелѣва естѣ* [și iarăși dacă sunt urâte sânt un îndemn la slava deșartă] este tradus cu *de port proaste, iarăși mă țiiu mare, că-s sufletesc*. *Такожде аще наслаждаюсѧ многихъ брашенъ тщеславіа ради; и аще ѡ(т) сихъ въздержусѧ и симъ тщеславиюсѧ* [De asemenea dacă mă desfățez cu mâncăruri multe este pentru slava deșartă și dacă mă abțin de la ele și cu asta mă laud în deșert] devine *de mănânc bucate scumpe mă țiiu mare; de mă postesc iarăși mă țiiu mare*. Și adaugă: *Аșa și într-alte lucruri în toate*.

După „ce noi stăm acestora curajoși și împotrivă” (*мы же оубо противѣ сихъ да ополчимсѧ и дерзновен(н)ѣ станемъ*), restul paginii este sărit, până la ultimele patru rânduri, care împreună cu primele trei de pe verso îi oferă materia pentru ceea ce urmează de la „să nu him ocărâți și de oameni și de draci”, până la sfârșit:

И что сего безуміа болши вѣдетъ тщеславныхъ члкъвъ иво сѣи и дрѣгое ненавѣдѣніе приѣмлютъ(ъ) не точію ѡ(т) вѣсвѣ но и ѡ(т) члкъвъ. Мнози бо тыхъ ненавидѣтъ иже ѡ(т) нихъ славы тревѣютъ и безчисленѧ на нихъ(ъ) по(д)смѣаніа и огланіа съплѣтаютъ.

Бгъ же не тако, но аще кто ѡ(т) него славы ищетъ того онъ болше прославляетъ и привлечитъ къ себѣ и похваллетъ и възданіе дарѣтъ.

[Și ce nebunie mai mare va fi oamenilor cu slavă deșartă, căci aceștia și altă ură vor avea, nu numai de la demon ci și de la oameni. Mulți dintre cei de la care doresc slavă îi urăsc și fără număr [sunt] cei care împletesc batjocura și calomnia.

Dar la Dumnezeu nu este așa, ci dacă cineva caută slavă de la El, pre acela El și mai mult îl proslăvește și îl atrage la sine și-l laudă și răsplată îi dăruiește.]

Cu pericopa din duminica a 15-a după Rusalii ia sfârșit ciclul ce se referă la relațiile dintre fondatorul religiei creștine și neamul din care și-a luat trupul omenesc. Nu vom mai găsi decât de două ori, în duminica a 27-a și a 28-a, două pericope în care reapare această problemă. În prima este vorba de scandalizarea „mai marelui sinedriului” că a vindecat sâmbăta pe muierea gârbovă „cu duh neputincios de optsprezăce ai” și de răspunsul dur, dat de Fiul lui Dumnezeu

ce săvârșise minunea: „Fățarnice! Carele de voi nu-și dezleagă boul său sau asinul de la iasle și-l duce de-l adapă? Iară aceasta fiind fata lui Avraam ce pre dânsa o au legat satana iată de optsprezăce ai, au doară nu să cădea a o dezlega de această legătură dzua de sâmbătă?”

În a doua găsim varianta din Evanghelia lui Luca a parabolei nunții fiului de împărat de la Matei.

XXXVIII. Duminica a șasesprezecea după Rusalii, penultima în care se citește o pericopă din Evanghelia Sfântului Matei (25₁₄₋₄₆), este a celebrei *parabole a talanților*. Tâlcul ei ne este de la început enunțat în scurta introducere de patru rânduri:

„Cum-i un neguțătoriu de adaoge banii și avuția domnu-său cu nevoie sa, аșеа și сеіа ce сă nevoieс в ceastă lume cu фapte bune, адаог binele său cel ceresc. Іарă сеіа ce сă lenesc, асеіа pierд binele асел netrecut și cad в munci, cum аudzim spuinđ Svânta Evangelie”. зач рѣ.

Accentul este pus, cum vedem, pe partea pozitivă, la fel ca în parabolă, unde sunt înfățișați mai întâi cei ce și-au înmulțit talantul și au fost răsplătiți. Numai la sfârșit apare cel care, îngropându-l pe al său, i s-a luat ce i se dăduse și a fost trimis „în-tunerecul denafară”.

La Kiril Trankvilion-Stavrovețki ordinea este exact inversă și partea cea bună este uitată cu desăvârșire:

Жасно естѣ въспоминаніе и сѣло трепетно дѣи оное страшное стѣзаніе наипаче же лѣнивомѣ стронтелю и съкрившемѣ талант(ъ) въ(ъ) землю гдѣ своего, понеже изгнанъ вѣде ѡ(т) свѣта и цр(ѣ)тва Хѣа. И въврѣжен въ тмѣ кромѣшнюю и вѣчнѣю таковѣй лѣнивыи стронтель. Іако и снѣи оуслышимъ ѡ(т) еѡ(ѣ) льскихъ словесъ ѡ(т) Ма(ѣ)а зачало рѣ. [Înspăimântătoare și foarte cutremurătoare sufletului este pomenirea acelui administrator leneș și care-și îngroapă talantul în pământul stăpânului său. Căci asemenea iconom leneș va fi izgonit și din lume și din împărăția lui Hristos, și va fi aruncat în întunericul cel mai dinafară și veșnic. Cum auzim foarte limpede și din cuvintele Evangheliei de la Matei, zaceala 105].

În cartea ucraineană avem pentru această duminică 10 ½ pagini împreună cu introducerea și pericopa, repartizate celor două părți, plus „Învățătura morală” de la sfârșit. În cea românească sunt 5 ½ împreună cu pericopa.

Titlul primei părți în românește este *Pentru binele ce împarte Dumnedzău oamenilor și pentru cine cum ține binele acela, ce ia de la Dumnedzău*. Toată această primă parte a predicii urmărește să-i convingă pe ascultători că cei cărora

Dumnezeu le dă mai mult, le va și cere mai mult, „cum grăiaște și înțeleptul: cei tari mai tare vor hi strânși”. Cei ce au mai mult sunt datori să ajute pe ceilalți: „Pentr-aceasta dă Dumnedzău unora mai mult, altora mai puțin, pentru ca să să agiute unul cu alalt în lume și să trebuiască unul altui. Că de ar hi dat tuturor într-un chip, atunce n-are trebui unul altui, nice are sluji unul altui, nice liubov are hi atunce între oameni”. De aceea „la dzua giudețului să va întreba cu slugile sale, carele cum au cheltuit darul ce i-au dat. Împărțit-au ș-altora, au numai el cu sine l-au mâncat?” (p. 208)

Învățătura morală de ordin global este apoi coborâtă în concret, prilej de a stabili și o ierarhie:

„Ceia ce-au luat cinci talanți sânt patriarii, vlădicii, preuții, că aceștea au destonicie mai mare decât împărații și decât domnii și boiarii lumiei aceștia”.

Și repetă când vorbește de împărați și domni:

„Unii cinci, cumu-s diregătorii Besericei, alții doi, cumu-s diregătorii lumiei, alții unul, cumu-s cei mai de gios, ce sânt supt diregătoria altora”.

Continuă însă imediat:

„Ce și aceștea cu unul, de-l vor înmulți, cinste și plată mare vor lua de la Domnul Său, ca și cei cu cinci. Așea și acei cu cinci, de nu-i vor înmulți, vor lua muncă și certare de la Domnul său, ca și cel cu unul ce l-au îngropat.”

Din nou folosește prilejul de învățătură pentru cinul Său:

„Așea diregătorii Besericei de nu vor învăța, diregătorii lumiei de nu vor face dreptate în lume asupriților și năpăstuiților, bogații de nu vor agiutori neputernicii și mișeii, înțelepții de nu vor da svat și învățătură spre folosul nepricepătorilor, vârtucioșii de nu vor sprejeni pre cei slabi, meșterii de nu vor învăța meștersug și pre alții, puternicii de nu vor scoate obiduiții din mâna celor mai tari decât dâșii, slugile de nu vor hi cu credință domnilor săi. Aceștea toți cu sluga cea rea vor hi giudecați la dzua giudețului. [...]”

Că cela ce nu caotă numai de binele și de folosul său, ori a să spăsi, ori a îmbogăți, ori a boieri, ce să nevoiaște ș-altora să folosască, acela înmulțește talantul domnu-său; iară cela ce îngroapă talantul iaste cela ce nevoiaște numai de binele său, iară de altul nu caotă.” (p. 208-209)

Avem din nou în față pe sculptorul sau teslarul care cioplește cu dalta cuvântului sufletul frumos al unui neam care timp de sute de ani a dovedit că a avut urechi de auzit cuvintele sale.

Avem și pe cel care, înălțându-și privirea la cele ce se petrec pe lume, identifică în cei ce îngroapă darurile făcute lor de Dumnezeu pe dușmanii acesteia:

„Din tocmala cea rea a cestui rob să fac pă lume războaiele și răzmirițele. Câți sânt cetași acestuia rob nu să vor nicedănoară sătura, nicedănoară nu vor sta de-a viclenirea și de-apucarea cu nedireptul și de-a înghițirea munca altuia. Aceasta lăcomie iaste pământul în carele îngroapă sluga cea vicleană talantul domnului său. Aceasta împietrește inima oamenilor să șie tare avuția.” (p. 209)

În partea a doua, intitulată *Pentru plata ce va da Dumnedzău căruiaș după lucrul lui și pentru lénea noastră* avem trecerea de pe tărâmul moral pe cel teologic, odată cu evocarea celei de-a doua veniri a Mântuitorului, când, după îndelunga sa răbdare față de noi, va veni să ne ceară socoteală de ceea ce am făcut cu „talanții” noștri. Este citat Sfântul Efrem Sirul, cu o parabolă asemănătoare, creată în mod evident după modelul celei evanghelice, dar unde în loc de talanți se vorbește de pluguri și perechi de boi, ceea ce desigur avea o rezonanță și mai concretă la ascultătorii săi, neam de plugari. Și încheie cu rugăciunea rostită în numele lor:

„O, Doamne, dă slugilor Tale, nămiților, robilor Tăi, să nu hie léneși, ce să hie nevoitori, să iubască folosul Tău iară nu al său; dă-le mente și înțelepciune spre slujba oamenilor Tăi și fraților noștri, ca să putem agiunge lauda Ta și plata Ta, într-acéia dzi când veri plăti căruiaș după lucrul lui, pentru Iisus Hristos, Fiiul Tău. Cu carele împărățești întru Duhul Svânt în véci netrecuți și nesvârșit. Amin.” (p. 211)

Uneia dintre cele mai adânci și mai celebre parabole din Evanghelie, Mitropolitul Varlaam i-a închinat una dintre cele mai reușite perle ale oratoriei sale.

Cât de dator îi este, iarăși, confratelui ucrainean, pe care l-am văzut în introducere îndreptat cu fața spre o vedere mai puțin luminoasă?

Titlul se dovedește a fi fost ușor retușat: **О приоврѣтєнію талантовъ и о розмноженію даровъ Бжінхъ по силѣ нашей** [Despre dobândirea talanților și despre înmulțirea darurilor lui Dumnezeu după puterile noastre].

Cuvântul **розмноженіе** nu este înregistrat în dicționarele slavonei, dar există în rusa actuală: **размножение** = înmulțire, multiplicare. Ceea ce adaugă autorul român prin versiunea sa este menit să sporească interesul și atenția ascultătorilor prin anunțul că le va spune și ce primesc, concret, de la Dumnezeu, aceia care se folosesc bine de darurile Sale.

În cele ce spune mai departe autorul ucrainean despre împărțirea darurilor, cu descrierea în amănunt a ceea ce înseamnă fiecare, găsim un excelent termen de comparație cu modul în care autorul român își poate construi un discurs propriu, folosind din izvor ideea și formularea ei, potrivit căreia cui i se va da mai mult, și mult i se va cere; că toți suntem robii lui Dumnezeu, precum și referirile concrete la straturile și demnitățile sociale, foarte amănunțite la

autorul ucrainean. Dar de data aceasta totul ne apare rescris în cheie proprie, cu obiective morale precise, care nu sunt în izvor, și cu avertismentul adresat tuturor celor ce nu-și vor fructifica talantul. Nu mai suntem în fața unei traduceri, ci a unei predici proprii, cu atât mai prețioase cu cât am văzut cât de departe este bătaia ei morală.

Și un amănunt în mod deosebit semnificativ: parabola paralelă cu cea evanghelică, luată de la Sfântul Efrem Sirul, cea cu boii și plugurile, nu se află la Kiril Trankvilion-Stavrovețki! Cu atât mai puțin în *Omiliarul patriarhal* din care niciun ecou nu răzbate nici aici.

Nu este luată de la nimeni grija delicată pentru sufletul celor mai puțin dăruiti, dar care sunt puși la egalitate și chiar mai presus de cei ce primind maximum de talanți, nu-i fac să rodească. Îi aparține și reflecția de o tragică actualitate despre cei ce cu lăcomia lor fac să se încline axa planetei spre năpăști și războaie.

Retorica și bogăția de informație și idei a predicatorului ucrainean i-au fost de folos și aici, dar de data asta numai ca văzduhul pe care păsările se sprijină pentru zborul lor.

Partea a doua în cartea ucraineană are titlul **О пришествію Хѣмъ второмъ на соудъ и о воздаанію добрымъ и о моуцѣ злыхъ(ъ)** [Despre a doua venire a lui Hristos la judecată și despre răsplătirea celor buni și muncile celor răi]. Dintr-însa lipsește trimiterea la parabola lui Efrem Sirul, care ocupă aproape un sfert din textul părții a doua în *Cartea românească de învățătură* (nu o găsim nici în „Învățătura morală” de la sfârșit) și din nou vedem cum ceea ce este folosit și de aici intră în țesătura unitară a discursului varlaamic.

Acesta urmărește iarăși și iarăși același scop: **înălțarea morală a celor cărora li se adresa, prin legătura ființială cu Dumnezeu.** Unul din principalele mijloace spre realizarea acestui scop fiind tocmai modul de a comunica cele avute de spus în cât mai puțină retorică și pe cel mai scurt drum către înțelegerea și sufletul lor.

XXXIX. Duminica a șaptesprezecea după Rusalii, ultima în care se citește pericopa din Evanghelia Sfântului Matei (capitolul 15²²⁻²⁸), **despre femeia cananeancă**, este din nou închinată puterii **credinței**, dar și a **rugăciunii**. Prin amândouă, femeia cananeancă din ținutul Tirului și Sidonului, a cărei fată pătimea stăpânită de demon, îl înduplecă pe Mântuitorul să i-o vindece. Deși la început nu a primit niciun răspuns la rugăciune, iar când l-a primit a fost o respingere în termeni de o asprime făcută să descurajeze pe oricine, ea a stăruit și a găsit răspunsul în stare să-i aducă împlinirea rugii sale.

După cuvintele centurionului roman venit să se roage pentru vindecarea

slugii sale și înainte de ruga de pe cruce a tâlharului celui bun, care va deveni astfel primul cetățean al raiului, replica femeii „de culoare” (*arapcă* o numește autorul *Cărții românești de învățătură*) dată sentinței fără apel: „Nu iaste bine a lua pâinea cuconilor s-a o arunca câinilor” rămâne de neuitat: „Așea iaste Doamne, ce și câinii mănâncă din fărâmele ce cad din masa domnilor săi”.

Este singurul dialog consemnat în Evanghelia în care Mântuitorul apare pus în fața unui răspuns la care nu mai are decât o singură replică: „O, muiare, mare-i credința ta! Hie ție cum veri”. Și să tămădui fata ei dintr-acel ceas – scrie Sfântul Matei.

La fel ca spusele centurionului și ruga tâlharului, acesta este unul din prea puținele momente în care neamul omenesc, prin doi străini de poporul evreu și un răufăcător pedepsit pentru crimele sale, se dovedește a merita iubirea și jertfa Celui față de care ai Săi aveau să se arate în zilele patimilor precum citim în aceleași Sfinte Evanghelii. Pentru ca această „faptă [făptură] pre lume” ce să cheamă omul să coboare și mai jos decât a coborât în acele zile, vor trebui să treacă aproape două mii de ani și să trăim îngrozitorul secol 20.

Putem spune că ființa omenească se mișcă între un pisc suprem până la care poate ajunge, **îndumnezeirea** – al cărei semn, de asemenea suprem, a fost Iisus din Nazaret, în care însuși Dumnezeu și-a asumat natura umană, și care s-a arătat pe muntele Taborului înconjurat de lumina necreată (minune dată și unora, foarte rari, dintre marii sfinți) și între cea mai lamentabilă înfățișare arătată vreodată, până la aparițiile teratologice din secolul abia încheiat: aceea de pe Golgota. Adică atunci când s-au adunat cei veniți să-l batjocorească pe Acela care se ruga Părintelui ceresc să-i ierte că nu știu ce fac.

Pentru cei care nu mai au ochi și minte spre a mai percepe Taborul, ci doar Golgota și pierderea „paradigmei umane” (Edgar Morin) în zilele noastre ce le par unora ale sfârșitului lumii, omul poate fi definit drept „**cea mai deplorabilă dintre speciile animale**”, precum recent de către răposatul scriitor portughez José Saramago⁶², el însuși unul dintre artizanii acestei omeniri deplorabile. Dar măreția și importanța vitală și inegalabilă a Creștinismului stă tocmai în capacitatea lui de a ține vie în noi convingerea că omul este, sau în orice caz poate fi, altceva. Și că trebuie să se străduiască neconținut a fi și a rămâne acest „altceva”, reprezentat și de femeia cananeancă ce a cucerit într-o clipă sufletul Dumnezeuului-Om.

A păstra neamul său românesc pe tărâmul unei umanități în stare să justifice și alt calificativ dat speciei umane decât cel din scrisul amărâtului

⁶² José Saramago, *Caietul. Texte scrise pentru blog: septembrie 2008 – martie 2009*. Traducere din limba portugheză și note de Simina Popa, București, Polirom, 2010, p. 80.

autor al uneia dintre cele mai „deplorabile” cărți despre Iisus Hristos⁶³, a fost țelul slujit de Sfântul Ierarh Varlaam prin tot ceea ce a făcut pentru acest neam. Dar mai ales prin *Cartea românească de învățătură*. Momentul, copleșitor prin scânteia de umanitate ideală (dar în același timp reală) scăpărată din „ciocnirea” Domnului Iisus Hristos cu „arapca” din ținutul păgânilor, a dobândit în paginile acestei cărți înălțimea ideatică și de expresie pe măsură. Ea a fost servită încă odată de vraja „eminesciană” a limbii.

Dar întrebarea ce se pune de fiecare dată, așteptând răspuns mai ales atunci când ne aflăm înaintea unor pagini de excepție, este aceeași: ce-i aparține autorului nostru și ce-i datorează marelui său confrate din vecini. Odată mai mult se vede cât de necesară este acea ediție și traducere pentru care nu încetăm să pledăm, spre a da tuturor românilor posibilitatea să verifice constatările celui ce semnează aceste note și comentarii, pentru prima oară devenite posibile după un secol de căutări ca într-o cameră fără lumină.

Spre bucuria noastră legitimă, și fără a scădea cu nimic opera contemporanului ucrainean cu o parte atât de importantă în geneza celei românești, putem spune din capul locului că ne găsim iarăși, cu predica despre credința femeii cananeence din cea de a 17-a duminică după Rusalii, în fața unor pagini care-i pot fi atribuite fără rezerve Sfântului Varlaam **ca autor**, și nu doar *ca traducător* eminent de fragmente alese și îmbinate cu egală artă.

Aceasta nu exclude însă și recursul la izvor. Dar prima constatare pe care o facem repetând demersul ce ni l-am asumat și ne cere nu puțină muncă, este că *introducerea* îi aparține autorului român. Este una menită a capta mai ușor atenția, prin reflecția filosofic-morală mai aproape de sufletul ascultătorilor: despre omul care „preste toate faptele [făpturile, creaturile lui Dumnezeu, n.n.] pre lume este cel mai neputincios” și „supt primejdii în multe chipuri iaste supus, și de scârbe multe iaste cuprins, nu numai despre partea boalelor și nesosințelor, ce și de altă parte” (p. 211).

Parcă auzim pe Miron Costin cu oftatul lui. Dar dacă la cronicar „vremile” erau cele ce apăsau peste „bietul om” aflat sub ele, la ierarhul Bisericii erau „duhurile cele necurate” de care „nu iaste slobod trupul omului”. După cum se vede și din ceea ce pătimea fata din Evanghelie!

La Kiril Trankvilion-Stavrovețki găsim cu totul altceva: **Въ брани видимой моужество и щитъ и мечъ (ъ) побѣждаетъ врагъвъ; сице водро(с)т(ъ) и мѣтва съ вѣрою побѣждаетъ (ъ) дѣвола и прогонитъ его. Іако вѣра и мѣтва сѣя жены хананенскія прогна лютого дѣмона**

⁶³ José Saramago, *Evanghelia după Isus Cristos*. Traducere și prefață de Mioara Caragea, București, Editura Univers, 1999.

ω(τ) διέρχῃ τοῦ, ὡς ὁ ἰσχυρὸς οὐκ ἀσθενεῖ ω(τ) ἐν(τ) τῇ Μαρκῇ
зачало жѣ [În lupta cea văzută bărbăția îl slăbește și sabia îl învinge pe dușman; tot așa curajul și rugăciunea cu credință îl învinge pe diavol și-l alungă, precum credința și rugăciunea acelei femei cananeence a alungat pe demonul cel rău din fiica ei. Cum auzim limpede din Evanghelia de la Matei, zaceala 62].

Prima parte a tâlcului la Kiril Trankvilion-Stavrovețki se intitulează **В мѣтвѣ іако страшна дѣмономъ, и ω вѣрѣ жены хананейскія** [Despre rugăciune, cum că ea este de spaimă demonilor și despre credința femeii cananeene]. La Mitropolitul Varlaam avem *Pentru credință și pentru bărbăția inimii femeii aceia*, ceea ce folosește aici ideea și chiar termenul *bărbăție* = **моужество** din introducerea înlocuită.

Predica ucraineană debutează cu un elogiu și o definiție a rugăciunii, pe aproape o pagină din cele trei și jumătate ale primei părți (f. 291^v-293 afară de ultimele 9 rânduri) comparabile cu cele din *Scara Sfântului Ioan Sinaitul*, extrase și incluse de Neagoe Basarab în *Învățăturile către Theodosie*. După aceea trece la felul în care și „femeia cananeancă” numită astfel după Evanghelie (unde este γυνή χαναναία), a ilustrat puterea rugăciunii, dar și fiindcă „Dumnezeu este bogat în milă și nu caută la față ci la inimă și credință, și pe cei păcătoși îi miluiește”. Și fiindcă cheamă la mântuire și „limbile”. Așa se explică mergerea Mântuitorului în ținutul păgânilor, deoarece în neamul Său, cu toate minunile făcute, nu găsise înțelegere. S-a dus de acolo „în țara celor de alt neam”, „în ținuturile Tirului și Sidonului”.

Urmează relatarea și comentarea celor legate de întâlnirea cu femeia cananeancă, de la fila 292, rândul 13 (**и авіе пристѣпаєтъ до него жена хананка**) până la sfârșitul filei 292 verso, continuând și pe fila 293, afară de ultimele 9 rânduri care aparțin părții a doua.

Sunt cu totul două pagini și jumătate, pe care le descoperim folosite de Mitropolitul Varlaam din cele 8 pagini întregi cât acoperă cele două părți ale predicii trankviliene. De data asta nu mai găsim și o „învățătură morală” aparte și având titlu propriu.

Din partea a doua, care în cartea ucraineană se întinde pe 4 ½ pagini, autorul român nu a luat nimic. Și-a scris-o pe sa fără a mai recurge la acest izvor.

Ce a luat, deci, din cele două pagini și jumătate pe care avem dovadă clară că le-a folosit, și cum a făcut-o?

Spre deosebire de Kiril Trankvilion-Stavrovețki, Mitropolitul Varlaam își începe prima parte a tâlcului său nu cu elogiu și descrierea puterilor rugăciunii, ci cu înfățișarea motivului care l-a făcut pe Mântuitorul să treacă spre părțile locuite de păgâni. Acest motiv la el apare clar a fi fost starea de conflict cu fariseii

și cărturarii din neamul său. Este interesant de constatat că 366 de ani mai târziu, un specialist precum învățatul nostru contemporan Cristian Bădiliță, în comentariile la *Evangelhia după Matei* scrie că „Prezența verbului **anachorein** pe care l-am explicat deja, poate sugera faptul că Iisus se considera iarăși în pericol, din cauza fariseilor. El nu merge de bunăvoie într-un ținut păgân; se retrage silit de împrejurări, pentru a se pune, pe Sine și pe ucenici la adăpost” (p. 275-276).

La Mitropolitul Varlaam mai găsim însă și o „actualizare”:

„Care lucru nu numai în vremea ce viețuia Hristos pre lume fu urât și lepădat cuvântul și învățătura Măriei Sale de dânșii, ce și dup-aceea, învățătura Sventilor Apostoli și toată mărturiia Sventei Evangheli călcară, și nice într-o samă nu o socotiră. Pentr-aceea, de urâtul lor ieși Hristos din țara lor și să dusă în țară păgânească, în hotărele Tirului și Sidonului.” (p. 212)

Avem din nou distincția clară pe care ține să o facă ierarhul român între **poporul evreu**, care l-a urmat pe Mântuitorul pas cu pas în propovăduirea Sa și l-a întâmpinat cu ramuri la intrarea în Ierusalim (așa cum se vede din tot ceea ce a orânduit Biserica a se citi în pericopele evanghelice și a tradus și tâlcuit autorul *Cărții românești de învățătură*), și între **vârfurile conducătoare** – arhieriei, cărturarii și fariseii – care i-au adus, în mare parte pe aceiași inși, în stare să ceară la numai câteva zile după primirea triumfală, eliberarea lui Baraba și condamnarea la moarte a lui Iisus.

Prețuirea față de „poporul ales” apare fără echivoc doar câteva rânduri mai jos, când pentru prima oară, de sub pana Mitropolitului Varlaam, găsim enunțat și în limba română un adevăr care va deveni peste aproape patru secole titlul uneia dintre cele mai celebre scrieri ale lui Leon Bloy.

Înfățișând întâlnirea Mântuitorului și dialogul cu femeia cananeancă, Mitropolitul Varlaam împrumută din izvor *motivul* pentru care aceasta a venit la Mântuitorul, motiv care nu se găsește în pericopa citată: auzise de minunile lui Hristos. Aceste minuni sunt pe larg amintite de Kiril Trankvilion-Stavrovețki, dar n-au mai fost trecute și în textul românesc.

Deosebirea dintre acest text și izvor apare însă mai ales atunci când urmează explicația faptului că „ea striga și Măria Sa tăcea”:

„Nu pentr-altă – scrie Varlaam – ce pentru ca să învețe credincioșii Săi cu bărbăția și cu răbdarea aceii muieri, să stea și ei tare, întru toate nevoile să ceaie ajutoriu de la Dumnedzău.

Alta, pentru ca să îndemne ucenicii să să roage pentru dânsă, vădzând rugămintea și lacrimile ei.” (p. 213)

Iar rostul acestui al doilea scop urmărit de Mântuitorul – ruga ucenicilor pentru femeie – este, după Mitropolitul Varlaam, acela de a-i da prilejul să le spună – chiar în auzul femeii și al martorilor celorlalți – că nu a fost trimis decât la oile pierdute din casa lui Israel:

„Dă Domnul răspuns ucenicilor Săi pentru ce nu va să asculte pre acea muiare păgână: că întâiu au fost să arate mila și binele Său rodului jidovăsc, dintru carele și născuse.

Că din véci au fost tocmît de Dumnedzău mântuința omenească să hie dintr-acéia rudă și iarăși într-același rod să arate Dumnedzău mila Sa și darul Său, și de-acolo ca dintr-un izvor să să verse pre alte limbi. De care lucru și prorocii toți așe-au prorocit.

Iară păgâna acéia nice era de acéia semenție, nice era venită vrémea să cunoască păgânii de binele lui Dumnezău. Pentr-aceea Domnul Hristos nu o împreună în oile Sale și binele Său nu va să-i dea ei.” (p. 213)

Avem în „rostirea românească” adevărul spus de Mântuitorul femeii samarinece și consemnat în *Evangelhia Sfântului Ioan* (4₂₂): ὅτι ἡ σωτηρία ἐκ τῶν Ἰουδαίων ἐστίν – *că mântuirea este de la iudei*. Adevăr căruia autorul român îi dă înfățișarea unei metafore din realitatea binecunoscută alor săi: a izvorului ce se revarsă și pre alte limbi, ca acele cursuri de ape abătute uneori, mai ales în Ardeal, prin grădinile cu fânețe și pomi. Ceea ce nu găsim la fel de limpede formulat în cartea ucraineană, unde pentru explicația tăcerii Mântuitorului și a cuvintelor adresate ucenicilor, ca și pentru aceeași idee a „mântuirii prin evrei” avem cele de mai jos, pe fila 292 verso rândurile 4-24:

ГѢ же не дастъ ей ѡ(т)вѣта и неже словесе единого, аще и много мѡи его. Се же не яко презираетъ моленіа еѡ, не вѣди то. Но ѡжидаетъ да болшю вѣрѡ покажетъ жены тоѡ пре(дѣ) нарѡды. И закона съврѣшитъ и пр(ѡ)реченіе пр(ѡ)ркѡ исполнитъ [міхеѡ ē – marginal]* понеже тын рѣша, яко домѡ Іѡлѡ пошлетъ вѣтъ ѡбѣтованіе и вожда и тако тѣхъ ради пришедъ къ ѡвцамъ погнѡвшимъ, тако самъ рек.

Сего ради не скоро даетъ ѡ(т)вѣта женѣ да оуста заградитъ неблагоприятнымъ іудеѡм да не рекоутъ по семъ яко иноязычникомъ бѡго дѣлаше, законъ престѡпающе с тѣми мирствѣтъ: ГѢ же вѣда ихъ лѡжавство ѡ(т)емлетъ всако зазоръ сей. Тѣмже и ѡ(т)вѣта женѣ не даетъ, аще и прнлежно вѣпїетъ съ слезами.

* În margine: *Miheia*, 5. Aici stă scris chiar în primul verset: Și tu Betleeme Efrata, deși ești mic între miile lui Iuda, din tine va ieși stăpânitorul peste Israel, iar obârșia Lui este dintru început, din zilele veșniciei.

И мнѡсю тогда ѡ(т) слышанихъ съблзнишася точію она вѣрою оукрѣплена мною бо яко и самымъ ап(ѣ)ломъ съжалѣтиса ѡ бѣдствѣемъ женѣ. Бего ради пристѣпаютъ къ оучѣлаю и глѡютъ ѡ(т) пѣсти ю ги, яко въ слѣдъ насъ въпѣет. Он же ѡ(т) вѣщавъ рече: Нѣсмь посла(нъ) гдѣ индей блгодѣаніе показати; токмо къ вѣщамъ погыбшимъ домъ Инѡва. Ибо и сѣи истин(н)ою погыбоша внѣ сѣще ограды заповѣдей вѣинхъ и во(л)цы мысленныи растерзаша ихъ и сихъ ми первѣе подобаетъ(ъ) позыкати паче козаницъ.

[Domnul nu i-a dat răspuns nici măcar un cuvânt, deși l-a rugat mult. Aceasta nu fiindcă disprețuia rugăciunea ei; să nu fie! Dar aștepta să arate o și mai mare credință în fața poporului și să se împlinească legea și prevestirea prorocului. Fiindcă acela a spus că va trimite casei lui Israel făgăduința și conducătorul, și că pentru ei a venit la oile cele căzute, cum însuși a spus.

De aceea nu-i dă repede răspuns femeii, ca să se închidă gura iudeilor celor nerecunoscători, și să nu spună despre El că face bine celor de alt neam, călcând legea, și cu ei se împacă. Domnul văzând viclenia lor a prevenit/slăbit orice defăimare, și de aceea nu-i dă răspuns femeii, chiar dacă neconținut striga cu lacrimi.

Și toate auzindu-le, atunci s-a scandalizat, dar credința ei s-a întărit, încât apostolii înșiși s-au întristat de nefericirea femeii și de aceea au mers la Învățător și i-au spus: „Slobozește-o pe ia Doamne, că strigă în urma noastră”. Iar El răspunzându-le zise: „Nu sunt trimis să arăt facere de bine orișunde, ci numai la oile căzute din casa lui Israel. Fiindcă cei pierduți pentru adevăr fiind în afara staulului poruncilor dumnezeiești și lupii spirituali sfâșiindu-i, mi se cade mie să le chem pe ele mai întâi, decât caprele.]

Este posibil ca dificultățile ridicate de acest text și stilul uneori prețios și alambicat al lui Kiril Trankvilion-Stavrovețki care ne-a dat și nouă multă bătaie de cap, fără a pretinde că am rezolvat totul fără greș, să-l fi determinat pe Mitropolitul Varlaam să simplifice lucrurile în modul în care se constată din textul său. Adică dispensându-se de ultima parte din ceea ce am citat și dând întregului altă redactare, mai fericită tocmai prin formularea adevărului despre „mântuirea prin evrei”. El este inexistent – după cum s-a văzut – la Kiril Trankvilion-Stavrovețki.

Așa cum aminteam, Leon Bloy, în urmă cu 120 de ani, în 1892, a folosit cuvintele Mântuitorului pentru una dintre cele mai celebre scrieri ale sale: *Mântuirea prin evrei* (*Le salut par les Juifs*) tradusă și în limba română⁶⁴. Despre această carte autorul ei declara că o socotește „Sans comparaison le plus considérable de mes livres, celui dont je suis le plus fier et le seul, jusqu'a ce

⁶⁴ Leon Bloy, *Mântuirea prin evrei. Sângele săracului*. În românește de Elena Popoiu. Prefață de Liviu Antonesei, Iași, Institutul european, 1993.

jour, que j'oserais présenter à Dieu sans aucune crainte”⁶⁵ și „le témoignage chrétien le plus énergique et le plus pressent en faveur de la Race Aînée depuis le onzième chapitre de Saint Paul aux Romains”⁶⁶.

Cu toate acestea, „mărturia creștină cea mai energică și mai de greutate, de la al unsprezecelea capitol al Epistolei către romani, în favoarea rasei mai mari” și „fără comparație cea mai considerabilă” dintre cărțile sale, de care era „cel mai mândru” și cu care voia să se prezinte la Judecata de Apoi, citită după aproape un secol și un sfert ne apare ca o logoree greu de mistuit, cu mai nimic în stare să-i justifice titlul și din care să înțelegem de ce și cum a venit această mântuire. Ceea ce din cartea de acum aproape patru veacuri a Sfântului Ierarh Varlaam ascultătorii predicilor sale au înțeles perfect!

Trecând mai departe la ceea ce citim în *Cartea românească de învățătură* până la sfârșitul primei părți din tâlcul Mitropolitului Varlaam, găsim istorisirea a ceea ce a urmat cuvintelor adresate de Mântuitorul ucenicilor și tâlcuite precum am văzut.

Este înfățișat curajul și stăruința femeii în rugăciune:

„Căea dacă audzi c-au dat răspuns ca acela de dânsa către ucenicii Săi, nemică nu să spărie, nice să blădzni cu inima, nice din credință și din nădejde ce avea cădzu! Ce merse și să apropie de Domnul Hristos și să închină Lui și-L rugă cu acestea cuvinte de dzicea: «Doamne, agiută-mi!». Cătr-aceea Domnul Hristos zise ei: «Nu iaste a lua pâinea cuconilor ș-a o arunca căinilor».” (p. 213-214)

Aici, mai înainte de a reda răspunsul femeii, istorisirea se întrerupe făcând loc tâlcuirii a ceea ce însemna „coconii” și „câinii” în spusele Mântuitorului. Tâlcuire în care descoperim din nou aportul Mitropolitului Varlaam, inclusiv un scurt discurs către femeie pus în gura Mântuitorului după modelul celor ale lui Kiril Trankvilion-Stavrovețki și Damaschin Studitul, dar de data asta neluat din izvor.

Transcriem mai departe, în continuarea celor reproduse mai înainte, întregul text al izvorului, de la rândul 24 al filei 292 verso până la sfârșitul primei părți din predica ucraineanului, pentru a permite comparația cu ceea ce a realizat autorul român:

Бгда же сѣа оуслыша жена тогда болшѡю вѣрѡ показѣетъ(ъ), и не ѡ(т)чаеваетъ себе, оставѣетъ во звати из далеча, но близѡ приходитъ и покланяетсѣ Хѡу. Мы же не тако творимъ но егда что въ мѣтвѣ не полѣчимъ скоро, то авѣе ѡ(т)врацаемсѣ и далече

⁶⁵ Leon Bloy, *Choix de textes et introduction par Albert Béguin*. Editions de la librairie de l'Université – Freiburg, 1943, p. 99.

⁶⁶ *Ibidem*.

ω(т)ходим(ъ) ω(т)чааніе(мъ). Сего ради посрамляетъ насъ нѣ жена сіа варварка сѹще с(ъ) толкимъ трѣпеніемъ и вѣрою обличаетъ наше недовѣрство и малодшіе понеже не ω(т)чаеваетъ себе но близъ пристѹпаетъ гл҃ици: г҃и помози ми многобѣдѣствѣ-емой.

Он же ω(т)вѣщавъ рече ей: нѣсть добро взати хлѣбъ ω(т) дѣтей и повреши ψмъ. Паки же словеса сіа женѹ въ ω(т)чааніе влекѹтъ вездѣ во показѹет(ъ) иудейское присвоеніе и чада тѣхъ нарицает(ъ); ψами же языко(въ) іако нечистыхъ сѹще и въ крови идоложрѣтвенной пребывающа. Паки же хлѣбомъ нарекъ бл҃годѣаніе свое исцѣленіе (f. 293) иво той іако братъ мл(ѣ)тивый, и не тѣло едино но и дш҃оу кѣпно врачѹе іако и жены сѣа, іаже показа болшее дерзновеніе паче ап(ѣ)лѡвъ они во оумолкоша.

Сіа же разѹмъ и вѣрѹ ст҃ажа и ω(т) самыхъ словесъ его ω(т)вѣщев(а)етъ похищеваетъ гл҃ы Хв҃ы рекла ей г҃и иво и ψы падат(ъ) ω(т) крѣпницъ падающихъ ω(т) трапезы г(ѣ)пдїи своихъ. Аще во и песъ есмъ, но не чѹжда двора и г(ѣ)пдства твоего, тѣм же сподоби мѧ и о дровинѣхъ малыхъ причаститисѧ ω(т) богатой трапезы твоєи г҃и мой, падѹщїи во хлѣбъ тебе не бл҃годуариша. Аз(ъ) же аще мало вкѹшѹ твоихъ дарѡв(ъ), тогда въсхвалю твое величїе и прославлю твою бл҃годать въ рѡдѣ моемъ.

Тогда рекъ ей Хс: Ѡ, жено, велїа вѣра твоѧ, бѹди тебѣ іако же хоцѣши. Исцѣлѣ и здрава бысть дщѣрь еѧ ω(т) того часѹ. И симъ гл҃омъ вѣнча женѹ предъ нарѡды за пожданіе и вѣроу еѧ пред(ъ) всѣми проповѣдѹетъ и по желанїю ср(д)ца еѧ дарѹетъ печаль въ радость претворѹетъ, и дщѣрь еѧ исцѣлѹетъ властїю бж(ѣ)тва своего повелѣваетъ дѣмонѹ изыйти и авїе слыи мѹчитель ω(т) бѣже и к томоу не възвратисѧ к ней.

Силою бо и страшно слово г҃не и дѣло въскорѣ бысть, іако и в началѣ рекъ да бѹдетъ свѣтъ и бысть, тако и зде рекъ бѹди тебѣ іакоже хоцѣши и бысть тако іако же жена хотѣше.

Мы же ω(т)сюдѹ да наоучимсѧ іако хоцѣетъ бѣ по насъ даже сами прилежно млїимсѧ ω севѣ а не нынѣ о насъ. Мнѡзи бо гл҃ють нѣ іако мнѣ не потреба млїитисѧ, сѣченицы бо млѧтсѧ ω насъ: зри бо іако ап(ѣ)лы помлїишасѧ о хананен и не полѹчиша прошенного: сама же помолвишисѧ прилежно полѹчи желаемое. Тако и намъ подобаетъ млїитисѧ съ пожданіемъ и вѣрою.

[Când femeia a auzit acestea, atunci și mai mare credință a arătat și nu s-a deznădăjduit. A încetat să mai strige din depărtare, a mers mai aproape și s-a înclinat în fața lui Hristos.

Noi însă nu facem așa, ci atunci când nu primim ceva la rugăciune, repede ne întoarcem și ne îndepărtăm cu deznădejde. De aceea ne face de rușine pe noi acum această femeie barbară, care fiind cu atâta răbdare și credință ne descoperă necredința și micimea noastră de suflet. Fiindcă nu deznădăjduiește ci se apropie spunând: Doamne, ajută-mă pe mine mult pătimitoare. Iar El răspunzând, i-a spus ei: Nu este bine să iei pâinea de la copii și să o arunci câinilor. Iarși cu aceste cuvinte a pus-o pe femeie în deznădejde⁶⁷. Pretutinden⁶⁸ și-a arătat apartenența la neamul evreesc și copii îi numește pe ei – iar câini pe păgâni ca fiind necurați și stând în sângele jertfelor idolești. Iară pâine numește binefacerea vindecării sale, fiindcă ea este ca o hrană milostivă și nu numai trupul ci și sufletul împreună cu el îl vindecă precum și femeia aceea, care a arătat mai mult curaj, și pe apostoli i-a liniștit mai mult.

Această înțelepciune și credință având, din însăși cuvintele Lui s-a apărât. Răpind⁶⁹ cuvintele lui Hristos, îi spune Domnului că și câinii mănâncă din fărâmele ce cad de la mesele stăpânilor lor. „Și chiar dacă suntem câini, nu suntem străini de curtea și de stăpânirea Ta. De aceea învrednicește-mă pe mine să mă împărtășesc de micile fărâmituri de la masa Ta bogată, Domnul meu. Cei ce au mâncat pâinea Ta nu Ți-au mulțumit. Eu, chiar dacă puțin am gustat darurile Tale, voi lauda măreția Ta și voi slăvi binefacerea Ta în neamul meu”.

Atunci i-a spus ei Domnul: „O femeie, mare este credința ta, fie ție cum vrei”. Și din acel ceas s-a vindecat și a fost sănătoasă fata ei. Și cu aceste cuvinte încununând femeia înaintea neamurilor, pentru nădejdea⁷⁰ și credința ei în fața tuturor le vestește, și cele dorite de inima ei dăruiește; tristețea în bucurie schimbă și fata ei o însănătoșează, cu puterea Sa dumnezeiască, poruncind demonului să iasă dintr-însa, și îndată răul chinuitor a fugit, și să nu se mai întoarcă la ea.

Puternic și înfricoșător cuvânt al Domnului, și lucrul în scurtă vreme a fost. Ca și la început când a spus să fie lumină și a fost. Așa și acum, a zis: să-ți fie ție cum dorești, și a fost așa cu voise femeia.

Noi de aici să învățăm că vrea Domnul pentru noi să ne rugăm singuri și nu alții pentru noi. Mulți spun acum că nu ne trebuie să ne rugăm, fiindcă se roagă preoții pentru noi. Iată că apostolii s-au rugat pentru cananeancă și n-au primit ceea

⁶⁷ влекѹтъ de la влѣци, влѣкѹ = влѣчи = влещи = влечи = a atrage: „A pus-o pe femeie în deznădejde”.

⁶⁸ вездѣ = всѣде, вездѣ, adverb de loc = pretutinden, peste tot.

⁶⁹ Verbul похищевает nu este în dicționarele slavonei dar îl avem în rusă: похищать (...) și похитить (...) – a răpi, a fura. Похититель = hoț, răpitor. În slăvonă e похвѣтити, cu același înțeles.

⁷⁰ за пожданіе scris la fel ca nenumărate altele împreună, reappare tot împreună ca съпожданіемъ и вѣрою în final, unde este clar съ = cu. пожданіе (Miklosich, Djacenko) înseamnă amânare dar și așteptare, năzuință, speranță. Am optat pentru ultimul sens; за пожданіе = pentru nădejde.

ce cereau. Ea însă s-a rugat și a primit cele dorite. Așa și noi trebuie să ne rugăm cu nădejde și credință”.] (fila 292 verso rândurile 24-38 și 293, rândul 1-28)

E ceea ce arată în partea a doua, consacrată în întregime rugăciunii, fără a mai insista însă asupra rugăciunii cananeencii, și fără vreo referință la rugăciunea „cu plecare” precum „arapca”. **Dar tocmai aceasta este temă principală în predica românească.**

Sunt două moduri cu totul diferite de a trata despre rugăciune și nu găsim în izvor nici reproșul adresat contemporanilor că acum nu mai au decât „mânie deșartă și mândrie și laudă și fală întru ei”. Și mai ales folosirea colachiei spre câștigarea bunăvoinței celor mari: „S-au mulțit nepriința, și nedireptatea-i aduce laudă și fălește omul pentru să-l îmbunedze să-i deșchiză inima către dânșii”.

Moralistul este mereu prezent!

E de reținut că reproșul făcut de Kiril Trankvilion-Stavrovețki celor ce spre deosebire de femeia cananeancă se depărtează de Dumnezeu când nu li se ascultă ruga îl găsim și în *Omiliarul patriarhal*. În versiunea coresiană sună astfel:

„Iar noi nu facem așa, ce când nu dobândim, noi ne întoarcem și stăm departe. Iară ne se cade atunce și mai aproape să apropiem și mai cu osârdie a ne ruga.” (ed. cit., p. 325).

Și aici comentariul începe cu un amplu excurs despre rugăciune, la fel ca la Kiril Trankvilion-Stavrovețki, și găsim de asemenea observația că femeia cananeancă s-a folosit chiar de cuvintele Mântuitorului spre a-i – răspunde: „Vedeți înțelepția muerei, că răpi ale lui Hristos cuvinte, și den el împletiia-ș ei răspunsu” (ibidem).

Cu siguranță predicatorul ucrainean – așa cum arăta și S.I. Maslov – ca și cel român, a cunoscut *Omiliarul patriarhal* și nu este vorba doar de coincidențe.

După cum am văzut, deși textul trankvilian a fost pus la contribuție în mod vădit în redactarea celui românesc, nu mai este vorba de o simplă traducere, din moment ce nu găsim în izvor ampla referință la credința păgânească împărtășită de femeie și arătată ca unul din motivele refuzului, și mai ales nu găsim ideea cea mai nouă, **pusă în gura Mântuitorului în al doilea discurs, cel imaginat de Mitropolitul Varlaam: „din păgână stătuși credincioasă”.**

Ne găsim aici și apoi în toată partea a doua, ca și la duminica a zecea, în fața aceluși cărturar și cuvântător care-și poate urma și zborul propriu, desprins de izvoarele sale, cum a reușit și **creatorul de limbă românească** ce a făcut-o pe aceasta să decoleze de pe textele slavone și să zboare până acolo unde o vor înălța nemuritorii urmași, în frunte cu cel care-l citise „din doscă-n doscă”: Mihail Eminescu.

Este, cel puțin pe tărâmul teologiei românești, o idee deloc neglijabilă de exegeții Noului Testament, aceea **că de fapt, prin tot comportamentul ei și prin modul cum s-a adresat, această femeie cananeancă a devenit mărturisitoare a credinței în Fiul lui David**, pe care-l numește astfel deși nu citise scripturile (cum observase Kiril Trankvilion-Stavrovețki). Ea a ieșit, în felul acesta, din credința închinătorilor la idoli, asupra cărei insistă autorul român spre deosebire de cel ucrainean, și „din păgână stătu credincioasă”.

Întâlnirea Mântuitorului cu femeia cananeancă din ținutul Tirului și Sidonului nu a fost așadar numai prilejul unei noi minuni, ci potrivit Sfântului Ierarh Varlaam, a fost și **al primei convertiri a unei păgâne la credința în Hristos**. Până atunci El câștigase doar pe cei 12 apostoli și pe Maria Magdalena, toți evrei.

Dacă tâlharul de pe cruce va inaugura raiul, femeia cananeancă – în viziunea Sfântului Ierarh Varlaam – a fost prima cetățeană din alt neam decât cel evreiesc, a **lumii creștine**. În această lume vor intra apoi toți cei care, la Rusalii, nu vor fi evrei între cei 3 000 convertiți de predica Sfântului Petru. Îi va reveni apoi Sfântului Apostol Pavel misiunea de a contribui major la punerea temeliiilor, pentru două milenii, acestei **lumi creștine** la edificarea căreia vor contribui, după o jumătate de mileniu, și „străromânii” Casian și Dionisie Exiguul, porniți de la noi dar scriind pe meleaguri îndepărtate de cele natale. Iar de pe meleagurile noastre, în mod esențial, Mitropolitul Varlaam.

XL. Odată cu Duminica a optsprezecea după Rusalii avem pericopele din Evanghelia după Luca.

Prima (5¹⁻¹¹) îl arată pe Mântuitorul urmat de atâta mulțime de oameni încât a trebuit să le vorbească din corabie de pe lacul Ghenizaret, nu de pe uscat. După aceea a urmat pescuirea minunată care i-a convins pe primii Săi apostoli, pe Petru și pe Iacob și Ioan, fiii lui Zevedei, să lase totul și să-L urmeze, devenind pescari de oameni.

Introducerea, despre cuvântul lui Dumnezeu, îi făcea atenți pe ascultători că „Nu iaste altă nemică pre lume mai drag și mai dulce sufletului creștinesc” deoarece „luminează mintea și gândul lui cătră liubovul lui Dumnedzău și cătră lucrurile cele cerești și face fiii mâniei fii lui Dumnedzău. Sufletul omului sature și-l sănătoșază; pre om luminează și-l deștaptă din răutățile păcatelor, dup-aceea la lauda cea desăvârșit duce”. Continua cu menționarea mulțimii ce „năvăliia la Măriia Sa pentru să asculte cuvântul lui Dumnedzău” și „aceea de nevoie-i fu Măriei Sale [...] a învăța oamenii cei de pre uscat. Cum arată Evanghelia de astăzi”.

Din nou avem o redactare deosebită de aceea pe care a găsit-o în izvor. Este a 7-a. Două au fost pentru duminicile a 6-a și a 10-a, care au alte pericope la Kiril Trankvilion-Stavrovetki, și patru la duminicile a 8-a, a 14-a, a 16-a și a 17-a. Vor mai fi încă patru: la duminicile 19, 22, 25 și 32. În total sunt 11 din 31, față de 20 preluate din cartea ucraineană. **Aceste 11 pot deveni de acum înainte obiect de studiu pentru ceea ce înseamnă creația proprie a ierarhului român, imposibil de departajat până acum de împrumuturile din izvoare!**

Textul introducerii lui Kiril Trankvilion-Stavrovetki este: **Іакоже свѣтъ прогонитъ тмѣ тако и слов(о) бжїе печаль мира сего и тмѣ грѣха w(т) дшїе прогонитъ и творитъ ю радостнѣ и свѣтовиднѣ, наипаче же снхъ иже съ радостію послушають его. А еже проповѣдати слово бжїе самого то бга естѣ оуставъ, той во былъ истинный оучитель и проповѣдникъ спсєнного пѣти⁷¹, вождъ и наставникъ заблудшимъ, и просвѣтителъ въ тмѣ соущимъ и всѣмъ всюду блага подааше, не точію на земли но и на морю. Іако и zde на морю Генисаретстѣмъ довольно оучаше многихъ народовъ, яко ннѣ еv(г)ліе свѣдѣтельстветъ. Wт Аѡки зачало ѡі.**

[Precum lumina alungă întinericul așa și cuvântul lui Dumnezeu tristețea lumii acesteia și întinericul păcatului din suflet gonește, și-l face bucurios și văzător de lumină. Mai ales pe cei care cu bucurie îl ascultă. Și dacă a propovădui cuvântul lui Dumnezeu este scopul lui Dumnezeu însuși, El a fost adevăratul învățător și propovăduitor al drumului mântuirii, călăuză și conducător al celor rătăciți, luminător al celor din întineric și tuturor pretutindeni dându-le binele, nu numai de pe pământ ci și de pe mare. Cum și aici, pe marea Ghenizaretului, a învățat din destul mult popor, așa cum acum dă mărturie Evanghelia.]

Momentul recrutării primilor apostoli dintre pescari mai fusese evocat și de Sfântul Evanghelist Matei, în pericopa citită la a doua duminică după Rusalii. Acolo nu se vorbea însă de predica de pe corabie (va vorbi despre ea abia în capitolul 13₁₋₅₀) și nici de pescuirea minunată, iar numele apei este *Marea Galileiului*, altă denumire pentru ceea ce Sfântul Luca numește *Lacul Ghenizaret*, iar Mitropolitul Varlaam „iezerul Ghenisaretului carele să cheamă Marea Galileiului”. Dar chemarea pentru a-i face „pescari” sau „vânători” de oameni este aceeași. Între cei care L-au urmat era pomenit însă și fratele Sfântului Petru, Sfântul Apostol Andrei.

În pericopa din a doua duminică după Rusalii, fiii lui Zevedei apar împreună cu tatăl lor și, ceva mai departe, nu ca „cetași lui Simon”, cum găsim la Sfântul Luca⁷². Sunt amănunte ce nu știrbesc adevărul esențial: primii patru apostoli ai

⁷¹ Prima literă este ștearsă la tipar sau în fotocopie și deduc cuvântul din context.

⁷² „care erau împreună cu Simon” (*Noul Testament*, ed. cit., 5₁₀) – οἱ ἑσὶν κοινῶν τοῦ Σίμωνι.

Domnului au fost pescari, iar locul unde și-a început Mântuitorul propovăduirea a fost ținutul natal, Galileia, unde a săvârșit și prima minune, la nunta din Cana Galileii.

Avem posibilitatea din nou să comparăm două predici ale Mitropolitului Varlaam despre același eveniment și cu această ocazie să constatăm că dacă pentru duminica a doua după Rusalii introducerea a fost preluată din izvor, de data asta este înlocuită cu o creație proprie, nu străină de acesta, dar ieșită din pana proprie.

Este interesant de urmărit raportul între introducerile preluate și traduse din cartea lui Kiril Trankvilion-Stavrovetki și cele originale: el crește în favoarea ultimelor pe măsură ce Mitropolitul Varlaam își elabora cartea și – am putea spune – se configura tot mai vizibilă personalitatea proprie în raport cu a tâlcovnicilor pe care-i aducea în cuprinsul culturii românești. **Predica din duminica a 18-a ne apare ca un reper esențial pentru urmărirea acestei evoluții.**

A doua constatare se referă, din nou, la limitele stricte și aproape invariabile ce le impune predicilor sale. Și aici avem 5 pagini complete ale tâlcului și încă una cu introducerea și pericopa, deci 6 în total. La Kiril Trankvilion-Stavrovetki sunt cu totul 11 și anume, una, la fel ca la Varlaam, ocupată de introducerea și pericopă, iar restul de zece de tâlcul în cele două părți, urmate din nou de o „învățătură morală” cu titlul propriu, și care de data asta n-a rămas în afara atenției autorului român.

Titlul primei părți este la Mitropolitul Varlaam *Pentru învățătura lui Hristos și pentru vânatul peștelui*, iar la Kiril Trankvilion-Stavrovetki **W наоучѣ Хвои и о ѹсердію народовъ, и w чѣдovной ловитвѣ ры(б) аже вы(ст) повеленіе(мъ) Хвоимъ** [Despre învățăturile lui Hristos și despre râvna popoarelor și despre pescuirea minunată a peștilor care a fost după porunca lui Hristos].

Din nou avem sub ochi împletirea povestirii cu învățăturile trase din ea. Acestea din urmă se desfășoară în același stil familiar și direct:

„Domnul nostru după mărturia cuvântului lui Dumnedzău îndată dzise apostolilor să lucrédze lucru de hrană, dând știre că cine va să agonisască hrană trupască, să agonisască după săturarea sufletului, dacă va asculta slujba Besérecei și cuvântul lui Dumnedzău și dacă să va ruga. Că iată apostolii o noapte întreagă vânăre și nemică nu prinseră; iară îndată dacă ascultară cuvântul Domnului, aruncară mreajea și mult pește prinseră.

Atinge-să aceasta ispravă de cuvântul Domnului ce dzice: „Cercați mainte împărăția lui Dumnedzău, iară acéstea toate să vor da vouă”, adică și hrana și agonisita.